

**О.П.ГЛАЗОВА
Н.М.ДИКА**

РІДНА МОВА

ПЛАНИ-КОНСПЕКТИ УРОКІВ

5 клас

Перший семестр

2003

ДО ЧИТАЧІВ

Посібник містить детальні поурочні плани для навчання п'ятикласників української мови, складені відповідно до програми для середньої загальноосвітньої школи «Рідна мова. 5-11 кл.» (В.І.Новосьолова, Л.В.Скуратівський, Г.Т.Шелехова, 2001 р.).

Кожен урок структуровано згідно з його метою і завданнями. Посібник включає уроки різних типів, які охоплюють усі аспекти навчально-виховного процесу: засвоєння знань, умінь і навичок, творче застосування їх на практиці, узагальнення, систематизацію, а також контроль і корекцію знань у процесі навчання. У кожному плані окреслено хід роботи, зафіксовано кожен з етапів уроку, конкретизовано методи і прийоми навчання, перевірки й корекції знань, конкретизовано зміст завдань для організації пізнавальної діяльності учнів та домашніх завдань.

Структура уроків, зміст і послідовність пропонованих методів і прийомів навчання відповідають рівневі пізнавальної активності та віковим особливостям учнів 5 класу.

Посібник уміщує детальні плани уроків розвитку зв'язного мовлення. Основне завдання таких уроків – формування необхідних учням текстотворчих умінь на основі засвоєних ними текстологічних знань. Умовно уроки розвитку зв'язного мовлення можна поділити на уроки засвоєння мовленнєвознавчих понять (спілкування, мовлення, ситуація спілкування, текст, монолог і діалог, типи і стилі мовлення та ін.) та уроки формування текстотворчих умінь у процесі роботи над усними й письмовими переказами та творами різних типологічних значень і стилів.

Посібник містить тексти для тематичного контролю мовних знань і вмінь, тексти для диктантів, ситуативні вправи для творення діалогів, тексти для переказів і творчі до них завдання, тексти для контрольного аудіювання та читання мовчки із тестовими до них завданнями для оцінювання навчальних досягнень п'ятикласників.

Кількість поданих у кожному з планів уроку вправ, а також обсяг дидактичного матеріалу свідомо збільшено, що дасть учителю можливість вибрати вправи та завдання, тексти й речення, які відповідатимуть рівневі підготовленості й інтересам учнів кожного конкретного каласу та умовам роботи в школі.

Номери сторінок, параграфів та вправ подано за підручником «Рідна мова. Підручник для 5 кл.» /Г.Р.Передрій, Л.В.Скуратівський, Г.Т.Шелехова, Я.І.Остаф. – К.: Освіта, 1996.

I СЕМЕСТР

Дата _____

Урок № 1

Тема: Значення мови в житті суспільства. Українська мова - державна мова України.

Мета: забезпечити усвідомлення учнями значення мови як основного засобу спілкування, формування думки й пізнання; усвідомлення значення державної мови для зміцнення української державності; сприяти формуванню патріотичних почуттів та любові до рідної мови.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

II. Вивчення нового матеріалу.

** Робота з підручником.* Виконання вправ 1 (I, II, III), 2..

** Робота біля дошки.*

Наша слава – Українська держава. (Нар.творч.) Державною мовою в Україні є українська мова. (Конституція України.) Без мови немає народу, як сонця без сяйва й тепла. (С.Шелухін.) Як буде в дитини мова, то буде в народу пісня. Як буде в народу школа, то буде народ і держава. (Д.Чередниченко.)

III. Закріплення вивченого.

** Бесіда.*

- Як людина має ставитися до рідної мови? Чому?
- Чому державною мовою має бути рідна мова народу, що живе в державі?
- Чому державну мову кожному потрібно знати бездоганно?

** Прочитати народні прислів'я. Пояснити зміст кожного з прислів'їв.*

Хто своєї мови цурається, той сам себе встидається. Рідна мова – не полова, її за вітром не розвієш. Ми з того роду, що любить свою мову й свободу.

Народна творчість.

** Диктант із коментуванням.*

Солов'їну, барвінкову українську рідну мову в дар дали мені батьки. (В.Лучук.) І яка чудова, світла і багата українська мова, мова мами й тата! (Марійка Підгірянка.) Рідна мова в рідній школі! Що бринить нам чарівніш? (Олександр Олесь.) Мова барвиста, мова багата, рідна і тепла, як батьківська хата. (В.Гринько.) В серці ніжну і погідну збережу я мову рідну. (М.Хоросницька.) Наша мова калинова і ласкава, і медова, і багата, і не бідна. От що мова наша рідна! (Д. Чередниченко.)

IV. Підбиття підсумків уроку.

**Прочитати (прослухати) вірш. Як автор пояснює роль рідної мови в житті людини? Чому порівнює її з живою водою?*

Рідна мова, якою мати розмовля
І гомонить в степу земля...
Я нею мислю і спілкуюсь,
Вона і вчить, і окриля,
Я нею мрію, нею сню,
Вона чистіша від вогню.
Серед усіх народів світу
Звеличує мою рідню.
Вона і гріє, і сія,
Вона – мов пісня солов'я.
Якби змінив її на іншу,
Себе зневажив сам би я.
З усіх чужин, з усіх доріг,
Який би світ не впав до ніг,
Хто рідної не зрікся мови,
На рідний вернеться поріг.
А вдома й горе – не біда,
Бо мова, як жива вода,
Вона багата, наша мова –
І древня, й вічно молода!

Юрій Питак, школяр,
м.Тернопіль.

**Підсумкова бесіда.*

- Яку роль відіграє мова в житті суспільства?
- Які засоби, крім мови, люди використовують для спілкування?
- У чому переваги звукової мови перед іншими засобами?
- Які мови вивчають у школі і яка роль кожної в житті людини?
- Яке значення для громадян держави має державна мова?

V. Домашнє завдання. § 1, вправа 5.

Урок № 2**Зв'язне мовлення****Загальне уявлення про спілкування і мовлення.****Види мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо).****Навчальне аудіювання**

Мета: дати учням поняття про мову як систему виражальних засобів, що вживаються для висловлення думки та спілкування, і мовлення як використання виражальних засобів мови у процесі спілкування; ввести до словника дітей терміни *мовець* та *адресат мовлення*; дати уявлення про чотири види мовленнєвої діяльності, у доступній формі пояснити структуру кожного з видів мовленнєвої діяльності; розвивати логічне мислення, мовлення; сприяти милосердному ставленню до всього живого.

Обладнання: підручник.

Хід уроку**I. Повідомлення мети уроку. Мотивація навчання.****II. Вивчення нового матеріалу (засвоєння мовленнєвознавчих понять).**

* **Робота з підручником.** Виконання вправи 6.

* **Бесіда.**

- Чому стверджують, що найважливішим засобом спілкування й пізнання є мова?
- Чому саме мова є знаряддям мислення?
- Як пов'язані мова і мовлення?
- Чи може розвиватися мова, не спираючись на мовлення? Чому?
- Чи можливе існування мовлення без мови? Чому?

* **Пояснення вчителя.**

Мовленнєва діяльність включає чотири види – *аудіювання* (слухання й розуміння), *читання*, *говоріння* і *письмо*. Той, хто говорить або пише (*мовець*), вкладає певний зміст у власне, самостійно створене висловлювання. Той, хто слухає або читає (*адресат мовлення*), вилучає зміст із створеного кимось висловлювання.

Кожен із чотирьох видів мовленнєвої діяльності включає в себе три частини. Передовсім мовець або адресат мовлення має зрозуміти, з якою метою він вступає у спілкування (навіщо він це слухатиме, говоритиме і т.ін.). Друга частина – це сприйняття і розуміння закладеної у висловлювання інформації. І, нарешті, третя частина – виконавча. Це сприйняття на основі отриманої інформації рішення, що найчастіше супроводжується наступним говорінням або письмом.

За останніми науковими даними час, що витрачається на чотири види мовленнєвої діяльності людини, розподіляється таким чином: аудіювання – 45%, говоріння – 30%, читання – 6%, письмо – 9%.

Сприймання і розуміння *усного мовлення* забезпечує такий вид мовленнєвої діяльності, як *аудіювання*. Аудіювання є основою спілкування.

Аудіювання не слід змішувати зі слуханням. *Слухання* – це передусім акустичне сприймання звукового потоку, тоді як *аудіювання* включає процес сприймання й розуміння усного мовлення.

III. Виконання вправ на закріплення.

*** Навчальне аудіювання.**

Тексти для аудіювання

1. Кошеня

Надійшов день, коли вперше після літньої перерви Василько пішов до школи.

Несподівано хлопчик почув жалібний писк. Під тином повзало плямисте кошеня. Василько схилився над ним. Кошеня було зовсім маленьке, та вже дивилося на світ каламутними оченятами. “Хтось викинув, - подумав хлопчик. – Пропаде тут!” Кошеня ткнулося носом Василькові в черевик і затихло.

-Ох, ти ж, дурненьке! Хочеш молока? Не пропадати ж тобі. Маєш справу з Васильком. Зрозуміло?

Василько підняв кошеня, подумав, озирнувся і сховав його в сумку. Нічого йому не станеться, якщо посидить у сумці. “А після уроків додому візьму, - вирішив хлопчик. – Мати давно хоче завести кішку”.

...Коли задзеленчав дзвоник і всі учні посідали за парти, в клас увійшла синьоока дівчина. Вона була в сірому вбранні, гладенько зачісана. Перед Васильком зринув спекотний день і винесений ним кухоль з водою, до якого спрагло приникла синьоока дівчина Маруся. Тільки всі школярі називали її тепер Марією Павлівною, бо вона була їхньою новою вчителькою, ця лісницька донька.

Серед десятків дитячих облич вона теж упізнала Василька. Упізнала його очі-черешні й білі пір’їнки вицвілих брів. Вчителька посміхнулась до хлопчика і він зрозумів, що й вона його упізнала.

Раптом почувся дивний звук. Здрігнувшись, Василько схопився за сумку. Так і є, кошеняти в сумці вже нема... Як же воно вилізло?

У класі всі наче завмерли. У тиші виразно пролунало ніжне “няу-у!” В ту ж хвилину залунав дружний сміх дітей, школярі кинулись шукати під партами порушника спокою, і незабаром кошеня вже було на столі в Марії Павлівни. Коли в класі знову постала тиша, вчителька запитала:

-Хто ж це з вас, діти, приніс його?

Василько боявся звести на Марію Павлівну очі. Отак осоромитись. Та ще в перший день шкільного навчання! Ні, він нізащо не признається! Тільки чому це так важко дихати? Наче камінь проковтнув... Вчителька чекала, але всі мовчали.

- А я не думала, - нарешті мовила вона, - що в класі є боягузи, які бояться сказати правду.

“Однаково не скажу, - подумав Василько, похнюпившись. – Адже ніхто не взає... Як довго тягнеться оця хвилина! Хоч би вже швидше дзвінок!”

Ось учителька сіла на стілець. Ось вона знову встала, погладила кошеня.

- Ну що ж, - сказала, - якщо ніхто не хоче признатись, то я візьму його собі. Яка в нього смішна мордочка! І лапки в чорних шкарпетках, а хвостик – білий!

Подумавши, вона продовжувала:

- А може бути, що тому, хто приніс кошенятко шкода з ним розлучатись? Тоді я...

Вона злегка відсторонила кошеня від себе. Василько підняв голову.

- Ні, не шкода, - раптом вихопилось у нього. – Я іншого візьму!

Зрозумівши, що він виказав себе, Василько побачив, як насупились у Марії Павлівни брови і як вона водночас не може стримати усмішки. І в той же час Василько несподівано відчув, що він знову дихає легко і вільно.

- Хтось викинув, - пояснив він учительці. – Маленьке... Пропало б... Ну, я взяв... А потім... потім...

- Що сталося потім – зрозуміло, Васильку, - промовила Марія Павлівна. – У тому, що ти взяв кошеня, немає нічого поганого. Я, мабуть, сама б так зробила. Тільки чому ти зразу не признався? Хіба ти боягуз?

- Ні, я не боягуз, - прошепотів Василько. – Мені було соромно... (За О.Донченком; 490 сл.).

На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Василько побачив кошеня

а) на дорозі;

б) під тином;

в) під кущем.

2. Кошеня було

а) біленьке;

б) смугасте;

в) плямисте.

3. Василько узяв кошеня

а) щоб погратися;

б) щоб комусь подарувати;

в) щоб врятувати.

4. Василько сховав кошеня

а) за пазуху;

б) в сумку;

- в) під пахву.
5. У новій учительці Василько упізнав дівчину
- а) яка розпитувала в нього дорогу;
 - б) якій він виніс кухоль води;
 - в) з якою він познайомився в поїзді.
6. Марія Павлівна була
- а) дочкою вчителя;
 - в) дочкою коваля;
 - г) дочкою лісника.
7. Нова вчителька упізнала Василька
- а) по очах і бровах;
 - б) по ластовинню;
 - в) по посмішці.
8. Побачивши у класі кошеня, нова вчителька
- а) розгубилась;
 - б) розгнівалась;
 - в) здивувалась.
9. Те, що Василько підібрав кошеня, викликло в учительки
- а) здивування;
 - б) розуміння;
 - в) заперечення.
10. Сказавши, що кошеня приніс у клас він, Василько відчув
- а) полегкість;
 - б) сором;
 - в) розкаяння.
11. У тому, що хлопчик підібрав кошеня, виявились такі його риси
- а) милосердя до всього живого;
 - б) нерозважливості, безвідповідальності;
 - в) бажання завоювати прихильність учительки.
12. Любов до природи слід виявляти насамперед у
- а) у пропозиціях до газет і журналів;
 - б) у вихованні менших за віком братів і сестер;
 - в) конкретній допомозі тваринам і рослинам.

2. Як птиця гавкала

Я дав слово у неділю приїхати до мого друга, лісника Василя Петровича. Він живе у лісі, кілометрів за тридцять від міста. Удома в нього є на що подивитися. Неначе само собою виходить, що як тільки потрапить до нього якась лісова тварина чи птах - скоро стає ручною

Ми сиділи у великій світлій кімнаті, в якій я вже був не раз. Раптом десь з кутка, з-під стелі, щось загавкало. Я від несподіванки аж здригнувся і давай шукати очима – що б це могло бути? Ну, точнісінько, як оце гавкав у дворі пес Букет, тільки якось хрипкувато і ніби протяжніше.

Тут з-за печі вилетів птах, трохи менший за галку і на нижчих ногах. Колір його був чудесно синій, а крила блищали світло-блакитними пір'їнами. І дзьоб майже такий, як у галки – довгий і не дуже гострий.

Звичайно, я відразу впізнав ракшу. Її завжди можна зустріти на узліссі.

Птиця сіла на плече Василю Петровичу і знов закричала так, наче гавкав Букет.

- Як це? – здивовано спитав я. – Ракша звичайно кричить, як сорока, тільки тихіше і коротко, а тут здається, що гавкає. Де ви таку взяли?

- Знайшов у лісі з перебитим крилом ранньої осені, коли птахи збираються мандрувати у теплі краї. Довго вона видужувала, поки й похолодало. Крило загоїлось, але випустити вже не можна було. Загине десь, думаю собі. Та й звикла вона до мене й приручилась зовсім. Оце бачите, їсти просить...

Ракша сиділа на плечі у Василя Петровича, дзьобом ворушила йому волосся, не перестаючи кричати так, ніби справді гавкав Букет. Вперше в житті я бачив ракшу в неволі, та ще й ручну. Я сказав про це Василю Петровичу.

- Я й сам не думав, що вона приручиться, - відповів він. – Спочатку я їй черв'ячків приносив. Потім холодно стало, думаю – чим її годуватиму? Сиру не їсть, насіння не приймає, про хліб і говорити нічого... Одрізвав тоненький шматочок м'яса, показав їй. Ех, вона як кинулась, вмить проковтнула. Оце зараз м'яса просить... А гавкає знаєте чому? Бо у нас Букет, коли голодний, забігає в хату й починає гавкати – просить їсти. Яким чином второпала це ракша, сам не розумію. Але раптом почала й собі подавати голос, мов Букет. Спочатку несміливо, а далі, як став я її щоразу годувати після такого, сказати б, прохання, вона перейняла собаче гавкання.

Василь Петрович узяв порізане на тоненькі шматочки м'ясо і почав давати синьому птахові, що жадібно ковтав смачну їжу.

Наївшись, ракша полетіла в свій куток. Там було прибито полицю, де стояла вода і було приладнано тоненьку гіллячку, на яку птиця й сіла. Ракша знала своє місце.

Я сказав другові, що він якийсь секрет знає, а Василь Петрович сміється у відповідь. Який там секрет, просто, мовляв, часу треба багато вільного, от і все. І любити треба кожну тваринку...

Часу небагато у Василя Петровича, а що любить він тварин – це правда... (За О.Копиленком; 450 сл.).

На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Чим зацікавив оповідача лісник Василь Петрович?

- а) був вправним мисливцем;
- б) чудово розказував про мисливські пригоди;
- в) у нього завжди жили приручені тварини.

2. У кімнаті раптом щось загавкало:

- а) з-під печі;
- б) з-під ліжка;

в) з кутка з-під стелі.

3. Птах був схожий на:

а) перепілку;

б) коноплянку;

в) галку.

4. Ракшу можна зустріти:

а) у лісових хащах;

б) на узліссі;

в) біля річки чи озера.

5. Де взялася у лісника ракша?

а) подарували друзі;

б) підібрали пташеням діти;

в) знайшов з перебитим крилом.

6. Василь Петрович годував ракшу

а) хлібом;

б) насінням;

в) м'ясом.

7. Просити їсти ракша “навчилась”

а) у Сірка;

б) у Пірата;

в) у Букета.

8. Місце ракші було

а) на полиці в кутку під стелею;

б) у шпаківні в кутку;

в) на полиці над дверима.

9. “Секрет” Василя Петровича полягав у

а) великій кількості вільного часу;

б) спеціальній освіті біолога;

в) любові до тварин.

10. Головна думка прослуханого тексту - це

а) схвалення милосердного ставлення до тварин;

б) захоплення дружбою оповідача та лісника;

в) захоплення красою природи.

11. У ставленні людини до живої природи має переважати

а) прагнення підкорити природу власній волі;

б) намагання отримати практичну користь;

в) прагнення співіснувати в повній гармонії.

12. Любов людини до тварин і рослин засвідчує

а) схильність до природничих наук;

б) гуманність і доброту;

в) невміння спілкуватися з людьми.

*** Робота з підручником.** Виконання вправи 8 (І).

IV. Підбиття підсумків уроку.

V. Домашнє завдання. Вправа 7 (усно), вправа 8 (II, письмово)

Дата _____

Урок № 3

Зв'язне мовлення

Монологічне й діалогічне мовлення.

Основні правила спілкування (практично). Створення діалогів.

Мета: дати учням поняття про монологічне й діалогічне мовлення, ознайомити з основними правилами спілкування, формувати вміння складати й розігрувати діалоги відповідно до запропонованих ситуацій із дотриманням правил спілкування, вміння підтримувати діалог на певну тему, правильно інтонувати репліки діалогу; виховувати чемність, толерантність, поважливе ставлення до співрозмовників; розвивати мислення й мовлення, зокрема діалогічне; уточнювати та збагачувати словниковий запас учнів, удосконалювати граматичний лад їхнього мовлення.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

Бесіда.

- Як пов'язані мовлення й мова?
- Чи можливе мовлення без мови? Чому?
- Чи може розвиватися мова без мовлення? Чому?
- Кого називають *мовцем*?
- Витлумачити термін *адресат мовлення*.
- Які є чотири види мовленнєвої діяльності?
- У чому полягає різниця між аудіюванням і слуханням? Пояснити.

II. Повідомлення мети уроку. Мотивація навчання.

III. Вивчення нового матеріалу (засвоєння мовленнєвознавчих понять).

** Робота з підручником.*

Виконання вправи 11.

Опрацювання таблиці «Основні правила спілкування» (с. 9).

**Пояснення вчителя.*

Мовлення буває усне і писемне. Коли ми слухаємо або говоримо, то вдаємося до усної форми мовлення, коли пишемо або читаємо – до писемної.

Необхідно пояснити п'ятикласникам, що мовлення існує у формі діалога або монолога.

Діалог - розмова двох або кількох осіб. *Монолог* – висловлювання однієї особи.

Діалог здійснюється за умови безпосереднього контакту осіб, які спілкуються, кожен із співрозмовників то говорить, то слухає. Тому діалогічне мовлення складається з чергування висловлювань обох (або кількох) співрозмовників. Висловлювання учасників діалога називаються *репліками*. Діалогічне мовлення існує в усній формі. В писемній формі діалог використовується здебільшого в художніх творах .

Слід пояснити учням, що репліку, яка започатковує спілкування, називають *реплікою-стимулом*, вона спонукає співрозмовника до відповіді або дії. Репліку, що звучить у відповідь, називають *реплікою-реакцією*.

Потрібно пояснити, що, вступаючи у спілкування, співрозмовник має конкретну мету – *щось повідомити, одержати інформацію, спонукати, переконати*.

Досягненню мети спілкування сприяє встановлення між співрозмовниками взаєморозуміння й приязного ставлення одне до одного. Саме для встановлення контакту використовуються *формули мовного етикету* (слова ввічливості).

IV. Виконання вправ на закріплення.

****Подані слова й словосполучення прочитати в такій послідовності: 1) ті, що використовуються для привітання; 2) ті, що вживаються під час прощання; 3) ті, що використовуються при вибаченні; 4) ті, що використовуються для висловлення вдячності.***

Щиро дякую. Даруйте. Перепрошую. Прошу вибачити (пробачити). Вибачте. Доброго ранку! Добрий день! (або Добридень!) Доброго вечора! Здрастуйте. Доброго здоров'я. Бувайте здорові, майтеся гаразд! Велике спасибі. Дуже вдячний за вашу допомогу. Вибачте, що турбую. На все добре. До побачення. Ходи здоровий! Прощайте. Ідіть здорові. Бувай! З Богом!

**** Розбившись на пари, скласти й розіграти діалоги, можливі за окреслених нижче ситуацій. Особливу увагу звернути на вживання етикетних формул (слів ввічливості).***

- Діалог між п'ятикласником і його першою вчителькою. Мета учня-мовця – привітати вчительку зі святом Першого вересня, подякувати за науку, висловити готовність надати в разі потреби будь-яку допомогу.

- Розмова між п'ятикласником та «новачком», який щойно прийшов до класу. Мета мовця – підтримати нового однокласника, допомогти придивитись, підказати, де й як ознайомитися з розкладом уроків, одержати підручники тощо.

V. Підбиття підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання. Вправа 12.

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

Дата _____

Урок № 4

Тема: Частини мови; основні способи їх розпізнавання.

Мета: повторити та узагальнити вивчене про частини мови, формувати вміння розпізнавати в реченнях вивчені частини мови, розрізняти самостійні та службові частини мови; формувати вміння бачити, відчувати й цінувати красу природи; розвивати увагу та спостережливість, культуру усного й писемного мовлення.

Тип уроку: комбінований урок (повторення вивченого; систематизація та узагальнення вивченого).

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку.

II. Аналіз матеріалу з метою повторення і систематизації знань

*** Робота з підручником.**

Опрацювання таблиці «Відомості про частини мови» (с. 18).

*** Робота біля дошки.**

Записати речення. З'ясувати, до яких частин мови належать ужиті в реченнях слова. Які частини мови є самостійними, які службовими? У чому полягає відмінність між самостійними та службовими частинами мови?

I. Ходять хмари в небі синім. Місяць вересень прийшов. Сповнивсь вереском пташиним тихий затишок дібров. (Н.Забіла.) Знов прийшла на землю осінь, розпустила сиві коси. А у неї в сивих косах позаплутувались оси. (Є.Гуцало.)

II. Щедрий місяць вересень у віночку з вересу. Все добро, що в нього є, він щедро людям роздає. (Н.Забіла.) Йде панна Осінь золотава з маленьким келихом вогню. (І.Драч.) Журавлі курличуть: «Летимо у вирій!» Пропливає осінь на хмарині сірій. (Б.Чалий.)

III. Виконання вправ на застосування узагальнених правил.

*** Робота з підручником.** Письмове виконання вправи 37.

• Попереджувальний диктант.

Визначити частини мови, вказати серед них самостійні та службові. У двох останніх реченнях підкреслити члени речення.

Як вересніє, то дощик сіє. Земля смутніє, коли листя жовтіє. Осінь усьому рахунок веде. У листопаді зима з осінню бореться.

Народна творчість.

*** З'ясувати, якими частинами мови є подані слова. Визначити частини мови самостійні та службові П'ять-шість слів (за власним вибором) увести до самостійно складених речень.**

Дерево, вбрання, одягатися, золотий, усміхатися, сонце, не гріти, захмаритися, небо, між, хмара, сумно, воно, світити, але.

*** Робота з підручником.** Виконання вправи 38 (II).

*** Диктант із коментуванням.** У кожному з речень визначити самостійні та службові частини мови.

Я прощаюся з літом. І воно мені каже: «Прощай!» І хитає над шляхом порожні гнізда грачині. (Л.Костенко.) Ще недавно в небі синім пролітали журавлі. А сьогодні безгомінно ходить осінь по землі. (О.Бродський.) Прийшла осінь люба, мила дітям на потіху, груші всі позолотила у годину тиху. (Марійка Підгірянка.) Дощем дрібним в кущах ридала осінь... (В.Сосюра.)

IV. Підбиття підсумків уроку.

*** Навчальний диктант.** У перших двох реченнях визначити частини мови.

Сьогодні в лісі справжній жовтневий листопад. Клені обсіпаються від найменшого подиху вітерця. Гаснуть осінні барви. На листі з'являються брудні плями. Деякі листки скручуються в трубочку. Коли розгорнути такий листок, всередині в ньому тремтить кришталева росинка.

Як же поріділи дерева! Наче хтось брів по коліна в опалому листі, наче хтось прийшов і розчинив у лісі тисячу синіх віконець. На тихих галявинах тільки шипшина сміється червоними губами та глід чваниться разками коралів. (За О.Донченком; 70 сл.)

V. Домашнє завдання. § 5, вправа 40 (II).

Дата _____

Урок № 5

Тема: Іменник. Іменники, що означають назви істот і неістот. Голосні у відмінкових закінченнях.

Мета: повторити вивчене про іменник як частину мови, його основні граматичні ознаки (рід, число, відмінок, три відміни), особливості відмінкових закінчень; удосконалювати навички правильно виділяти відмінкові закінчення іменників; визначати іменники - назви істот і неістот, виховувати цікавість до життя, любов і повагу до родини; розвивати мислення, мовлення, пам'ять, удосконалювати граматичний лад мовлення, збагачувати й уточнювати словник учнів.

Тип уроку: урок повторення вивченого.

Обладнання: підручник, мультимедійний проектор.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

***Робота біля дошки.** Записати речення. Визначити частини мови.

Після дощу сонце засяє. Сонце на всіх однаково світить. На ледачій землі і трава не росте. Родить не земля, а руки.

Народна творчість.

II. Повідомлення теми і мети уроку.

III. Повторення ключових питань.

*** Бесіда.**

- Яка частина мови називається іменником? Навести приклади.
- Як розрізняють назви істот і неістот? Навести приклади.
- У чому полягає відмінність між написанням іменників-власних назв та іменників-загальних назв? Навести приклади.
- Яке зі слів і чому пишуть з великої літери у словосполученнях *місто Львів, річка Дніпро, село Мрійливе, кіт Туман, горобець Чив?*
- Як визначається рід іменників?
- Що означають іменники у формі однини та іменники у формі множини?
- Як змінюються іменники? Назвати відмінки іменників.
- Скільки відмін іменників вам відомо? Навести приклади іменників I, II та III відмін.

*** Робота з підручником.** Виконання вправи 42 (усно).

IV. Виконання вправ на повторення.

** Пояснювальний диктант.*

Іменники підкреслити. Поставивши до кожного питання, визначити іменники – назви істот і назви неістот. Визначити рід, число, відмінок та відміну виділених іменників.

I. *Соняшникам* сонечко посміхалось сонячно. (Л.Куліш-Зіньків.) Зранку, після ночі промінчик сонця золотий влетів бабусі в очі. (М.Могилевич.) Ми пішли з дідусем по вербову гілку. Дід зробив із неї голосну *сопілку*. (В.Косовський.) Добре має серце лісове джерельце. Воно дає водиці звірятку і птиці, дереву, травині, квітці і людині. (За М.Чепурною.)

II. Що таке батьківщина? За віконцем калина, тиха казка бабусі, ніжна пісня матусі, дужі руки у тата, під тополею хата, під вербою криниця, в чистім *полі* пшениця. (П.Бондарчук.) Пам'ятай, не забувай батьківську *стежину!* Прикрашай, шануй свій край, дім свій, батьківщину. (В.Гринько.)

** Робота з підручником.* Виконання вправи 44.

** Переписати, вставляючи на місці крапок пропущені закінчення. Визначити відмінок іменників.*

Усі ріки до мор.. течуть. По мор.. плавав, а вод.. не бачив. Тиха вода гребл.. рве. Не ходи у воду за птиц.. , а в ліс за риб.. . Ложк.. моря не вичерпаєш. З вогн.. не жартуй, а вод.. не вір. Язик.. сіна не накосиш. Хто кине камен.. до неба, дістане ним по голов.. .

Народна творчість.

** Записані на дошці (спроектовані через проектор) іменники записати в три колонки за відмінами.*

Хліб, хатина, мати, приязнь, душа, вогонь, паляниця, радість, затишок, серце, батько, брат, неділя, родина, осінь, земля, піч, любов.

** Диктант із коментуванням.* Підкреслити іменники. Визначити рід, число, відмінок та відміну кожного з них.

Умій поважати працю своїх батька й матері. Бережи їх здоров'я і спокій. Найбільше для них щастя – то твоє чесне життя, працьовитість, старанне навчання. Принось у дім радість, оберігай щастя в сім'ї. Якщо тебе вважають поганою людиною, це велике горе для твоєї рідні.

За В.Сухомлинським.

V. Підбиття підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання. Вправа 46.

Урок № 6

Тема: Велика буква і лапки в іменниках.

Мета: повторити відомості про написання власних назв з великої букви та в лапках; удосконалити вміння розрізняти іменники – власні та загальні назви; формувати вміння обґрунтовувати вживання великої букви та лапок у власних назвах відповідним правилом; розвивати мислення, пам'ять, культуру усного й писемного мовлення; формувати патріотичні почуття.

Тип уроку: урок повторення вивченого.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку.

II. Повторення ключових питань.

Бесіда.

- Які іменники є власними назвами? Навести приклади.
- У чому полягає різниця між написанням іменників – власних назв та іменників - загальних назв?
- Чому з великої букви пишуться іменники *Микола Доріченко, Марина Семенівна Лісова*?
- Яке зі слів і чому пишеться з великої букви у словосполученнях *місто Полтава, село Краснопілля, річка Дунай*? У словосполученнях *пес Букет, кінь Агат*?
- З якої букви слід писати назви персонажів казок та байок (напр.: *Лисичка та Журавель; Вовк і Кіт; Дід Мороз; Коцій Безсмертний*)?

III. Виконання вправ на повторення.

- **Вибірковий диктант.**

Виписати іменники - власні назви, що пишуться з великої букви (у формі називного відмінка).

Без верби й калини нема України. Чого Івась не навчився, того Іван не буде знати. (Нар.творч.) Найбільші церковні свята – Різдво й Великдень. На схилах сивого Дніпра стоїть столиця наша – Київ. (А.Камінчук.) На березі хвилястої Десни стояло місто, оповите в сні. Ми бачили Говерлу крізь туман. (М.Рильський.) До бабусі Зіни з'їхалась родина: брат з Карпат, сестра з Остра, дочка з Криму, син із Риму. (І.Січовик.) Лежить Мурко проти сонця, гріється. (В.Сухомлинський.) Кіт з Рябком були друзяки. (П.Воронько.) Султан і Гандзя птицями летять... Когось везуть у легкім шарабані.

(М.Рильський.) Одваживсь Вовк у Лева попросити, щоб старшиною до Овець наставили його служити. (Л.Глібов.) Ой гуляли в полі два морози, два морози, два рідненьких брати. Брат старший звався Ніс Червоний, а молодший – Синій Ніс на ймення. (Б.Грінченко.)

- **Робота біля дошки.**

Записати речення, визначити в них іменники. Вказати іменники - власні назви, пояснити вживання великої букви.

Наша мати солов'їна – рідна Україна. (Л.Полтава.) Жив у нас у селі козак Хмара. (Марко Вовчок.) Гримить Дніпро, шумить Сула, озвались голосом Карпати... (М.Рильський.) Богдан підвівся з кам'яних стрепен. Тече ріка велика Борисфен. (Л.Костенко.) І знов для тебе в серці розцвітуть Шевченка думи і пісні Тичини. (М.Рильський.) Премією видавництва "Веселка" відзначають кращих дитячих письменників України. (З журн.) Вже Петрівочка наступає, сива зозуля вилітає. (Нар.творч.) Пес Бровко уранці встав, треба ж помагати! Взяв сокиру та й почав хмиз сухий рубати. (Г.Коваль.)

Словник.

Борисфен – стародавня назва Дніпра. *Петрівка* – піст перед православним церковним святом на честь Апостолів Петра і Павла.

*** Словниковий диктант.**

Тарас Григорович Шевченко, Європа, Україна, Верховна Рада, Президент України, планета Земля, сузір'я Молочний Шлях, кінь Добрян, село Великі Луки, площа Богдана Хмельницького, орден Ярослава Мудрого, фабрика «Любава», пісня «Стежина».

- **Диктант із коментуванням.**

Іменники підкреслити, визначити рід, число та відмінок кожного. Вказати іменники-власні назви, пояснити вживання великої букви та лапок.

Книга Тараса Шевченка «Кобзар» відома всьому світові. Письменника Івана Франка ми називаємо Каменярем. (З газ.) Біжить Лисичка польовою дорогою та й зустрічає Їжака. (І.Франко.) Автором славетної опери «Тарас Бульба» є Микола Лисенко. Дитячий журнал «Соняшник» видається в Києві. (З журн.) Проживав у нас довго собака Пірат. (О.Довженко.)

- **Пояснювальний диктант.**

Назвати в тексті іменники - власні назви, а потім іменники - загальні назви. Пояснити вживання великої букви. Назвати іменники – назви істот.

Тарас стоїть у Каневі на високій кручі, дивиться і надивитись не може на свою Україну. Я дивлюсь на Тарасову гору, на високий пам'ятник Кобзареві.

Мимоволі згадую маленьку Охтирку, біленьку хату недалеко від тихої Ворскли. Там дід мій синам, дочкам своїм і онукам читав зимовими вечорами «Кобзар».

За І.Гончаренком.

- **Навчальний диктант.**

Іменники підкреслити, визначити рід, число, відмінок кожного. Вказати іменники-назви істот. Визначити іменники - власні назви.

Перед Оленкою заспанним оком блиснула Сула. Берег був скуйовджений, як ворона взимку. Стежка бігла кручами.

Дівчинка сіла на пеньку. На коліна до неї впав дубовий листок. На спідньому його боці стримів м'який білий горішок. Колись мати заварювала з таких горішків чай.

Оленка розломила горішок. У ньому сиділа мушка з прозорими крильцями. Не побачити мушці теплих днів! Але сьогодні їй тепло в горішку. (За О.Донченком; 62 сл.)

IV. Підбиття підсумків уроку.

V. Домашнє завдання. Вправа 43 (II).

Дата _____

Урок № 7

Тема: Прикметник. Голосні у відмінкових закінченнях.

Мета: повторити вивчене про прикметник, його граматичні ознаки (рід, число, відмінок); формувати вміння й навички правильного вживання голосних у відмінкових закінченнях прикметників; розвивати культуру усного й писемного мовлення, естетичні почуття, смак до точного та влучного слова, збагачувати словниковий запас учнів.

Тип уроку: урок повторення вивченого.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

- **Робота біля дошки.**

Записати речення, підкреслити в них іменники. Визначити рід, число, відмінок кожного з іменників. Вказати іменники-власні назви.

На святе Благовіщення сонце радісно вставало. (А.Казка.) У небесах сузір'я Лева нам світить на Чумацький шлях. (Д.Чередниченко.) Наш Київ Золоті розкрилює ворота. (М.Рильський.) Де Почайна шуміла, лиш струмок між горбами тулиться. (Л.Забашта.)

II. Повідомлення теми і мети уроку.

III. Повторення ключових питань.

**Бесіда.*

- Яка частина мови називається прикметником?
- Яка роль прикметників у мовленні?
- Як змінюються прикметники?
- Від чого залежить рід, число, відмінок прикметників у словосполученнях *рідний край, рідному місту, рідною землею?*

IV. Виконання вправ на повторення.

** Робота біля дошки.*

Записати речення, визначити в них прикметники. З'ясувати рід, число та відмінок кожного прикметника.

В орача руки чорні, зате хліб білий. Білі руки чужу роботу люблять. Мак чорний, та смачний, а редька біла, та гірка. Солодка морква, та в сусідовому городі. У доброго господаря і соломинка не пропаде. Материна хата краща чужої палати. Від поганого коріння не жди доброго насіння. І на здоровій яблуні гнилі яблука бувають. До сухої криниці не йдуть пити водиці.

Народна творчість.

** Робота з підручником.*

Виконання вправи 53 (усно).

Виконання вправи 54 (письмово).

** Переписати речення, на місці крапок уставляючи пропущені літери. Прикметники підкреслити, визначити відмінок кожного. Відмінкові закінчення прикметників виділити.*

Краще полюбити стар... орла, ніж молод... сову. Велик.. риба у глибок... воді плаває. Вівсян.. каша сама себе хвалить, а гречан.. хвалять люди. Краще пташці на зелен.. вітці, як у багача в золот... клітці.

Народна творчість.

- *Навчальний диктант.*

Підкреслити прикметники, визначити рід, число, відмінок кожного. Виділити відмінкові закінчення прикметників.

Для нашої сонячної землі жовтий і синій кольори є і були найбільш підхожі. Це розумів простий народ. Тому він вимальював свої хати в синє

та жовте. Поєднання цих двох кольорів цілком відповідає народному смаку.

Рідну природу українці бачили саме в жовтій і блакитній барвах. Бачили золоте поле, синє небо, синє море й ріки з жовтими очеретами й рудими скелями, сині гори. (За К. Широцьким; 60 сл.)

V. Підбиття підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання. Вправа 56 (II).

Дата _____

Урок № 8

Зв'язне мовлення

Текст. План готового тексту (простий)

Усний докладний переказ тексту розповідного характеру.

Мета: повторити відомості про текст і його ознаки; формувати вміння відрізняти текст від групи речень, формувати комунікативні вміння, зокрема сприйняття-розуміння почутого (аудіювання) та говоріння (в процесі усного переказування тексту); формувати такі текстотворчі вміння, як визначення теми й головної думки тексту, колективне складання його плану, самостійний добір адекватних змісту виражальних засобів мови, реалізація задуму (усне відтворення вихідного тексту-зразка); формувати вміння правильно інтонувати речення у процесі усного переказування; розвивати логічне й образне мислення, усне мовлення, уточнювати й збагачувати словниковий запас учнів, граматичний лад їхнього мовлення, розвивати увагу, пам'ять.

Обладнання: текст для переказу.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань.

*Прочитати подані в двох колонках записи. У якій з колонок подано текст, у якій – окремі речення? Свою думку довести.

З покоління в покоління передавали українці перлини усної народної творчості. Це багатство поволі стікалось у духовну скарбницю народу.

З народних переказів і легенд ми дізнаємося про походження географічних назв. У яскравих барвах оживає минушина Запорозької Січі та її лицарів.

По сьогодні кожен знаходить у легендах і переказах духовну поживу,

Легенда – жанр усної народної творчості, переказ про життя якоїсь особи або незвичайну подію, оповитий казковістю, фантастикою. Слово до слова - і зложиться мова. Вовк сірий відзначається високим розвитком нервової діяльності, особливо гострим слухом і нюхом. Такий утвір природи, як Бердянська коса, є перлиною Азовського моря. Вечір пісню солов'їну слухав і зірки ронив.

переймається ще більшою любов'ю |
до свого краю й народу.

II. Повідомлення мети і завдань уроку.

III. Вивчення нового матеріалу (засвоєння мовленнєвознавчих понять).

** Пояснення вчителя.*

МАТЕРІАЛ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ.

Текст – це група речень, об'єднаних спільним змістом (темою) та головною думкою.

Якщо речення лише висловлює думку, то текст забезпечує її розвиток. Це відбувається за рахунок того, що кожне наступне речення до вже відомого додає щось нове.

Основні ознаки тексту такі: пов'язаність речень за змістом (темою), наявність головної думки та її розвиток, певна послідовність речень (необхідна для розкриття теми), зв'язок між реченнями тексту за допомогою займенників, синонімів, сполучників, повторів та ін.

Розвиваючи тему тексту, його автор переходить від однієї частини теми до іншої. Частина загальної теми тексту називається *мікротемою*. Мікротема розкривається в кількох реченнях. Частина тексту, об'єднана мікротемою, називається *абзац*. Кожен абзац починають з нового рядка.

Для того, щоб переказати текст, необхідно скласти його *план*. Для цього потрібно визначити мікротеми тексту. Стисло й чітко сформульовані мікротеми – це пункти плану тексту.

Мета складання плану – виділення в змісті (темі) тексту головного, найбільш важливого (визначення мікротем), а також зазначення послідовності викладу думок. Переказуючи текст, потрібно спиратися на пункти його плану.

IV. Виконання вправ на закріплення.

**Заздалегідь записані на дошці речення прочитати а такій послідовності, щоб вони утворили текст. Визначити тему й головну думку тексту. Дібрати заголовок. Що зазвичай відбиває заголовок тексту?*

І захотілося цьому вовкові пити. Люди прозвали ту річку Вовчою. Звір зупинився і почав рити яму. Пізніше утворилася з джерельця річка. До тих пір сірий рив, поки не докопався до джерельця. Біжить він і чує під ногами прохолоду. Якось улітку біг балкою вовк. А з нього потекла вода.

Народна творчість.

Словник.

Балка – яр з пологими схилами.

V. Підготовка до роботи над переказом (формування текстотворчих умінь у процесі роботи над усним переказом).

** Читання тесту вчителем.*

**З'ясування значення вжитих у тексті переказу слів, які перебувають у пасивному словнику учнів.*

**Визначення теми й головної думки тексту. Визначення основних ознак тексту.*

**Коллективне складання плану тексту (план записується на дошці та в зошитах).*

**Повторне читання вчителем тексту.*

VI. Усне переказування тексту учнями.

VII. Підбиття підсумків уроку.

**Бесіда.*

- Які існують види мовленнєвої діяльності?
- Як називають особу, яка слухає або читає (мовцем чи адресатом мовлення)?
- Як називають особу, яка говорить або пише?
- До яких видів мовленнєвої діяльності ви вдавалися протягом уроку?
- До яких видів мовленнєвої діяльності вам довелося вдатися у процесі підготовки до усного переказу тексту, зокрема складаючи план сприйнятого на слух або прочитаного тексту?
- Для чого складається *план тексту*?
- Як пов'язані *тема тексту* та його *мікротеми*?
- У чому полягає основна відмінність між текстом і реченням?

VIII. Домашнє завдання. Вправа 14 (II).

Тексти для переказу

1.Подарунок

В одному селі на березі моря жила невимовної краси дівчина. Звали її Азою. Любила та дівчина козака.

Настав тривожний час, і Азин наречений пішов на війну з ворогами. Перед прощанням козак подарував Азі перстень, щоб була йому вірною і чекала на нього.

Минали роки. Козак не повертався. Аза берегла перстень, як зіницю ока.

Та трапилася біда. Пішла дівчина прати, задумалася і впустила у хвилі перстень. Кинулася в море, щоб дістати дорогу втрату, і загинула...

З того часу море зветься Азовським. Назва увіковічила пам'ять про вірну, але безталанну дівчину Азу. (Нар.творч.; 90 сл.)

- Пояснити значення виразу *берегти, як зіницю ока*; значення слова *безталанна*.
- Дібрати синоніми до слів *чекати*; *впустити*, *кинутися*.
- Скласти план (орієнтовний: 1. Жила на березі моря дівчина. 2. Що подарував козак дівчині на прощання. 3. Аза берегла перстень. 4. Трапилася біда. 5. Що увіковічила назва моря).
- Усно переказати текст за планом.

2.Дедал

Жив у Афінах будівничий Дедал. Він першим навчив греків споруджувати прекрасні будинки.

У Дедала був талановитий племінник. Хлопчина винайшов циркуль, пилку та гончарний круг.

Якось Дедал із племінником піднялися на покрівлю палацу. Юнак спіткнувся, впав і розбився. Земляки звинуватили Дедала у вбивстві.

Щоб урятуватися від несправедливого покарання, Дедал із сином Ікаром утік на острів Крит. Там їх прийняв цар Мінос.

Добре було Дедалові на Криті, та душа кликала на батьківщину. Мінос не відпустив би майстра, тому Дедал вирішив тікати.

Собі й синові Дедал змайстрував із пташиного пір'я по парі крил. Пір'їни було скріплено воском. Синові Дедал наказав не підніматися високо.

Полетіли. Ікар захопився польотом і піднявся до сонця. Проміння розтопило віск. Озирнувся Дедал і побачив тільки пір'їни на морських хвилях... (Ант. легенда; 120 сл.)

- Дібрати синоніми до слів *будівничий*, *племінник* (*небіж*).
- Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Афінський будівничий Дедал. 2. Талановитий небіж Дедала. 3. Трагічна загибель юнака. 4. Дедал рятується від несправедливого покарання. 5. Душа кликала на батьківщину. 6. Крила з пташиного пір'я. 7. Загибель Ікара.)
- На дошці записати: *місто Афіни*; *острів Крит*; *цар Мінос*.
- Усно переказати текст за планом.

Дата _____

Урок № 9

Тема: Займенник. Числівник.

Мета: повторити вивчене про займенник та числівник як частини мови, удосконалювати вміння знаходити займенники й числівники в тексті, визначати їхні граматичні ознаки; удосконалювати орфографічні навички; виховувати патріотичні почуття; розвивати пам'ять, мислення, мовлення.

Тип уроку: урок повторення вивченого.

Обладнання: підручник, проектор.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

II. Повторення ключових питань.

**Прочитати спроектовані через проектор речення. Знайти в тексті слова, що вказують на предмети, їхні ознаки, кількість, не називаючи їх. Якими частинами мови є ці слова? Замість якого іменника вживається в реченнях кожен із займенників?*

I. Душу, тіло ми положим за нашу свободу! (П.Чубинський.) Є щось святе в словах «мій рідний край». Його історія... В ній стільки гіркоти! (Л.Забашта.) Кожного чоловіка до свого краю тягне. Нашому роду нема переводу. (Нар.творч.)

II. Я пам'ятаю кожне слово, дивлюсь, як ви заходите у клас. І дзвонить ранком дзвоник малиново, і вчителька стрічає знову нас. (М. Сингаївський) Кожен місяць, кожному пору на землі нове вбрання. Й ми самі не ті, що вчора, ми зростаємо щодня. (Н.Забіла.)

**Бесіда.*

- Яка частина мови називається займенником? Навести приклади.
- Замість слів якої частини мови вживаються займенники?
- Пояснити назву *займенник*.
- Як змінюються займенники?
- Яка роль займенників у мовленні?

**Робота з підручником.* Виконання вправи 61 (усно).

III. Виконання вправ на повторення.

- *Робота біля дошки.*

Записати речення. Підкреслити займенники, визначити ознаки кожного (скориставшись таблицею «Відомості про частини мови» на с. 18).

Я з роду, що любить свободу. Як ми будем в мирі жити, нас не зломити. Не буде добра, як між нами ворожда. За чесне діло ти стій сміло! Земля мила, де тебе мати народила. Воля нам дорожча за життя. (Нар.творч.)

*** Переписати, вставляючи пропущені букви. Підкреслити займенники, поставити кожного з них запитання.**

Ти посп..тай зв..чайного займенника, за кого він у мові? За імен..ика! Хоч може цей наш скромний пос..редник замінювать ч..слівник і прикметник. (Д.Білоус.)

***Робота біля дошки.**

Записати речення. Якими частинами мови є виділені слова? Як ви це визначили?

А дівчаткам і хлоп'ятам не сиділось вдома всім. Треба в школу на *дев'яту*, а вони зійшлися *в сім*. (П.Воронько.) Ми додому бігли вдвох, несли *в двох* руках горох. (Нар.творч.)

IV. Повторення ключових питань.

Бесіда.

- Яка частина мови називається числівником?
- На які питання відповідають числівники? Навести приклади числівників.
- Як змінюються числівники? Навести приклади.

V. Виконання вправ на повторення.

*** Вибірковий диктант.**

Виписати числівники (у формі називного відмінка), до кожного поставити питання.

Я – один, а з татом – двоє, тато, мама, я – вже троє, разом з братом нас – чотири, ми з четвертої квартири. Ще дідусь, він буде п'ятий. Можна далі рахувати. (В.Новомирова.) На дітей батьки багаті – одинадцяттеро в хаті. (Д.Білоус.) Заходилася стонога прямо посеред дороги впорядковувати ноги: виплутала першу, п'яту, потім третю і дев'яту, двадцять другу й двадцять шосту. Потім... все пішло не просто, бо коли знайшла тридцятту, вже забула про двадцятту. А поки її шукала, п'ята знову десь пропала. (І.Світличний.) Всі сто ніжок обмітала, всі сто ніжок витирала. (Г.Бойко.)

*** Робота біля дошки.** Записати прислів'я. Визначити числівники, підкреслити їх. До кожного з числівників поставити питання.

Брехня стоїть на одній нозі, а правда – на двох. Одному не страшно, а двом – веселіше. Природа одному мама, а другому мачуха. Одно літо ліпше, як сто зим. Хто один раз збрехав, тому на другий раз не повірять. П'ять днів нічого не робимо, на шостий відпочиваємо, на сьомий пригод шукаємо.

Народна творчість.

*** Прочитати (прослухати) загадки, відгадати їх. Вказати вжиті в загадках числівники. До кожного з них поставити питання.**

У сімох братів по одній сестрі. Чи багато сестер? 2. Йшли син з батьком та дід із внуком. Скільки їх? 3. У двох матерів по п'ять синів, одне ім'я у всіх. 4. Шість ніг, дві голови, один хвіст. Що це таке? 5. Два стоять, два лежать, п'ятий ходить, шостий водить, сьомий пісні співає. 6. Дванадцять братів один за одним ходять, один одного не бачать. 7. Мовчить, а сто дурнів навчить. 8. Хто вранці ходить на чотирьох, удень на двох, а ввечері на трьох? 9. Під одним ковпаком сімсот козаків.

Народна творчість.

Відгадки.

1. Одна. 2. Троє. 3. Руки і пальці. 4. Вершник і кінь. 5. Косяки, скрипучі двері, людина, яка відчиняє їх. 6. Місяці. 7. Книжка. 8. Людина. 9. Маківка.

*** Пояснювальний диктант.**

Підкреслити числівники, визначити їхні відмінки.

У семи нянчок дитина без носа. Працює до сьомого поту. Риба й гості псуються третього дня. Хто більше трьох днів п'є й танцює, той двадцять п'ять днів голодує. Це той, що одним пострілом сорок сім качок б'є. Багатство одного може стати причиною бідності десятих. Одному мука, а десятих наука. Хто має надію, до ста літ молодіє.

Народна творчість.

*** Попереджувальний диктант.**

Числівники підкреслити. До кожного числівника поставити питання.

I. Облітав журавель сто морів, сто земель. (П.Воронько.) Вночі на небо подивись, коли нема хмарок! Побачиш там Великий Віз, а в ньому – сім зірок. (Н.Забіла.) Різдво Христове відзначають сьомого січня. Незалежність України було проголошено десять років тому. (З газ.) Сьогодні зозуля у лузі широкім мені накувала аж тисячу років. (Є.Гуцало.) Налічила всім літа. Двадцять, тридцять, аж до ста! (Л.Компанієць.) Український карбованець поділявся на двісті шагів.

II. Ходять, ходять дві голубки білі і зерен шукають по подвір'ю. (О.Маковей.) Ой у полі три тополі, а четверта в'яне. З піснями ширший світ в сто раз. (П.Воронько.) Перший кишеньковий годинник було створено п'ятсот років тому. Людська волосинка завтовшки п'ять сотих міліметра витримує

вантаж сто грамів. Найперший у світі автомобіль з'явився сто п'ятнадцять років тому. Першу в Україні публічну бібліотеку було відкрито сто сімдесят років тому в Одесі. (З календ.)

VI. Підбиття підсумків уроку.

VII. Домашнє завдання. Вправа 59 (II).

Дата _____

Урок № 10

Тема: Дієслово. Прислівник.

Мета: повторити вивчене про дієслово, неозначену та особові форми дієслова; формувати вміння розпізнавати дієслова у тексті, визначити їхні граматичні ознаки, формувати навички правильного написання особових закінчень дієслів першої та другої дієвідмін, написання *не* з дієсловами; розвивати логічне мислення, мовлення, пам'ять, уточнювати й збагачувати словниковий запас учнів.

Тип уроку: урок повторення вивченого.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку.

II. Повторення ключових питань.

**Бесіда.*

- Яка частина мови називається дієсловом? Навести приклади.
- Яку особливість має неозначена форма дієслова? На яке питання відповідає неозначена форма дієслова? Навести приклади дієслів у неозначеній формі.
- Форми яких часів мають дієслова? Навести приклади.
- Як змінюється дієслово?

III. Виконання вправ на повторення.

- **Вибірковий диктант.**

Виписати дієслова. До кожного з них поставити питання. Пояснити написання *не* з дієсловами. Вказати дієслова у неозначеній формі.

Не шукай долі, а шукай волі. Або волю здобути, або дома не бути. Немає гіршої долі, як жити без волі. Великі душі мають силу волі, а слабодухи гинуть у неволі. Сильна воля гори перевертає. На чужому полі ти не матимеш волі.

Народна творчість.

*** Прочитати речення. Визначити дієслова, до кожного поставити питання. Вказати дієслова в неозначеній формі. Чи вказують вони на час, число, особу? Визначити час особових дієслів.**

Навіть тоді, як людина згорить, совість людини продовжує жити (М.Вінграновський). Совість гризе без зубів. Кращого за сумління поради не буває. Хто утратив стид, той утратив честь. Сором казати, та гріх таїти. Соромно людям на очі показатися. (Нар. творч.). Мені совість підказала так зробити добро людині, щоб вона про це й не знала. (Д.Білоус.)

*** Робота з підручником.**
Виконання вправи 65 (II, усно).

*** Розподільний диктант.**
Подані дієслова поставити у формі третьої особи множини теперішнього часу, виділити закінчення та записати в дві колонки за дієвідмінами.

Ходити, любити, знати, читати, нести, клеїти, ліпити, ходити, їхати, галасувати, кричати, мовчати, писати.

*** Переписати, на місці крапок уставляючи пропущені букви. Від чого залежить вживання голосного у закінченнях дієслів?**

Ход..ш, співа..ш, люб..ш, кос..ш, перемага..ш, перенос..ш, допомага..ш.

*** Прочитати дієслова, правильно їх наголошуючи. Визначити дієвідміну виділених дієслів. Поставивши ці дієслова у формі другої особи однини теперішнього часу, записати їх. Пояснити написання особових закінчень.**

Зненавидіти, зобразити, кінчити, клепати, коштувати, перевести, обвести, об'єднати, оголосити, ознайомити, *перевиконати, перенести, підвищити, з'ясувати.*

*** Переписати, знімаючи риси та вставляючи пропущені букви. Пояснити написання дієслів з не.**

Не/лізь у горох, то й не/скаж..ш ох. Як не/ма..ш чобіт, то взу..ш постоли. Як не/побереж..ш тіла, то й душу погуб..ш. Проти вітру не/дмухн..ш. Не/брудни криниці, бо схоч..ш водиці.

Народна творчість.

*** Диктант із коментуванням.**
Відгадати загадки. Дієслова в кожному з речень підкреслити, пояснити їх написання. Виділені дієслова розібрати за будовою.

1. Коли нема, то чекають, як я прийду, то тікають. 2. Тріскотить, а не коник, летить, а не птах, везе, а не кінь. 3. Сам чистенький, аж блищить, а пройдеться – *насмітить*. 4. Кучерявий Іван на гору дереться. 5. Коло носа *в'ється*, а в руки не дається. 6. Крутиться, вертиться, а берега держиться. 7. Влітку наїдається, взимку висипається.

Народна творчість.

Відгадки.

1. Дощ. 2. Літак. 3. Олівець. 4. Дим. 5. Запах. 6. Річка. 7. Ведмідь.

** Робота з підручником.* Виконання вправи 66 (письмово).

IV. Підбиття підсумків уроку.

V. Домашнє завдання. Вправа 70.

Дата _____

Уроки № 11-12

Зв'язне мовлення

Письмовий докладний переказ тексту розповідного характеру.

Мета: на основі здобутих текстологічних знань формувати такі текстотворчі вміння, як визначення теми й головної думки тексту, колективне складання його плану, самостійний добір адекватних змісту виражальних засобів мови, реалізація задуму (відтворення вихідного тексту-зразка); виховувати увагу та любов до усної народної творчості, викликати захоплення такими моральними рисами, як милосердя, доброта, вірність, відповідальність; уточнювати й збагачувати словниковий запас учнів; розвивати логічне й образне мислення, пам'ять, смак до влучного слова.

Обладнання: текст переказу.

Хід уроку

I. Повідомлення мети і завдань уроку.

II. Підготовка до роботи над переказом (формування текстотворчих умінь у процесі роботи над письмовим переказом).

** Читання тексту вчителем.*

**З'ясування значення вжитих у тексті переказу слів, які перебувають у пасивному словнику учнів.*

**Визначення теми й головної думки тексту.*

**Колективне складання плану тексту.*

**Повторне читання вчителем тексту.*

III. Письмова робота п'ятикласників на чернетках. Індивідуальне вдосконалення чорнових варіантів переказу. Переписування відредагованого тексту до зошитів (формування текстотворчих умінь у процесі роботи над письмовим переказом).

IV. Підбиття підсумків уроку.

V. Домашнє завдання. Упорядкувати переказ, перевірити грамотність написаного за словником.

Тексти для переказу

1. Легенда про Чумацький Віз

Чумацький Віз – це дівочі сльози. Старі люди розповідають таку легенду.

Колись була страшна посуха. Пересохли ставки, криниці, джерела й струмки.

В однієї дівчини занедужала мати. Узяла донька глек і пішла шукати для матері води. Три дні і три ночі блукала, а таки знайшла джерело. За півдня наточила дівчина глек і побігла додому.

Уже недалеко від села її перестріло семеро хворих людей. Почали вони благати дівчину, щоб напоїла їх. Вона дала їм напитися. Потім поставила глек на землю. До нього підповзла собака. І її пожаліла дівчина. Напилась собака, а глек якимось перекинула.

І тоді над порожньою посудиною заголосила дівчина. Сльози її піднялися угору сімома великими зірками. А далі пішов такий дощ, що напоїв землю і всіх людей. (За М.Стельмахом; 120 сл.)

- Пояснити значення слів *легенда* (твір фантастично-казкового характеру про надзвичайну подію або про життя й діяльність якоїсь особи), *Чумацький Віз* (назва сузір'я, яке складається з семи зірок) *животіти*.
- Дібрати синоніми до слів *занедужати*, *благати*.
- Скласти план (орієнтовний: 1. Чумацький Віз – це дівочі сльози. 2. Страшна посуха. 3. Дівчина шукає води для хворої матері. 4. Лісове джерело. 5. Дівчина напоїла семеро хворих. 6. І собаку пожаліла дівчина. 7. Заголосила над порожнім глеком дівчина. 8. Дощ напоїв землю і людей.)
- Написати докладний переказ за планом.

2. Легенда про Півонію

Дівчина Півонія мала вийти заміж, аж померла її мати. Залишилось на руках нареченої шестеро братиків і сестричок. Турботи про малечу міцно тримали її у батьківській халупі...

Поки підростуть діти, наречений Півонії подався у світи. Кожного року надсилав він судженій запитання, чи не пора йому повертатись.

Виросли братики й сестрички. Аж тут померла старша сестра і залишила сиріт. І знову повно турбот у Півонії...

Минали роки. Коли всіх підняла вона на ноги, послала нареченому звісточку. Днями простоювала в чеканні перед хврткою. Юнак не йшов. Зате смерть не забарилась...

Як ховали Півонію, з'явився незнайомец. Гірко заплакав і посадив на могилі привезений з далеких країв корінець.

Квітку, що виросла на могилі, назвали півонією. Вона має гіркуватий запах, як доля Півонії. (За А.Давидовим; 120 сл.)

- Пояснити значення виразів *тримали турботи; підняти (поставити) на ноги*.
- Дібрати синоніми до слів *халупа, турботи, баритися*.
- Скласти план (орієнтовний: 1. Відкладене весілля. 2. Наречений подався у світи. 3. Нове нещастя. 4. Півонія у чеканні. 5. Смерть не забарилась. 5. Що посадив незнайомец на могилі. 6. Квітку назвали півонією.)
- Написати докладний переказ за планом.

Дата: _____

Урок № 13

Тема: Прислівник. Правопис вивчених прислівників.

Мета: повторити вивчене про прислівник, формувати вміння визначати прислівники в реченнях, доречно й правильно вживати прислівники у мовленні, правильно писати прислівники, однозвучні з іменниками із прийменниками; розвивати логічне мовлення, пам'ять, увагу.

Тип уроку: урок повторення вивченого.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку.

II. Повторення ключових питань.

- **Робота біля дошки.**

Записати речення. Вказати в них слова протилежного значення (антоніми). Якими частинами мови вони є? Прислівники підкреслити.

Сова вдень мовчить, а вночі кричить. Хто вчора збрехав, тому завтра не повірять. Високо літає, та низько сідає. З білого легко зробити чорне, але з

чорного біле тяжко. Ні назад, ні вперед, лишається посеред. Де м'яко стелять, там твердо спати.

Народна творчість.

Бесіда.

- Яка частина мови називається прислівником? Навести приклади прислівників.
- На які питання відповідають прислівники?
- Чи змінюються прислівники?

III. Виконання вправ на повторення.

** Вибірковий диктант.* Виписати прислівники.

Посієш вчасно, то й вродить рясно. Краще яйце сьогодні, ніж завтра курка. Так холодно, що якби не вмів дрижати, то замерз би. Давно вже ріки догори не плили і калачі на вербах не росли. Як свій пес укусить, то найгірше болить. Швидко їдеш – тихо понесуть. Косо, криво, аби живо.

Народна творчість.

** Переписати, вставляючи пропущені букви. Прислівники підкреслити.*

Тихо над річкою в ніченьку темну спить зачарований ліс. Ніжно ш..поче він ка..ку таємну. Сумно зітха в..рболіз. (С.Черкасенко.) Мер..хтить роса навколо на з..леній мураві. Сонце, як ч..рвоне коло, тихо котиться вгорі. (В. Лучук.) Люблю чернігівську дорогу в..сною, влітку, восени. (Л.Костенко.) Я босоніж іду, щоб з..млі дорогої т..пло, наче струмінь палкий, прямо в серце до мене т..кло. (Л.Забашта.) Пл..вли ми ввечері л..маном. Моторчик чакхав спроквола. (Л.Костенко.) А назустріч не орда, суне з поля чер..да. Кізка вправо, кізка вліво, в неї роги, мов рогач. Тут л..сточок, там л..сточок, схопить, схопить і навскач! (А.Малишко.) Гончак зненацька зайця наполохав і голосом повів його дзвінким. Вухань п..тляє. Пов..рта назад. Управо! Вліво! Вгору підлітає! Гончак майстерно слід його ч..тає увосени, у місяць л..стопад. (Є Гуцало.)

Словник.

Лиман – затока з морською водою в гирлі річки або озеро поблизу моря; бухта, гавань, заводь, лагуна, сага, заводок.

** Прочитати прислівники, правильно їх наголошуючи. Два-три прислівники увести до самостійно складених речень (усно).*

Заново, наново, здалека, звисока, насміх, водночас, високо, дарма, навздогад, дотепер.

** Переписати, знімаючи ризик. У кожному слові поставити наголос. Скласти речення з поданими прислівниками (усно) .*

До/тепер, над/вечір, на/вмисне, з/висока, до/схочу.

• **Творча робота.**

Пригадати й записати по два прислів'я з прислівниками. Прислівники підкреслити.

Зразок: Сьогодні густо, а завтра пусто. (Нар.творч.)

IV. Підбиття підсумків уроку.

V. Домашнє завдання. Вправа 70 (письмово), 77(усно).

Дата _____

Урок № 14

Зв'язне мовлення

Мовленнєві помилки й недоліки (практично).

Види помилок, допущених у переказі. Аналіз письмового переказу.

Мета: підвести підсумки письмових учнівських робіт, відзначити позитивне у їх виконанні, вказати основні види помилок, допущених у письмовій роботі, проаналізувати допущені типові помилки та недоліки учнівських творчих робіт; спрямувати учнів на індивідуальне опрацювання допущених помилок, належним чином їх проінструктувавши.

Обладнання: таблиця.

Хід уроку

I. Повідомлення мети і завдань уроку.

II. Загальна оцінка вчителем виконаної роботи.

III. Аналіз двох-трьох найбільш вдалих робіт.

Схема аналізу письмового переказу

1. Чи розкрито в переказі тему переказуваного тексту.
2. Чи передано головну думку переказуваного тексту.
3. Чи в правильній послідовності переказано зміст.
4. Чи не пропущено чогось, чи не додано того, чого немає в тексті.
5. Грамотність. Графічне оформлення.

IV. Оголошення оцінок за роботу. Повернення учням зошитів.

V. Вивчення нового матеріалу.

*** Робота з підручником.**

Опрацювання таблиці «Основні види помилок» (с. 22-23).

Учням потрібно пояснити умовні позначки, до яких вдається вчитель, перевіряючи письмову роботу. Оскільки розділи «Орфографія», «Пунктуація», «Лексикологія» вивчатимуться пізніше, слід наголосити, що *орфографічна помилка* – помилка в написанні слова (поняття *орфограма* буде сформовано пізніше), *пунктуаційна помилка* – неправильне вживання розділових знаків у реченні, *лексична помилка* стосується неправильного вживання слова.

ВИДИ ПОМИЛОК У ПИСЬМОВІЙ РОБОТІ	
З (змістові)	Не розкрито тему переказуваного тексту. Нечітко передано головну думку тексту. Додано щось зайве. Про щось сказано недостатньо. Поручено послідовність викладу.
Л (лексичні)	Слово вжите в невласивому йому значенні. Невиправдано повторюється слово або спільнокореневі слова. Вжите російське слово замість українського. Вжите зайве слово.
Г (граматичні)	Ужите неправильно утворене слово. Використане перекручене або спотворене слово. Слова неправильно поєднані між собою. Неправильно побудоване речення.
І (орфографічні)	Слово записане з порушенням правил щодо написання літер, які позначають ненаголошені голосні звуки, приголосні звуки, що уподібнюються, неправильно вжито м'який знак або апостроф і т.ін.
V (пунктуаційні)	Неправильно розставлені розділові знаки.

***Робота з підручником.** Усне виконання вправ 49, 50.

VI. Індивідуальне опрацювання допущених помилок. (Учні, які впоралися з роботою, одержують індивідуальне завдання).

VII. Підбиття підсумків уроку.

VIII. Домашнє завдання. Завершити письмову роботу над помилками.

Дата _____

Урок № 15

Тема: Прийменник. Написання окремо прийменників з іншими частинами мови. Сполучник. Уживання сполучників *і, та, й, а, але* для зв'язку слів у реченні. Кома перед сполучниками *а, але*.

Мета: повторити вивчене про прийменник і сполучник, формувати навички написання прийменників з іншими словами окремо, формувати вміння відрізнити прийменники від однозвучних префіксів та прийменники від сполучників, визначати роль цих службових частин мови в реченні; розвивати пам'ять, логічне мислення, культуру усного й писемного мовлення.

Тип уроку: урок повторення вивченого.

Обладнання: підручник, проектор.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку.

II. Повторення ключових питань.

**Бесіда.*

- Яка частина мови називається прийменником? Навести приклади.
- Чому прийменник є службовою частиною мови?
- Яку роль виконує прийменник у реченні?
- З якими частинами мови поєднуються прийменники?
- З якими відмінками вживаються прийменники?
- Як пишуться прийменники з іншими частинами мови?
- Яка частина мови називається сполучником? Навести приклади.
- Чому сполучник є службовою частиною мови?
- Яка роль сполучників у реченні?

III. Виконання вправ на повторення.

** Прочитати спроектовані на екран речення. Вказати в них прийменники та сполучники. З якими частинами мови вживаються прийменники? Як пишуться з іншими частинами мови? Яка роль сполучників у реченні?*

I. Без верби й калини немає України. За народ і волю віддамо життя та долю. Всюди добре, а на Батьківщині найкраще. Уряди приходять і відходять, а народ безсмертний. Життя безцінне, а воля дорожча за життя. Хто узяв меч, від меча і загине. Від слова до діла як від землі до неба.

Народна творчість.

II. Три явори посадила сестра при долині (Т. Шевченко). Попід горою межі грядками стоять маленькі хатки рядками. (О.Маковей.). Понад гаєм, над водою стеляться тумани. На дереві жовкне по осені лист. (Л.Боровиковський.) Трудяща ластівка край берега літала (Леся Українка). Дивлюсь я на небо та й думку гадаю... (М.Петренко.) Нас благословляють

небеса, щоб у душу входила краса. (Д.Білоус.) Я сонця жду, і сонце зійде, і ранок прийде! (Олександр Олесь.)

• **Творча робота.**

Скласти речення з поданими словами (усно).

До волі – доволі; в гору – вгору, до низу – донизу, в сьоме – всьоме.

*** Переписати, на місці крапок уставляючи прийменники. Пояснити написання прийменників з іншими частинами мови.**

1. Немає долі ... солі. 2. ... свого роду хоч ... воду. 3. Їхав .. Хоми, а заїхав ... куми. 4. Хто ... Хому, а він ... Ярему. 5. Вийде Юхим ... води сухим. 6. Видно Зосю ... волосою. 7. Такої ласки дістану ... Параски.

Народна творчість.

Для довідок.

1. Без. 2. До, через. 3. До, до. 4. Про, про. 5. З. 6. По. 7. В.

*** Утворити словосполучення, вставляючи замість крапок прийменники. Записати, позначивши у словах префікси і підкресливши прийменники. Два-три словосполучення ввести до самостійно складених речень (усно).**

Доїхати ... Львова; відплисти ... берега; зробити ... дерева; злетів ... гнізда; впустити ... хату; відміряти ... межі.

Зразок: Донести до школи.

*** Переписати речення, розкриваючи дужки. Прийменники підкреслити. Префікси виділити.**

Мене сьогодні голуб розбудив. Він (при)летів і плакав (на)балконі. (Л.Костенко.) (Під)биті голуби (з)німалися (з)землі (до)променів ясних і (з)нов (на)землю (об)ривались... (Олександр Олесь.) Летіла жар-птиця над/полем пшениці. З/ронила пір'їну з/небес на/долину (В.Паронова.) Тінь чорна стрімко падає (у)низ. То білий голуб так (з)літає (в)гору. (Л.Костенко.)

*** Переписати, на місці крапок уставляючи сполучники. Пояснити вживання ком.**

Як гукнеш, так ... відгукнеться. Треба думати головою, ... не черевиком. Не місце чоловіка красить, ... чоловік місце. Язиката Хвеська ... будинок рознесе. Ясні очі, ... чорні думки.

Народна творчість.

*** Робота з підручником.** Виконання вправи 80 (письмово).

IV. Підбиття підсумків уроку.

V. Домашнє завдання. Вправа 81.

Дата _____

Урок № 16

Тематичне тестування (тема: Частини мови).

Навчальне читання мовчки.

Мета: з'ясувати рівень засвоєння знань, сформованості вмінь і навичок з теми “Частини мови”; формувати вміння й навички застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці; розвивати комунікативні вміння, зокрема вміння читати мовчки; розвивати логічне мислення, тренувати пам'ять, формувати вміння виділяти головне.

Тип уроку: урок перевірки й обліку здобутих знань, умінь і навичок.

Обладнання: текст для читання мовчки.

Хід уроку

I. Повідомлення мети перевірки і способів її проведення.

II. Пояснення вчителя щодо проведення тестування.

III. Виконання тестових завдань.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ

1. Іменник

а) означає ознаку предмета і відповідає на питання *який? яка? яке? які?*

б) означає дію предмета і відповідає на питання *що робить? що робив? що зробить?*

в) означає предмет і відповідає на питання *хто? що?*

Навести приклад іменника.

2. Прикметник

а) означає ознаку предмета і відповідає на питання *який? яка? яке? які?*

б) означає кількість, порядок предметів при лічбі і відповідає на питання *скільки? котрий? котра? котре?*

в) означає ознаку дії і відповідає на питання *як? де? куди? звідки? коли?*

Навести приклад прикметника.

3. Займенник

а) означає назву предмета;

б) вказує на особу або предмет, ознаки, кількість, але не називає їх;

в) означає ознаку предмета.

Навести приклад займенника.

4. Незмінюваною самостійною частиною мови є

а) прикметник;

б) прислівник;

в) займенник.

Навести приклад такої незмінної самостійної частини мови.

5. Числівниками є слова

а) п'ять, п'ятий, п'ятеро;

б) п'ятірка, п'ятикутник;

в) вп'яте, п'ятиповерховий.

Навести приклад числівника.

6. Службовими частинами мови є

а) від, до, за, у, і, але, проте;

б) я, він, ми, наш, кожен;

в) високо, вгорі, восени, вчора.

Скласти й записати речення, підкреслити в ньому службові частини мови.

IV. Відповіді вчителя на запитання учнів щодо тестів (після того, як зібрано зошити).

V. Пояснення вчителя щодо проведення читання мовчки.

VI. Проведення читання мовчки.

Тексти для навчального читання мовчки

1.Річка Стугна

Під Києвом оселився змій. Жителі села Трипілля і Києва по черзі повинні були давати цьому змієві дітей на з'їдання. От дійшла черга до київського князя, щоб він віддав свою дочку. Нічого не міг князь зробити і віддав князівну. Але змій її не з'їв, бо була вона дуже красива і сподобалася йому.

Князівна ж дізналась, як можна знищити змія, написала про це записку, прив'язала до ніжки голуба й випустила пташку. Голуб прилетів до свого гнізда у княжий палац. Прочитавши записку, князь наказав покликати вправних та дужих ковалів Кузьму та Дем'яна.

Ковалі викували велетенського плуга, упіймали змія, запрягли в плуг і почали орати.

Під час оранки плуг викидав такі великі скиби землі, що утворювалися вали. Пізніше їх назвали Змієвими валами.

Ковалі доорали до самого Трипілля. Змій страшенно втомився і почав пити воду з річки. Усю річку вихлебтав і луснув. Залишився тільки струмок, який став називатися Стугна через те, що змій здихав стогнучи. (Нар.творч.; 152 сл.)

На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Дітей змієві давали жителі

а) Києва і села Літок;

б) Києва і села Трипілля;

- в) Києва і села П'ятихаток.
2. Дітей змієві давали
- а) на виховання;
- б) на загартування;
- в) на з'їдання.
3. Змій не з'їв князівну, бо вона була
- а) чемна;
- б) працьовита;
- в) красива.
4. Записку князівна прив'язала до ніжки
- а) голуба;
- б) ворона;
- в) горобця.
5. Птаха прилетіла до свого гнізда
- а) у купецькому теремі;
- б) у княжому палаці;
- в) у селянській хаті.
6. Князь наказав покликати
- а) ковалів Кузьму та Дем'яна;
- б) богатирів Кузьму та Дем'яна;
- в) чарівників Кузьму та Дем'яна.
6. Змія запрягли
- а) у віз,
- б) у плуг;
- в) у сани.
7. Викинуті скиби землі утворювали
- а) гори;
- б) стіни;
- в) вали.
8. Ковалі зі змієм дістались
- а) до Києва;
- б) до Трипілья;
- в) до Чернігова.
9. Змій почав пити воду
- а) з моря;
- б) з річки;
- в) із струмка.
10. Випивши всю воду, змій
- а) утік;
- б) розтанув;
- в) луснув.
11. Річку, яка утворилась із струмка, назвали Стугна, тому що
- а) стогнали ковалі;
- б) стогнав змій;
- в) стогнала земля.

12. Передані в легенді події пояснюють

а) походження назв валів та річки;

б) походження назви річки.

в) походження назви села.

2. Покарання

Чим вище підбивалося сонце, тим лютішою ставала спека. Коні збилися докупи, звісили голови.

Хлопці лежали під вербою. Володька потягнувся, тріпнув чубом:

-Може, в грушевий сад махнемо, га?

Хлопці мовчали. Звичайно, затія спокуслива – поласувати соковитими грушами. Але виразніше за груші кожен бачив перед собою грізну постать колгоспного сторожа діда Гарби.

Не знав Гарба, що таке хвороба й утома. В найлютіші морози старий купався у річці. “Дід-степовик” – з острахом і повагою називали його в селі.

Сторож в саду ніколи не сидів, а порався біля хати. Та в критичну хвилину котилося громоподібне: “Ого-го-го!” З піднятою сапою летів дід Гарба. Він гнався за шибеником кілометрів із п’ять, а якщо траплявся дуже спритний, то й десять. Словом, не було ще такого випадку, щоб дід не зловив охочого до колгоспних фруктів.

Володька не відступав.

- Давайте на конях. Якщо той... втечемо.

Грицько й Михайло нехотя підвелись. Льонька – за ними. Спочили на коней. Коли з-за горба вигулькнув сад, хлопці зупинили Льоньку й наказали: “Побачиш діда – свисни!”, а самі рушили далі.

Зловивши носом терпкий запах груш, Льонька пришпорив кобилу Муху і мерщій до крайнього дерева. Тільки скочив на землю, як над садом прогрімало:

- Ого-го-го!

Дід Гарба! Льонька шмигнув до переляканої Мухи. Щоб допомогти вершнику, Муха спіймала його зубами за штанці й підкинула вгору. Описавши петлю, хлопець зарив носом у землю. В цей час хтось згріб його залізною п’ятірнею:

-Ага, попався!

В щілинку приплющеного ока Льонька побачив грізно настовбурчені дідові вуса. В Льончиному горлі забелькотіло:

-Ой, не бу-буду! Відпу-пу-стїть!

Дід узяв Муху за повід, полоненого – за комір і потяг вглиб саду. Кобила упиралася, Льонька ж пальцем боявся поворухнути. “Що він зробить зі мною? –тремтів він кожною жилкою. – Повісить на груші чи кине в трясовину?..”

Прив’язавши Муху, дід турнув малого до куреня. Поставив повне відро груш і наказав:

-Їж!

-Не буду! – видзеленькав Льонька зубами.

-Їж, кажу тобі!

Примочуючи грушу сльозами, Льонька почав їсти. Терпко звело рот, не було сил ні жувати, ні ковтати. Ледве домучив першу грушу.

-Їж! – знову почулося страшне слово.

Після третьої груші напала гикавка. Муха, дивлячись на Льоньчині муки, жалібно заіржала. Дід стояв нерухомо.

- Дідусю, рідненький... Не можу...

- А красти – можеш?

Ще проковтнув Льонька кілька груш. Бридке місиво застряло в горлі, очі полізли на лоб.

- Пустіть, дідусю, більше не бу...

- Не будеш? Отож дивись! І дітям, і внукам закажи: не беріть чужого – воно печеться.

- Дід узяв хлопця за комір і, наче жабеня, підняв над собою. Льонька й не отямився, як опинився на Мушиній спині. Старенька з місця рвонула в галоп; вона так стрибала через кущі й рівчаки, ніби випорснула з вогню.

З кущів вигулькнули хлопці. Льонька, побачивши своїх, заревів на весь голос. Хлопці презирнулися.

- Він що, бив тебе?

- Не бив... грушами... годував.

- Годував? – витріщились хлопці. – Чого ж ти ревеш?

- Еге ж, аби вас так... годували... На все життя вистачить... (За В.Близнецем; 450 сл.)

На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Поласувати грушами з колгоспного саду запропонував

а) Грицько;

б) Володька;

в) Михайло;

г) Льонька.

2. Пропозиція була заманливою через

а) голод;

б) спрагу;

в) спеку;

г) бажання подратувати сторожа.

3. У селі колгоспного сторожа називали

а) дід-садівник;

б) дід-степовик;

в) дід-лісовик;

г) дід-водяник.

4. Люди відчували до сторожа

а) бридливість і зневагу;

б) повну байдужість;

- в) панічний страх;
г) острах і повагу.
5. За злодієм, що заліз до саду, дід гарба гнався
а) з батогом;
б) з ременем;
в) з сапою;
г) з лопатою.
6. За злодієм-шибеником дід гнався
а) метрів з п'ять;
б) метрів з десять;
в) з кілометр;
г) кілометрів з п'ять, а то й десять.
7. Рушивши до саду, хлопці наказали Льоньці
а) повертатися назад;
б) стояти на варті;
в) відволікати увагу сторожа;
г) обірвати крайні від дороги груші.
8. Кобила Муха підкинула Льоньку вгору, щоб
а) допомогти хлопцеві сісти в сідло;
б) допомогти сторожеві впіймати хлопця;
в) закинути хлопця на дерево, де він міг би сховатись;
г) провчити хлопця за погане до себе ставлення.
9. Дід Гарба схопив Льоньку
а) в гарячі обійми;
б) лагідною рукою;
в) залізною п'ятірнею;
г) в лещата.
10. Хлопець боявся, що дід
а) відведе його до батька;
б) відведе його до міліції;
в) зв'яже його мотузкою й замкне в погребі;
г) повісить його на груші чи кине в трясовину.
11. Дід примусив Льоньку
а) назвати імена співучасників крадіжки;
б) сказати ім'я своє власне й батькове;
в) їсти груші;
г) працювати в саду.
12. На все життя Льонька запам'ятає дідову науку:
а) бережи честь змолоду;
б) не плюй в криницю – пригодиться;
в) не вмієш – не берись;
г) не бери чужого – воно печеться.

VII. Відповіді вчителя на запитання учнів (після того, як тестові завдання виконано).

VIII. Підбиття підсумків уроку.

IX. Домашнє завдання. Вправи 82, 83 (усно).

ВІДОМОСТІ З СИНТАКСИСУ І ПУНКТУАЦІЇ

Дата _____

Урок № 17

Тема: Словосполучення. Головне та залежне слова у словосполученні.

Мета: дати поняття про словосполучення; формувати вміння утворювати словосполучення та виділяти їх із речень; провести роботу, спрямовану на попередження типових помилок у побудові словосполучень; формувати вміння працювати з підручником, навички аналізу мовних явищ, розвивати логічне мислення, мовлення, увагу, пам'ять.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, проектор.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

II. Вивчення нового матеріалу.

** Робота з підручником.* Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 36.)

**Робота біля дошки.*

Записати слова та словосполучення. У кожному словосполученні визначити слова головне й залежне. Встановити змістовий зв'язок між ними, поставивши запитання від головного слова до залежного. Пояснити, як здійснюється між словами у словосполученні граматичний зв'язок.

урожай – багатий урожай
бібліотека – шкільна бібліотека
перший – перший у навчанні
працювали – працювали на фермі
збирають – збирають яблука

**Бесіда.*

- Що точніше називає предмет, дію або ознаку – слово чи словосполучення?
- Чи рівноправні у словосполученні слова? Як визначити слово головне та залежне?

** Серед записаних на дошці словосполучень прочитати ті, у яких залежне слово пов'язується з головним за допомогою закінчення.*

Прочитати словосполучення, у яких залежне слово пов'язується з головним за допомогою закінчення і прийменника. Назвати, якою частиною мови виражене головне слово у цих словосполученнях.

III. Виконання вправ на закріплення.

** Прочитати. З поданих речень виписати 4-5 словосполучень. Визначити в них головне й залежне слова. Чому головні члени речення не утворюють словосполучення?*

Веселе сонечко ховалось в веселих хмарах. (Т. Шевченко). Сміялись небеса блакитні колись маленькому мені. (Д.Білоус.) Пропливають зорі України над моїм розчиненим вікном (В. Сосюра). Зірок достиглих розсипи небесні сіяють над оселями в селі. (Д.Білоус.) Гаснуть вогні у місті, ніби в безодню моря падають зорі янтарні. (М.Рильський.)

** Прочитати загадки, відгадати їх. Із речень виписати кілька словосполучень, у кожному визначити головне й залежне слова. З'ясувати, як у кожному з виписаних словосполучень здійснюється граматичний зв'язок між словами. Визначити, якими частинами мови виражене кожне із словосполучень.*

1. Червоний гість дерево їсть. 2. Увечері вмирає, а зранку оживає. 3. Ой за полем, за горами золота нагайка в'ється. 4. Кольорове коромисло через річку повисло. 5. Чорна корова, золоте теля.

Народна творчість.

Відгадки.

1. Вогонь. 2. День. 3. Блискавка. 4. Веселка. 5. Місяць на небі.

** Записані на дошці (або спроектовані на дошку) словосполучення записати в такій послідовності: 1) словосполучення з прикметника та іменника; 2) словосполучення з двох іменників; 3) словосполучення з дієслова та іменника; 4) словосполучення з дієслова та прислівника.*

Золота осінь; розповісти казку; осіннє сонце; висловити вдячність; говорити щиро; краєчок неба; уривок пісні; гарна мелодія; подивитися вдячно; промені зорі; розпочати розмову; заспівати тихо.

** Прочитати. Визначити, який з двох варіантів правильний (його підкреслено). Правильні варіанти записати, визначити в кожному головне та залежне слова.*

Приймати участь
відкрити двері
розплющити очі

брати участь
відчинити двері
відкрити очі

*** Робота з підручником.** Виконання вправи 91 (II) (усно).

***Прочитати. Записати тільки словосполучення.** Пояснити, чому не становлять словосполучень пари слів, що з'єднуються сполучниками і в реченні виступають в ролі однорідних членів, а також підмет і присудок. У виписаних словосполученнях визначити головне і залежне слова. Ввести виписані словосполучення до самостійно складених речень (усно).

Сонце і хмари; кошлата хмарина; небо захмарилось; сяйнула блискавка; заворушилися повільно; краєчок сонця; краплі дощу; шугонула злива; вітер і дощ; свинцеве небо; всміхнулось кисло.

*** Робота з підручником.**

Виконання вправи 95 (I,II,III, усно).

*** Прочитати спроектовані словосполучення. Вказати словосполучення непоширені й поширені.**

Багата осінь, сон гіллястої яблуні, завзято працювали, медвяний запах плодів, журавлиний ключ, повертатися з дороги, садок вишневий, далекі дзвони, березовий гай, скарги засмученого гаю.

***Робота з підручником.**

Виконання вправи 92 (усно).

*** Прочитати. Виписати з речень два-три словосполучення, зробити їх синтаксичний розбір за схемою, поданою на с.39 підручника.**

А сонце рушниками з-за кучерявих стелиться хмарин. (М. Стельмах).
Золоті стерні висріблилися тонким павутинням. (О. Оровецький).
Інколи пейзажем ми про людину найточніше скажем... (М.Рильський.)

IV. Підбиття підсумків уроку.

*** Бесіда.**

- Що вивчає синтаксис?
- Для чого вживаються словосполучення?
- З яких частин (слів) складається словосполучення?
- Як залежне слово пов'язується із головним?
- Як встановлюється між ними змістовий зв'язок?
- Як здійснюється граматичний зв'язок?

- Чому не становлять словосполучень слова, що з'єднуються сполучниками і в реченні виступають у ролі однорідних членів?
- Чому не становлять словосполучення підмет і присудок?
- Чому не є словосполученнями поєднання іменників або займенників із прийменниками?

* **Навчальний диктант.** Із вказаного вчителем речення виділити кілька словосполучень. Пояснити, чому головні члени речення (підмет і присудок) та однорідні члени не становлять словосполучень.

День був ясний. Починалось бабине літо. Надворі стояла суша. Сонце ходило в небі низько, але добре ще припікало косим промінням. Тихий вітер ледве ворухився. Половина листя на вербах вже пожовкла, але на тополях лист зеленів, ніби влітку. Тільки зелена низька озимина нагадувала про осінь. Надворі летіло павутиння. Проти сонця воно лисніло, наче легка біла хмара порвалася на небі, розпалася на нитки і полетіла на землю. Павутиння обснувало тополі, верби, стіжки. Воно маяло на вершечках садків, метлялось коло хрестів церкви і знов летіло та летіло... (За І.Нечуєм-Левицьким; 85 сл.)

V. Домашнє завдання. § 6, вправа 94.

Дата _____

Урок № 18

Тема: Речення, його граматична основа.

Мета: пояснити основні ознаки речення, дати поняття про граматичну основу речення; формувати вміння визначати межі речень і їхні граматичні основи; виховувати повагу до майстрів художнього слова, усної народної творчості; розвивати логічне мислення, пам'ять, культуру усного й писемного мовлення.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

II. Вивчення нового матеріалу

* **Робота з підручником.**

Опрацювання теоретичного матеріалу (стор. 45).

* **Робота з підручником.**

Виконання вправи 112 (письмово).

*** Прочитати речення. Пояснити, чим відрізняються вони від словосполучень. Визначити граматичну основу кожного речення, назвавши підмет і присудок. На що вказує підмет? Що виражає присудок?**

Осипав верес цвіт із віт. Пожовкли явори. І гуси в дальній переліт знялися на зорі. (В.Шевчук.) У вечірнім полі тануть лебеді. (А. Малишко.) Солов'я збентежив трепет яблуневих віт. (І. Верган.) Світла тінь косинцем лягала на степ. (Г. Тютюнник.) Річка колихалася в місячних мережках. (Григорій Тютюнник.) Золоті бджоли бриніли в золотому сонячному промінні, купчилились на вуликах, біля річок, гули весело. (Б. Грінченко.)

III. Виконання вправ на закріплення.

- **Пояснювальний диктант.**

Прочитати речення, правильно їх інтонуючи. В кожному з речень визначити й підкреслити граматичну основу.

Діло майстра величає. Гончара глина годує. Залізо в огні сталиться. Праця чоловіка не марнує, а годує. Ти не бідуй, а працюй. Упертість і труд все перетруть.

Народна творчість.

- * **Робота з підручником.**

Виконання вправи 115 (письмово).

- * **Диктант із коментуванням.** У кожному з речень визначити та підкреслити граматичну основу. Накреслити схеми речень (за зразком на с. 46 підручника).

Наді мною в'ються хмари. Я в казку дивную свою усю фантазію віллю. Вітер носить, літає, топче луки і поля, жовті трави пригинає, лист зриває із гілля. Думає поле глибокою думою, спокоєм душу свою напуває, колос зелений зерном наливає. В білих снігах потонули гори, степи і долини...

З тв. Олександра Олеся

IV. Підбиття підсумків уроку.

V. Домашнє завдання. П. 7, вправа 117.

Дата _____

Урок № 19

Зв'язне мовлення

Загальне уявлення про стилі мовлення, сфери вживання кожного з них
Мета: дати уявлення про стилі мовлення, пояснити головну функцію та сферу вживання кожного стилю, дати уявлення про основні жанри кожного зі стилів; розвивати спостережливість, уміння виділяти головне, пам'ять,

увагу, мислення й мовлення, уточнювати й збагачувати словниковий запас учнів.

Обладнання: підручник, таблиця.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

II. Вивчення нового матеріалу (засвоєння мовленнєвознавчих понять).

*** Робота з підручником.**

Виконання вправ 104, 105 (усно).

***Робота з підручником.** Опрацювання теоретичного матеріалу (стор.42).

*** Опрацювання таблиці.**

СТИЛІ МОВЛЕННЯ

Назви стилів	Де використовуються	Основні жанри висловлювань
Розмовний	У побуті	Розмови на побутові теми
Науковий	У науці, техніці, освіті	Наукова доповідь, лекція, стаття, підручник, науковий журнал
Художній	У текстах художньої літератури	Оповідання, повість, роман, вірш, поема, п'єса
Публіцистичний	У суспільно-політичному житті	Промова, виступ на зборах, мітингу, листівка, радіо- та телепередача
Офіційно-діловий	У службових стосунках	Закон, наказ, постанова, заява, протокол, угода
Конфесійний (церковний)	У церковному житті	Проповідь, молитва, богослужбні книги

III. Виконання вправ на закріплення.

** Прочитати (прослухати) висловлювання. Визначити сферу вживання й можливого адресата (адресатів) кожного з них.*

1. Конфесійний (церковний) стиль.

Молитва дитини за матір

Господи Ісусе Христе, що привертав малих дітей до свого серця, я знаю, що Ти радісно вислухаєш, Спасителю, молитву кожної людини, тому вислухаєш і мою щиру молитву. Я не молю Тебе, Христе любий, ні про що більше, тільки про свою рідну неньку. Пошли їй, Предобрий Господи, здоров'я та силу, щоб вона могла так далі працювати для мене і опікуватися мною, як зараз. І дай мені, Ісусе Дорогий, аби я виріс (виросла) моїй дорогій матері на втіху. Це буде моїм найбільшим щастям. А я буду славити Тебе вічно. Амінь.

З молитовника.

2. Художній стиль.

Хата моя, біла хата,
Рідна моя сторона.
Пахне любисток і м'ята,
Мальви цвітуть край вікна.
В хаті спокійно й затишно,
Вечір заходить в сім'ю.
Мати задумливо й ніжно
Гладить голівку мою.
В'ється дорога далека
В хату крізь синю парчу.
Мамо, до вас, як лелека
В горі і щасті лечу.

Д.Луценко.

3. Офіційно-діловий стиль.

Стаття 51.

... Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків.

Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Конституція України.

4. Науковий стиль.

Сімейно-побутові стосунки тісно пов'язані з соціальними та матеріальними умовами життя. Матеріальна незабезпеченість, соціальна незахищеність, безробіття, нестабільність суспільного життя – ці та інші

соціальні явища деформують людські стосунки, роблять людей дратівливими та заздрисними. Психологічний дискомфорт зганяється на дітях і передається наступним поколінням.

Із словника етики.

Словник.

Соціальний – суспільний; такий, що стосується відносин у суспільстві. *Деформувати* – спотворити. *Дискомфорт* – брак належних умов, потрібних для спокою, врівноваженості; відчуття незручності.

*** Робота біля дошки.**

Записати речення, з'ясувати стильову приналежність кожного. Свою думку довести.

1. З піснею, з казкою, з словом, з молитвою муза явилась моя. (Г.Чупринка.) 2. Походження слова “музей” пов’язане із словом “муза”. У Давній Греції музеєм називали місце, що було присвячене науці, дослідженням. Слово “музика” походить також від слова “муза”. (З підручн.) 3. Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової й технічної творчості. (З Конституції України.)

Словник.

Муза – у давньогрецькій міфології одна з дев’яти покровительок мистецтв і наук; *перен.* - джерело поетичного натхнення. *Гарантувати* – забезпечувати.

*** Прочитати. Вказати стилістичні помилки. Відредагувати речення (усно).**

На листі зелених насаджень сяяла роса. Мій олівець припинив функціонування. Учителька прорекламувала батьківські збори. У магазині прокупецві забули вручити решту.

*** Робота з підручником.** Виконання вправи 109.

IV. Підбиття підсумків уроку.

V. Домашнє завдання. Вправа 110.

Дата: _____

Урок № 20

Зв’язне мовлення

Усний докладний переказ тексту наукового стилю

Мета: повторити вивчене про сферу вживання, основні жанри й мовні особливості наукового стилю, формувати вміння переказувати висловлювання наукового стилю зі збереженням стильових особливостей; формувати основні текстотворчі вміння; уточнювати й збагачувати

словниковий запас учнів, розвивати відчуття стилістичної диференціації слів, культуру мовлення.

Обладнання: текст для переказу.

Хід уроку

I. Повторення вивченого.

*** Самостійна робота з підручником.**

Повторення відомостей про основні стилі мовлення на основі опрацювання таблиці (с. 43).

***Бесіда.**

- Що є предметом вивчення науки *стилістики*?
- Які стилі мовлення вам відомі?
- Від чого залежить стиль висловлювань?
- У яких галузях життя використовується розмовний стиль? художній? публіцистичний? офіційно-діловий? науковий?
- Які вам відомі основні види (жанри) висловлювань наукового стилю?
- Які мовні особливості наукового стилю ви знаєте?

*** Робота з підручником.** Колективне виконання вправи 135 (усно).

II. Повідомлення мети і завдань уроку.

III. Підготовка до роботи над усним переказом.

***Читання тесту вчителем.**

***З'ясування значення вжитих у тексті переказу слів, які перебувають у пасивному словнику учнів.**

***Визначення теми та головної думки тексту. Визначення стилю тексту. Пояснення вчителя щодо основних ознак тексту наукового стилю.**

МАТЕРІАЛ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

Науковий стиль обслуговує сферу науки та освіти. Він уживається в наукових дослідженнях, підручниках, статтях, звітах, рецензіях (фахових відгуках), усних наукових виступах.

Основні ознаки наукового стилю такі: *узагальненість* (відстороненість від усього неістотного), *логічність*, *точність* (однозначність), *об'єктивність* викладу думок. Саме ці ознаки й визначають добір відповідних засобів мови (слів, форм слів, будови речень).

У текстах наукового стилю вживаються наукові терміни (*іменник, префікс, паралель, меридіан, радіус, процент (відсоток)*), близькі до термінів особливі вирази, що є звичними для певної галузі науки (*члени речення, точка замерзання, площа трикутника, цілі і дробові числа, корисні копалини*), слова для називання загального поняття (*дуб – не конкретне дерево, а порода дерев; озеро як вид водойм тощо*). Іменників у текстах наукового стилю значно більше, ніж інших частин мови (*дієслів, прикметників та ін.*). Часто форма однини вживається на позначення багатьох предметів (*зозуля – про певний вид птахів; серійний випуск автомобіля – про виробництво великої кількості подібних машин*). У текстах наукового стилю переважають складні речення.

Розповідь про мовні особливості наукового стилю краще ілюструвати прикладами з прочитаного тексту – назвати вжитий у ньому науковий термін або слово, близьке до терміну, прочитати одне-два складних речення з тексту.

**Коллективне складання плану тексту (план записується на дошці та в зошитах).*

**Повторне читання вчителем тексту.*

IV. Усне переказування тексту учнями за планом.

V. Підбиття підсумків уроку.

**Підсумкова бесіда.*

- У яких галузях життя суспільства вживається науковий стиль?
- Які основні мовні ознаки текстів наукового стилю?
- Які види мовленнєвої діяльності вам відомі?
- До яких видів мовленнєвої діяльності ви вдавалися, готуючись до переказу? переказуючи текст?

VI. Домашнє завдання. Вправи 106, 136 (усно).

Тексти для переказу

1.Ведмідь-гора

Той, хто побував у Криму, обов'язково запам'ятав гору Аюдаг, що замикає Гурзуфську бухту. Своїми обрисами гора справді нагадує ведмедя, що п'є воду.

Легенда стверджує, що Бог перетворив кровожерного ведмедя на гору, щоб урятувати від нього людей. Насправді виникнення Ведмідь-гори пов'язане з певними геологічними процесами.

Під час формування берегів Чорного моря до тріщин у земній корі

підступала лава. Проте вона не прорвалась на земну поверхню, а застигла ніби у гігантській формі.

Висота Ведмідь-гори - перевищує п'ятсот метрів над рівнем моря. Схили гори поросли невисокими деревами й чагарниками. (За Г.Скарлатом; 90 сл.)

- Пояснити значення слів *бухта* (невелика затока, врізана вглиб суші), *геологія* (наука про Землю, її будову й розвиток), *лава* (розплавлена маса вулканічних вивержень), *чагарники* (кущові зарості багаторічних дерев'янистих рослин).
- Дібрати синоніми до слів *обрис* (силует), *кровожерний*, *гігантський*.
- Скласти план (орієнтовний: 1. Гора Аюдаг замикає Гурзуфську бухту. 2. Обрисами гора нагадує ведмедя. 3. Що стверджує легенда. 4. Виникнення гори пов'язане з геологічними процесами. 5. До тріщин підступала лава. 6. Лава застигла ніби в гігантській формі. 7. Висота Ведмідь-гори. 8. Дерева й чагарники на схилах.)
- Усно переказати текст за планом.

*На дошці записати: *Гурзуфська бухта, геологічні процеси, формування берегів, тріщини у земній корі, земна поверхня, застигла у гігантській формі.*

2.Лисиця звичайна

Лисиця – один із хижих звірів України. Вона широко розповсюджена по всій її території.

Як і вовк, лисиця належить до родини собачих. Своїм зовнішнім виглядом лисиця справді нагадує собаку. Проте від собаки лисиця відрізняється характерними ознаками. Вона має міцні й жилаві ноги, що дозволяє їй робити раптові довгі стрибки. У стрибках їй допомагає пухнастий хвіст, який перевищує половину довжини тіла. Завдяки цим особливостям лисиця не поступається життєздатністю набагато сильнішим за неї хижакам.

Лисиця – обережний звір із прекрасно розвиненим нюхом і гострим зором. Живиться вона переважно ссавцями від молодих зайців до телят козулі. Особливо багато добуває лисиця дрібних гризунів. (За О.Корнєєвим; 100 сл.)

- Пояснити значення слів *територія* (земельний простір), *ссавці* (тварини, самиці яких вигодовують малят своїм молоком).
- Дібрати синоніми до слів *розповсюджений*, *міцний*, *раптовий*, *живитися*.
- Скласти план (орієнтовний: 1. Лисиця – хижий звір. 2. Лисиця належить до родини собачих. 3. Характерні ознаки звіра – міцні ноги й пухнастий хвіст. 4. Яка роль цих особливостей лисиці. 5. Розвинуті нюх і зір. 6. Чим живиться лисиця).
- Усно переказати текст за планом.

* На дошці записати: *розповсюджена по території; характерні ознаки; перевищує половину довжини тіла; не поступається життєздатністю; добуває дрібних гризунів.*

3. Тварини і рослини

Розглянемо вплив лісових тварин на рослини. Слід відзначити, що такий вплив є надзвичайно різноманітним.

Який вплив на лісову флору здійснюють комахи? Серйозної шкоди завдає рослинам гусінь багатьох метеликів. Шкодять рослинам личинки хруща. Вони живуть у ґрунті й живляться корінням дерев. Особливо страждають від них соснові ліси.

Значну користь рослини мають від лісових мурашок, які переносять насіння. Передовсім мурашок цікавлять насінини із соковитими додатковими утворами. Таке насіння комахи несуть до мурашника. Та донести насінину не завжди вдається. Якщо вона впаде по дорозі, то пізніше проростає. Таке явище має масовий характер.

Великий вплив на життя лісових рослин здійснюють птахи та звірі. Вони поїдають плоди і тим самим розповсюджують насіння.

Вплив тваринного світу на рослини має велике значення для життя лісу. (За В.Петровим; 120 сл.)

- Пояснити значення слів *флора* (сукупність видів рослин, що населяють певну територію), *личинка*.
- Дібрати антоніми до слів *шкода*, *різноманітний*; синоніми до слів *живитися*, *страждати*.
- Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Вплив тварин на рослини є різноманітним. 2. Рослинам шкодять гусінь та личинки хруща. 3. Користь від лісових мурашок. 4. Які насінини цікавлять комах. 5. Як розповсюджують насіння птахи і звірі. 6. Вплив тварин на флору має велике значення.)
- Усно переказати текст за планом.

*На дошці записати: *лісова флора; насінини із соковитими додатковими утворами; явище має масовий характер; розповсюджувати насіння; здійснювати вплив.*

Дата _____

Урок № 21

Тема: Речення з одним головним членом (загальне ознайомлення).

Мета: ознайомити учнів із реченнями, у яких є тільки один головний член; продовжити роботу над формуванням умінь визначати граматичну основу речення; виховувати пошану й любов до слова, до рідної мови; розвивати культуру усного й писемного мовлення, логічне мислення, пам'ять.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

II. Вивчення нового матеріалу.

- **Робота з підручником.**

Виконання вправи 114 (I, II, III, усно).

III. Виконання вправ на закріплення.

- **Робота біля дошки.**

Записати речення, підкреслити в кожному граматичну основу. Вказати речення з двома головними членами – підметом і присудком (двоскладні), та речення з одним головним членом (односкладні).

По моїй країні милій мова дивная дзвенить. (Г.Чупринка.) Не вмістити слів скарбницю в товстелезнім словнику. (С.Коваль.) Щиросердне Боже слово зберігає наша мова у своїй скарбниці. (Д.Білоус.) Казаному кінця нема. (Нар.творч.) Любіть свою мову! (В.Сосюра.) Слово. Перед ним упади на коліна. (М.Данько.) Буду я навчатись мови золотої. (А.Малишко.)

Примітка.

Потрібно пояснити учням, що формою складеного майбутнього часу (*буду навчатись, будемо триматися*) виражено простий дієслівний присудок.

*** Пояснювальний диктант.**

Вказати речення, граматична основа яких складається з підмета і присудка (двоскладні), та речення з одним головним членом (односкладні). Підкреслити в реченнях граматичні основи.

I. Добре слово довго пам'ятається. Від красивих слів язик не відсохне. (Нар.творч.) Мені відповіли ганебним шинкарським нариччям, чи то з російської, чи з української мови огризком... (М.Вінграновський.) Птицю впізнають по пір'ю, а людину по мові. (Нар.творч.) Не вмре слівце мое смагляве! (П.Перебийніс.)

Словник.

Наріччя – тут: говірка.

II. Любов. Працелюбність. Людяність. Будемо триматися цього батьківського кореня (М. Стельмах). На цій землі нас охрестили. (Д.Білоус.) Великдень. Паска. Ранок. Батько й мати. Ми за столом всі троє розговляємось. (М.Сіренко.) Хочеться в дитинство повернутись... (Є.Гуцало.) Люблю легенди нашої родини. (Л.Костенко.)

III. Вже смеркло. Безлюдно в степу. Пустельна лежить дорога (І. Цюпа). На сизих луках скошено траву. (М.Рильський.) Дніє. Зоря зеленіє смугасто. (М.Доленго.) Пливе перон за сизими шибками. Туман. Шлагбаум. Тиша.

Переїзд. (Л.Костенко.) Снігу, снігу випало якого! (А.Казка.) Щойно розтало. І знову промерзло. (М.Фішбейн.)

*** Переписати, вставляючи пропущені букви. У кожному з речень підкреслити граматичну основу. Вказати речення з одним головним членом.**

З доречного слова зложит..ся мова. Красная мова знаходит.. добрі слова. Не кидай слів на віт..р! Цей за словом в к..шеню не полізе. Від людс..кого поговору не сховатися у нору. Біл..ше слухай, менше говори. Договорилися до син..ого пороху. Людей п..тай, а свій розум май.

Народна творчість.

*** Робота з підручником.**

Виконання вправи 126 (письмово).

IV. Підбиття підсумків уроку.

V. Домашнє завдання. П.7, вправа 123.

Дата _____

Урок № 22

Тема: Види речень за метою висловлювання (розповідні, питальні, спонукальні). Окличні речення. Розділові знаки в кінці речень.

Мета: ознайомити учнів з класифікацією речень за метою висловлювання, дати поняття про спонукальне речення; уточнити поняття про окличне речення; формувати вміння правильно інтонувати речення; виховувати любов до рідного краю, до рідної мови, до природи; розвивати емоції, спостережливість, культуру мовлення.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, таблиці.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

- Робота біля дошки.**

Записати, у кожному реченні підкреслити граматичну основу. Вказати речення з двома головними членами та речення з одним головним членом.

Вечоріє. В полі пахне вогким осіннім зіллям. Адже кожна пора року розливає по землі особливі пахощі. Ще вчора тут щебетали ластівки. Сьогодні немає жодної пташини. Тільки тихий вітер шелестить жухлою травою. Нудьга.

За О.Копиленком.

II. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

III. Вивчення нового матеріалу.

**Опрацювання таблиць.*

ВИДИ РЕЧЕНЬ ЗА МЕТОЮ ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Розповідні	Питальні	Спонукальні
Містять повідомлення, розповідь про щось.	Містять запитання, на яке передбачається відповідь, або запитання, що не вимагає відповіді.	Містять наказ, вимогу, заклик, прохання, побажання, пораду тощо
<i>Легенький вітерець повіяв. (А.Камінчук.)</i>	<i>Яка тобі найгарніша в цілм світі мова? (Є.Лещук.)</i>	<i>Люби життя, люби людей, природу. (Б.Лепкий.)</i>

ВИДИ РЕЧЕНЬ ЗА ЕМОЦІЙНИМ ЗАБАРВЛЕННЯМ

Окличні	Неокличні
А) розповідні Б) питальні В) спонукальні є окличними, якщо виражають емоційні переживання мовця або його емоційне ставлення до того, про що в реченнях йдеться.	А) розповідні Б) питальні В) спонукальні не виражають особливих емоційних переживань мовця.
<i>Погляньте! Погляньте! Яка благодать! Дивіться! Метелики з неба летять! Олександр Олесь.</i>	<i>Погляньте, погляньте, яка благодать: метелики з неба летять і летять. Олександр Олесь.</i>

** Робота з підручником.* Виконання вправи 116 (усно).

Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 47).

Виконання вправи 118 (усно).

Опрацювання теоретичного матеріалу (с.49, окличні і неокличні речення).

** Прочитати діалоги за особами, правильно інтонуючи кожну репліку.
Вказати окличні речення.*

*

- Ти вже повчив уроки?

- Якщо йти до магазину, то ще ні, а якщо гуляти, то вже!

- Чому ти так пізно повернулася додому?
- Я була в Марійки – допомагала їй робити уроки.
- Та вона ж відмінниця!
- Я допомагала Марійці робити мої уроки.

- Який твій найулюбленіший предмет?
- Телевізор!

IV. Виконання вправ на закріплення.

*** Прочитати речення, правильно їх інтонуючи. З'ясувати вид кожного речення за метою висловлювання. Вказати речення окличні та неокличні.**

I. Як швидко літо проминуло! Прийшла осіння пора. Немов на крилах полинуло кохане літечко з двора!.. (Олена Пчілка.) Що з того, що осіннім чарам прийде кінець? Але в цю мить баштан жовтіє понад яром. Курінь безверхий ніби спить... (М.Рильський.) Куди ти ділась, річенько? Воскреси! У берегів потріскались уста. (Л.Костенко.)

II. Як пахне хліб? Ви знаєте, як пахне хліб? Він пахне солодко, як пахнуть меду соти. (Л.Забашта.) Так тонко пахне яблуневий цвіт! Отак мені моє дитинство пахне. (В.Стус.) Скільки відтінків має чекання! В ньому все перше... І перше й останнє... (П.Воронько.) Що краще є від простих слів, коли вони із серця ллються! (М.Рильський.) Як добре жити при свічках каштанів! (Є.Гуцало.)

*** Пояснювальний диктант.**

Записані речення прочитати, правильно їх інтонуючи.

I. Люби свій край! Як океан, глибока, твоя любов нехай не тоне в млі! (В.Сосюра.) Що для мене рідна мова? Весняний пташиний спів? Гомін тихої діброви? Чи віночок дивних слів? (С.Коваль.) Кажеш, наша мова не дається? Душу лиш відкрий! Сама вілється. (Д.Білоус.) Як не любить ту мову нашу? Мені вона найкраща в світі, гарніша, ніж весняні квіти... Не заміню тієї мови! Її ніколи не віддам в поталу недругам! Не дам над нею кпити і сміятись! (П.Вакуленко.)

II. Люби природу не для себе, люби для неї. (М.Рильський.) В лісі я збирав росу і додому вже несу на долонях і на скронях... Бачив хтось таку красу? (С.Долженко.) Ходім в поля! Ходім в луги й до лісу. Ходім завжди! Ходімо знов і знов. Лиш подивись під ноги, оглянися! Яке письмо в землі! Яке письмо! (Є.Гуцало.)

*** Самостійна робота.**

Переписати. У кінці кожного речення поставити потрібний розділовий знак (подаємо речення без їх вилучення). Визначити вид кожного речення за метою висловлювання. Вказати окличні речення.

I. Живе одинока людина. Чому ж ми проходимо мимо? Чому ж ми не прийдемо в хату, її не покличем з собою? (Л.Забашта.) Ластівки тікають із Європи. Що поробиш? Скрегіт, регіт, рев, чад, бензин, вібрації, галопи... Птиці мертві падають з дерев! (Л.Костенко.) Скажете, що це дрібні пригоди? Скрізь циклони, нестійкі погоди... Не дрібні! Бо ластівки й народи зроду на одній живуть землі. (П.Воронько.) Кому ж, коли не нам, міцними будь, як криця? Кому ж, коли не нам, свій рятувати дім? Ходім, сп'ємо з прадавньої криниці! (Л.Красицька.)

II. Беріть кошика і гайда в ліс. Тільки приглядайтеся пильно. Знаєте, які гриби хитруни? З кожним грибником у піжмурки граються. Красноголовці з осиками приятелюють. Попід ліщиною ніби кріт купки нагорнув. Розгрибайте обережно! Там грузді причаїлися. А он біля пеньків хороводи водять опеньки. Учїться шукати тільки хороші гриби!

За Г.Демченко.

III. Вечір. Сивий туман заплутався в деревах. Темно. Раптом біля мене щось вибухнуло! Звук схожий на легкий постріл. Невже каштан впав? Йди сюди! Який же ти гарний!

Ще один каштан вистрибнув із зеленої шкаралупи і покотився. Куди він котиться? Невже каштан хоче наздогнати літо? Чи він рветься привітати осінь?

У пору стріляння каштанів ластівки сунуть табунами на південь. Польові миші ховають під землю зерно. Стріляння каштанів сповіщає про початок осені. Знай це!

З журналу.

V. Підбиття підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання. П.7, виконати вправу 120 або скласти текст на тему "Осінні турботи" (обсяг 4-6 речень), використавши в ньому різні види речень за метою висловлювання та інтонацією.

Дата _____

Урок № 23

Зв'язне мовлення

Типи мовлення: розповідь, опис, роздум (практично).

Особливості будови розповіді.

Усний докладний переказ тексту розповідного характеру

Мета: пояснити особливості будови розповіді, формувати вміння відрізнити розповідь від інших типів мовлення, відтворювати тексти розповідного характеру; формувати загальні текстотворчі вміння; уточнювати й збагачувати словниковий запас учнів; розвивати логічне й образне мислення, пам'ять, відчуття слова.

Обладнання: текст для переказу.

Хід уроку

I. Повідомлення мети і завдань уроку. Мотивація навчання.

II. Вивчення нового матеріалу (засвоєння мовленнєвознавчих понять).

* *Робота з підручником.* Робота з таблицею «Типи мовлення» (стор. 61).

* *Робота з підручником.* Виконання вправи 155 (усно).

* *Пояснення вчителя.*

МАТЕРІАЛ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

Розповідь – це висловлювання, у якому йдеться про послідовні дії предмета чи особи або про події, які відбуваються в певній послідовності, одна після одної.

До розповіді можна поставити загальне питання *що сталося?*

Здебільшого (хоч і не обов'язково) в тексті розповідного характеру є слова, що вказують на послідовність виконання дій (перебігу подій): *спочатку, потім, тоді, пізніше, насамкінець, наступного дня* і под.

Оскільки в кожному з речень тексту має міститися нова інформація, у кожному реченні можна умовно виділити «відоме» («дане») - слово або словосполучення, що «вбирає» в себе, «повторює» певну інформацію з попереднього речення, та «нове» – слово або словосполучення, яке вміщує інформацію принципово нову, досі невідому.

«Відомим» у реченнях тексту розповідного характеру є назва особи або предмета, а «новим» – назва виконаної дії (або назва події, яка відбулася).

Наприклад:

В Н Н

Дід убрався в Іванову одезу, тоді витяг з-під старого пенька пляшечку з

Н Н Н

молодильною водою, покropився і враз помолодшав: став такий, як у

В Н Н

вісімнадцять літ. Після цього він витяг іншу пляшечку, побризкав з неї Івана.

В Н

Той зробився старшим на п'ятдесят років.

Народна творчість.

III. Виконання вправ на закріплення.

***Прослухати (прочитати) уривок.** Які дії виконала кожна з названих в уривку осіб? Одночасно чи послідовно були ці дії виконані? Яке

загальне питання можна поставити до висловлювання? Чи є уривок зразком розповіді?

Трапилась в одній державі велика посуха. Зібрався богатир Іван і пішов людей рятувати.

А в тій державі клятий Змій позакривав криниці. За воду Зміїсько вимагав у людей щодня по красуні. Після того, як люди йому дівчину приведуть, Змій давав їм якесь відро.

Сів Іван біля Змієвої печери і чекає. Ось везуть коляскою цареву дочку. Іван тоді зупинив коня і на коляску скочив, та аж по осі у землю ввійшла. А Іван каже: «Не дам людоїдові дівчину!»

Народна творчість.

IV. Підготовка до роботи над переказом.

** Читання тексту вчителем.*

**З'ясування значення вжитих у тексті переказу слів, які перебувають у пасивному словнику учнів.*

**Визначення теми і головної думки тексту.*

**Визначення стилю тексту. З'ясування покладеного в його основу типу мовлення.*

**Коллективне складання плану тексту.*

**Повторне читання вчителем тексту.*

V. Усне переказування учнями тексту за планом.

VI. Підбиття підсумків уроку.

VIII. Домашнє завдання. Вправа 154, 156 (усно).

Тексти для переказу

1. Татарське зілля

Жили в одному селі брат і сестра. Батьки їхні повмирили, а вони самі хазяйнували.

Одного разу, як брат орав у полі, напали на село татари. Людей пограбували, а сестру з іншими дівчатами погнали у полон.

Кинувся парубок ворогів доганяти, щоб сестру відбити. А татари саме посідали полуднувати, а навколо варту виставили. Хлопець і попався вартовим у руки.

Привели парубка до татарського мурзи. Той вирішив з бідолахи посміятися. Поставив мурза таку умову: якщо брат татарського силача переможе, відпустять його й сестру татари.

Вирішив хлопець битися. Почався бій. І так захотілося парубкові сестру врятувати, що вбив він ворога одним ударом.

Відпустив татарин сестру й брата. А на тому місці, де брат ворога вбив, виросло зілля, яке називають татарським. (Нар.творч.; 118 сл.)

- Пояснити значення слова *мурза* (титул феодальної знаті в татар).
- Дібрати синоніми до слів *полон*, *силач*.
- Скласти план тексту (орієнтовний: 1. Жили брат із сестрою. 2. Напали на село татари. 3. Кинувся брат ворогів наздоганяти. 4. Попався вартовим у руки. 5. Вирішив мурза посміятися. 6. Перемога. 7. Відпустив татарин брата і сестру. 8. Виросло на тому місці зілля.)
- Усно переказати текст за планом.

2.Ведмідь

Надворі був лютий мороз. Плентався вулицею хлопчик-сирота. Рідні немає, а чужі не пускають... Ходив бідолашний, зазірав у вікна.

Отак доплентався хлопчик до околиці міста. Зайшов у якусь повітку, а там темно, хоч око виколи. Налапав щось волохате. Притулився до теплого собачого хутра та заснув.

А то був не собака, а ведмідь. Його пан держав собі на потіху.

Прокинувся хлопчик уранці, роздивляється ведмедя. Він зроду ведмедів не бачив. Пішов милостині прохати, а ввечері до ведмедя вернувся. Повечеряв тим, що ведмідь не доїв.

Аж зайшов у повітку слуга з ліхтарем. Покликав пана. Хлопчик злякався, охопив ведмедя та як заплаче! А ведмідь став хлопчика голубити, а на пана гарчати.

Зглянувся пан на хлопця, узяв до себе, став годувати і вчити. (За Оленою Пчілкою; 120 сл.)

- Пояснити значення слів *повітка* (господарське приміщення для утримання свійських тварин, зберігання реманенту та майна; шопа, сарай), *околиця*, *хутро*, *милостиня*.
- Пояснити значення виразів *хоч око виколи*; *держати на потіху*.
- Дібрати синоніми до слів *плентатися*, *волохатий*, *бідолашний*, *голубити*, *зглянутися*.
- Скласти план (орієнтовний: 1. Плентався вулицею сирота. 2. У повітці на околиці. 3. Притулився до хутра і заснув. 4. То був не собака, а ведмідь. 5. Увечері хлопчик повернувся. 6. Слуга покликав пана. 7. Став ведмідь хлопчика голубити. 8. Пан зглянувся на сироту.)

- *Усно переказати текст за планом.

Дата _____

Урок № 24

Тема: Головні члени речення: підмет і присудок.

Мета: поглибити знання учнів про члени речення, зокрема головні; вдосконалювати вміння визначати граматичну основу речення; практично ознайомити зі складеним присудком; розвивати логічне мислення, пам'ять, культуру мовлення.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, роздавальний матеріал (картки).

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

**Робота біля дошки.*

Виконання індивідуальних завдань за роздавальним матеріалом (двома-трьома учнями).

Картка 1

Переписати, ставлячи в кінці речень розділові знаки. Прочитати речення, правильно їх інтонуючи. Розповісти, які бувають речення за інтонацією й за метою висловлювання.

Ви чули казочку про край царя Гороха Чи знаєте, чому людей там стало трохи Хтось іскру з люльки здув, а загасить не зміг. І знявсь пожар такий, аж загорівся сніг

Леся Українка.

Картка 2

Переписати, ставлячи в кінці речень розділові знаки. Прочитати речення, правильно їх інтонуючи. З'ясувати вид кожного речення за метою висловлювання. Вказати окличні речення.

Чи то я недбалий Чи то я ледачий Оце задали нам чотири задачі й письмо на додачу І вже я навколо нічого не бачу А вітер з розгону влетів до кімнати: «Та доки ж сидіти Та доки писати»

М.Пригара.

II. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

III. Вивчення нового матеріалу.

*** Робота з підручником.**

Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 54-55).

Виконання вправи 139 (усно).

Опрацювання теоретичного матеріалу (Прості і складені присудки, стор. 56).

Робота з таблицею «Головні члени речення» (с. 56-57).

IV. Виконання вправ на закріплення.

*** Робота біля дошки.** Записати речення, у кожному підкреслити граматичну основу. Вказати складені дієслівні та складені іменні присудки.

I. Сонце почало сходити (Панас Мирний). Був ранок чистий, срібний, молодий. (М.Сіренко.) Листя хоче втриматись на вітах... (Олександр Олесь.) Вона була красуня з Катеринівки. (Л.Костенко.) Заходилася мати вечерю варити. (Б.Олійник.) Матері забуть не можу. (П.Тичина.) Батько був трохи суворий, але добрий. (Б.Грінченко.) Хотів я у серце твоє зазирнути. (С.Черкасенко.) Одне слово може врятувати людину. (Нар.творч.) Слово мені ставало струменем дощу... (В.Голобородько.) Співучості джерельної води не може заздрити моя ласкава мова. (Н.Ібракаєва.)

II. Свій сухар є ліпший од чужого калача. Найсмачніший хліб буває од свого мозоля. Хліб та вода є козацька їда. Хата славна не вуглами, а пирогами. Житній хліб пшеничному калачеві дід. Без хліба обід сирота. Дурне сало без хліба. Він ласий на чужі ковбаси.

Народна творчість.

***Переписати, вставляючи пропущені букви. Підкреслити в реченнях підмети і присудки.**

Понад бер..гом мохнатим сосни почали дрімати. (Л.Боровиковський.) Хотів би я піти через ліси дрімучі... (Олександр Олесь.) Я хочу бути несамовитим. (В.Симоненко.) Надворі почало т..мніти (Нечуй-Левицький). Днів щасливих ніколи не вдасться забуть. (Є.Гуцало.) Став мій Тарас чогось журитись... Осталася одна б..реза с..ротою. (Л.Глібов.) Волю я бути в..рбичкою. Волю я бути в..рбою. (Л.Забашта.)

*** Робота з підручником.** Виконання вправи 144 (I, II, усно).

*** Пояснювальний диктант.** Визначити складені присудки. Вказати речення із складеним іменним присудком з опущеним дієсловом-зв'язкою.

Почало рясно осипатися на бульварах Києва жовтогаряче листя (С. Складенко). З усіх утрат утрата часу є найтяжча (Г. Сковорода). І завжди для

всіх і всюди треба нам добро робити. (Д.Білоус.) Я зобов'язаний допомогти старому (М. Стельмах) Я син свого часу (О. Довженко).

**Робота з підручником.* Виконання вправи 146 (письмово).

V. Підбиття підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання. § 8, вправа 148.

Дата _____

Урок № 25

Тема: Другорядні члени речення. Додаток.

Мета: формувати вміння розрізняти головні та другорядні члени речення; дати поняття про додаток як другорядний член речення, формувати вміння розпізнавати його в реченні, складати речення з поданими словами у ролі додатків; виховувати повагу до усної народної творчості, любов до рідної природи; розвивати логічне й образне мислення, спостережливість, культуру мовлення, пам'ять, уточнювати й збагачувати словниковий запас учнів.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, таблиця.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

II. Вивчення нового матеріалу.

*** Робота з підручником.**

Виконання вправи 158 (усно).

Опрацювання теоретичного матеріалу (стор. 63).

***Опрацювання таблиці.**

ДРУГОРЯДНІ ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ		
ДОДАТОК	ОЗНАЧЕННЯ	ОБСТАВИНА
означає предмет	вказує на ознаку предмета	вказує на ознаку дії (місце, час, причину, мету, спосіб)
Питання	Питання	Питання

непрямих від-
мінків (всіх, крім
Н. і Кл.)
кого? чого? кому?
чому? ким? чим?
на кому?

який? чий? котрий?

як? де? куди?
звідки? коли?
чому? для чого?

Підкреслення

Підкреслення

Підкреслення

----- (пунктирна
лінія)

~~~~~ (хвиляста
лінія)

-.-.-. (риска-крапка)

III. Виконання вправ на закріплення.

* Робота з підручником. Виконання вправи 159 (усно).

*Робота біля дошки.

Записати речення. У кожному з речень визначити та підкреслити граматичну основу. Вказати другорядні члени речення (усно).

Хліб з неба не падає. Без діла псується сила. Правда завжди наверх спливає. Порожній посуд здаля дзвенить. Добрий пастух своє стадо не покине.

Народна творчість.

* Робота біля дошки. Записати речення, підкреслити додатки.

I. Без верби й калини немає України. У мами її діти найкращі. Не бажай синові багатства, а бажай розуму. За науку цілуй батька й матір у руку.

II. Заєць спить, та очей не жмуриць. Зайця ноги носять, вовка зуби годують. Спіймав зайця за хвіст. Видно зайця по вухах. Тягли ведмедя до меду та урвали вуха, тягли ведмедя від меду та урвали хвіст.

Народна творчість.

* Переписати прислів'я, уставляючи на місці крапок вибрані з довідки слова. У записаних реченнях підкреслити додатки.

Кожний Іван має свій ... . Без нашого ... вода не освятиться. Без ... порожня хата. Цікавій Варварі ... одірвали. Не лякай ... морем. Кожна жаба

своє ... хвалить. Танцювала риба з ... , а петрушка з ... , а цибуля з ... , а дівчина з козаком!

Народна творчість.

Довідка.

План. Гриця. Кіндрата. Носа. Щуку. Болото. Раком, пастернаком, часником.

* **Творча робота.** Скласти й записати речення, у яких подані іменники виступали б то підметом, то додатком.

Слово, стіл, Вітчизна.

* **Пояснювальний диктант.**

Підкреслити додатки, визначити, якими частинами мови їх виражено.

I. Вітер колише трави шовкові. (П.Тичина.) Вітер коси розплітає у зорі. Вечір в небі розкидає янтарі. (В.Сосюра.) Ніжність мені подарувала верба. (Б.Олійник.) Нічка крила опустила, ліс і поле полонила. (Г.Донець.) Душа тужить за просторами степу (О. Гончар). У фіалок очі сині закохався я. (В.Сосюра.) Любить людей мене навчила мати і рідну землю... (В.Симоненко).

II. Знову наш малий Микола став збиратися до школи. Олівця поклав він в сумку, книги, ручку, зошит, гумку, м'яч, перо, граблі, подушку, пиріжок, м'яку пампушку, ще стільця, стола і парту, і географічну карту. Сів Микола, дума думку: «Чи усе поклав у сумку?» (За Н.Кир'ян.) А чи чули ви про зайця, що нічого не боявся? Лиш боявся він лисиці, а у темряві копиці, ще з рушницями людей і малесеньких дітей. Ще боявся він хрущів, ще шипшинових кущів, ще корови та сови, ще високої трави. (Л.Талалай.)

* **Робота з підручником.**

Виконання вправи 160 (II, III, письмово).

* **Прочитати.. Два словосполучення увести до самостійно складених речень. Складені речення записати, підкреслити в них додатки.**

Пробачте (кому?) мені
болить (кому?) мені
дотримати (чого?) слова
оволодіти (чим?) знаннями
опанувати (кого? що?) мову

завдати (чого?) шкоди, жалю
зазнати (чого?) невдачі
зрадити (кого? що?) людину
ігнорувати (кого? що?) пораду
учитися (чого?) ремесла, мови

Словник.

Ігнорувати – нехтувати, навмисне не помічати, не звертати уваги.

IV. Підбиття підсумків уроку.

Урок № 26

Тема: Другорядні члени речення. Означення. Обставина.

Мета: сформувати поняття *означення* та *обставина*, формувати вміння розпізнавати їх у реченнях, поширювати речення означеннями та обставинами; виховувати повагу до фольклору, любов до природи; розвивати логічне й образне мислення, мовлення, спостережливість, пам'ять.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, проектор.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

- **Робота біля дошки.**

Записати речення. У кожному з речень підкреслити головні члени речення і додатки.

Без матері і сонце не гріє. Дякуй матері за науку. Мати сама не з'їсть, а дітей нагодує. Добре дитя не потребує биття. І найбільші люди мали малу колиску.

Народна творчість.

II. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

III. Вивчення нового матеріалу.

- * **Робота з підручником.**

Опрацювання теоретичного матеріалу (стор. 65).

Виконання вправи 163 (усно).

IV. Виконання вправ на закріплення.

- * **Робота біля дошки.**

Записати речення. Визначити головні й другорядні члени речення. Підкреслити граматичні основи, додатки та означення. З'ясувати, якими частинами мови виражено означення.

Блакить мою душу обвіяла. (П.Тичина.) Підносяться до світла і добра мої думки. (Д.Павличко.) Правічну думу думають ліси. Зронило сонце бурштинову краплю. (Л.Костенко.) І найменший волос свою тінь кидає. З однієї квітки бере бджола мед і змія яд. (Народна творчість.).

* Переписати, вставляючи на місці крапок пропущені букви. Визначити та підкреслити в реченнях означення.

I. Запізніле бабине літо ткало свої х..мерні візерунки. Його прозоре павутиння чіплялося за посіріле ст..бло пол..ну.

За В.Кулаковським.

II. Над в..сняним полем буйний віт..р віє. Молодий хазяїн пше..ниченьку сіє. Ой виорю я ниву ш..рокую та посію хмелю в..сокого. Як нароблю пива соло..кого, то зб..ру родину в..ликую.

Народна творчість.

*Прочитати, на місці крапок уставляючи дібрані з довідок означення. З'ясувати, якими частинами мови їх виражено.

На Дніпрі я мав ... куточок. Тут я любив вудити рибу. Навколо росли осики і ... верби. Далі йшов ... дубняк. Місцями траплялись ... берези, ... груші. Деревя відбивались у ... воді, ... глибині річки. Берег заріс ... кущами верболозу. На ... березі лежали ... луки.

Скільки разів я захоплювався ... красою ... ранку! Скільки через це я прогавив .. рибин і ... рибок! Як же я люблю красу ... ранків, що розпочинаються ... співом! Як люблю ці ... дні...

За О.Копиленком.

Довідка.

Затишний (свій); похилі (кучеряві); густий; білорі (стрункі); дикі; прозорий (блискучий); зеленій; буйними; другому (протилежному); рівні; невимовною; осіннього; великих; дрібних; теплих; пташиним; осінні.

V. Вивчення нового матеріалу.

* Прочитати записані на дошці (або спроектовані на дошку) речення, визначити в них головні члени. Поставити питання до виділених другорядних членів речення.

Садок вишневий коло хати, хрущі над вишнями гудуть... (Т.Шевченко.)
Згасає день і незабаром згасне... (А.Казка.)
Світ вечірнього сонця заглянув у причілкове вікно (І.Нечуй-Левицький).
Обридла днів суєта людська.
Спустився він спочити в темноті... (Л.Глібов.)
У бороду стиха всміхається дід. (М.Доленго.)
Навшпиньки виглядають жоржини через тин... (Л.Костенко.)
Я хочу жити просто, без прикрас... (Л.Забашта.)
Вітри од краю до краю, од рана до рана дмуть. (О.Ольжич.)

Словник.

Причілок - бокова стіна будинку.

* Робота з підручником. Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 66).
Виконання вправи 166 (II, усно).

* *Опрацювання таблиці* «Другорядні члени речення» (с. 67).

VI. Виконання вправ на закріплення.

* *Переписати. У реченнях підкреслити обставини. Скориставшись таблицею “Другорядні члени речення” (с. 67), визначити, що означає кожна з обставин.*

Тече вода з-під явора, ярмом на долину. А журавлі летять собі додому ключами. (Т. Шевченко). На хаті спросоння клацнув дзьобом лелека. (М. Стельмах). Осика раз у раз зітхає. Осика сонно шелестить... (П.Тичина.) Щодня в подвір'я наше заліта упертий дятел. (М.Рильський.) Погляд твій палає від погорди. (Леся Українка). Береза спалахне свічею у потемнілому гаю. І місяць золоту кирею на неї зодягне свою. (Є. Гуцало.)

* *Попереджувальний диктант.* У кожному з речень підкреслити члени речення. До кожної обставини поставити питання.

I. В травах тихо догорає хусточка зорі... Скоро вечір зніме дня утому, засмутилась над Дніпром блакить... Розсипає сонце щедрою рукою золотаві квіти в тихому гаю.

З тв. В.Сосюри.

II. Добру кожен з нас щиросердно служитиме. (Д.Білоус.) На вустах розквітає слово і любистково, і барвінково. (П.Осадчук.) Хворих відвідуйте щедро, щиро гостей вітайте! (Володимир Мономах.) За вечірнім пругом сонечко сідає. Вже й туман спливає в голубу росу. (Л.Забашта.) Місяць над лісом всміхнувся золотою щогою. (Є.Гуцало.) Ще вчора мляво хлюпало із хмар. (П.Тичина.) У розкрите вікно сад вечірній шумить. І тихий вечір на прощання махнув багряним рукавом. (В.Сосюра.) На тихі води, на ясні зорі, в гаї зелені, в краї веселі пливемо всі ми, як хвилі в морі, на Україну із чужини! (С.Черкасенко.)

* *Робота з підручником.* Виконання вправи 167 (II, письмово).

* *Навчальний диктант.* У одному з речень підкреслити всі члени речення.

З гори швидко мчить віз. Кобильчина летить галопом. На возі стоїть громадянин. Кашкет йому збився набакир. У лівій руці він міцно тримає віжки, в правій держить батіг і загрозово погукує на кобилку. У полі він побачив вовка.

Мисливці підтюпцем вибираються на гору. Праворуч од дороги пшениця росте схилом до річечки, а за річкою ховається у вербах невеличкий хутірець.

Мисливці дружно розбігаються і починають тісно оточувати звіра. Вовк не дуже нервується. Спочатку він потихеньку відходить, а потім скоком

подається прями́нічко на мисливців і дзві́нко гавкає. (За Остапом Вишнею; 83 сл.)

VII. Підбиття підсумків уроку.

VIII. Домашнє завдання. П. 9, вправа 170.

Дата: _____

Урок № 27

Тема. Головні та другорядні члени речення. Тематичне тестування (тема: Словосполучення, речення)

Мета: систематизувати й узагальнити знання про головні й другорядні члени речення, формувати вміння визначати члени речення; з'ясувати рівень засвоєння знань та сформованості вмінь з теми “Словосполучення, речення”; формувати вміння застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці, удосконалювати навички самостійної роботи, розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу.

Тип уроку: комбінований урок (систематизація й узагальнення знань; перевірка й облік здобутих знань, умінь і навичок).

Обладнання: тестові завдання.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку.

II. Систематизація раніше засвоєного теоретичного матеріалу.

* **Робота з підручником.** Самостійне опрацювання таблиці “Другорядні члени речення” (с. 67).

III. Виконання вправ на застосування систематизованих знань.

* **Пояснювальний диктант.** У записаних реченнях підкреслити головні й другорядні члени речення.

I. Я вірю в краще майбутнє рідного народу. (М.Заньковецька.) Мій край веселий, тополиний ще вирве з коренем бур'ян. (М.Сом.) Посміялась чужа доля з Перекотиполя. (Л.Глібов.)

II. Я вірю у велике майбутнє українського слова. (С.Васильченко.) Я дуже люблю звучну, барвисту й таку м'яку народну українську мову. (Л.Толстой). Земля євшанна, тополи́на – то неповторний рідний край. (Д.Білоус.)

Словник.

Євшан – степовий запашний полин, ін. назва – татарське зілля, айр.

***Творча робота за варіантами.**

I варіант. Скласти й записати речення, в яких у ролі означень виступали б слова *рідний, наш, найперший*.

II варіант. Скласти й записати речення, в яких у ролі обставин виступали б слова *навіки, впевнено, без вагань*.

* Перевірка творчої роботи.

IV. Повідомлення мети тематичної перевірки і способів її проведення.

V. Пояснення вчителя щодо проведення тестування.

VI. Виконання тестових завдань.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ (зразки)

I варіант¹

1. Словосполучення і речення вивчає такий розділом науки про мову:

а) фонетика;

б) графіка;

в) синтаксис.

2. Словосполучення складається із

а) рівноправних слів;

б) головного й залежного слова;

в) слів, які виступають у реченні підметом і присудком.

3. До словосполучень не можуть належати:

а) поєднання іменників із прикметниками (*погожий день, щире слово*);

б) поєднання іменників або займенників із прийменниками (*після уроків, зі мною*);

в) поєднання дієслів із прислівниками (*працювати наполегливо, рухатися швидко*).

4. Змістовий зв'язок встановлюється у словосполученні за допомогою

а) питання, яке ставиться від головного слова до залежного;

б) питання, яке ставиться від залежного слова до головного;

в) питань, які ставляться окремо до головного слова і до залежного.

5. Граматичний зв'язок між словами у словосполученні здійснюється за допомогою

а) питання, яке ставиться від головного слова до залежного;

б) питання, яке ставиться від залежного слова до головного;

в) закінчення або закінчення і прийменника.

6. Речення є

---

¹ За кожне правильно виконане завдання (правильно вибрану відповідь) учень одержує по 1 балу.

- а) засобом вираження думки;
б) засобом називання предметів, їхніх ознак, дій;
в) поєднанням звуків, з яким пов'язане певне значення.
7. Граматична основа речення складається
а) з підмета і означення;
б) з підмета і присудка;
в) з присудка та обставини.
8. З двох дієслів – неозначеної форми дієслова і змінюваного допоміжного дієслова (*вчимося плавати, почало сутеніти*) складається:
а) простий присудок;
б) складений іменний присудок;
в) складений дієслівний присудок.
9. Другорядні члени речення - це
а) підмет, присудок, обставина;
б) означення, додаток, обставина;
в) означення, обставина, присудок.
10. Членами речення не виступають слова таких частин мови:
а) іменники, дієслова;
б) прикметники, займенники;
в) прийменники, сполучники.
11. Спонування до дії (наказ, прохання) вражається
а) у розповідному реченні;
б) у питальному реченні;
в) у спонукальному реченні.
12. Залежно від того, виражають чи не виражають речення емоційні переживання мовця, вони поділяються
а) на розповідні та окличні;
б) на окличні і неокличні;
в) на окличні і спонукальні.

II варіант ¹

1. Словосполучення складається
а) з двох рівноправних слів;
б) з головного й залежного слова;
в) з поєднання слів самостійної та службової частин мови.
Скласти й записати словосполучення дієслово+прислівник (напр.: *читати виразно; писати грамотно*).
2. Речення
а) виражає закінчену думку;
б) поєднує в собі два слова: головне і залежне;
в) називає предмет, явище або процес.

---

¹ За кожне правильне виконання кожного із 6 запропонованих завдань (правильно вибрану відповідь) учень одержує по 1 балу. За самостійно і правильно дібраний приклад учневі додається ще по 1 балу. Таким чином, учень може одержати до 12 балів (за бездоганно виконану роботу).

Скласти й записати поширене речення, підкреслити в ньому всі члени речення.

3. За метою висловлювання речення бувають

- а) розповідні, питальні, окличні;
- б) розповідні, спонукальні, окличні;
- в) розповідні, питальні, спонукальні.

Скласти (пригадати) й записати спонукальне речення (напр.: *Будь не примітливий, а привітливий.* (Нар.творч.).

4. Граматична основа речення складається

- а) з головних членів речення: підмета і присудка;
- б) з одного головного і одного другорядного члена речення;
- в) з другорядних членів речення, найбільш важливих для розуміння змісту речення.

Скласти й записати речення, підкреслити в ньому граматичну основу.

5. Додатком у реченні *На сопілці соловейком виграла Іванко* (П.Зуб.) є слово²

- а) Іванко;
- б) на сопілці;
- в) соловейком.

Скласти й записати речення за схемою: означення – підмет – присудок – обставина (напр.: *Білесенькі сніжиночки спустилися згори.*)

6. Словосполученням є таке поєднання слів:

- а) опадає листя;
- б) берези і липи;
- в) улюблена пора року.

Скласти й записати непоширене словосполучення із словом *співати* (напр.: *співати колядку*).

III варіант

1. Непоширеним є словосполучення, яке

- в) складається з двох самостійних слів.
- б) складається з трьох і більше самостійних слів;
- в) складається не менш як з чотирьох самостійних слів.

Скласти й записати непоширене словосполучення (напр.: *домепне слово; дісталися швидко*).

2. Головні члени речення, це

- а) підмет і додаток;
- б) підмет і присудок;
- в) присудок і обставина.

Скласти й записати поширене речення, підкреслити в ньому головні члени речення (напр.: *Вишиваю вишиваночку я для братика Іваночка* (В.Гринько).

3. Складений іменний присудок складається

---

² Наведені у тестових завданнях речення потрібно записати на дошці.

а) з двох дієслів – неозначеної форми дієслова і змінюваного допоміжного дієслова) (*вмію вишивати*);

б) з іменної частини (іменника, прикметника, займенника) і допоміжного дієслова-зв'язки) (*стану лікарем*);

в) з одного слова.

Скласти (пригадати) й записати речення із складеним іменним присудком (напр.: *Рік був щасливий*).

4. Обставина - це

а) головний член речення, що означає предмет і відповідає на питання *хто? що?*

б) другорядний член речення, що означає ознаки дії і відповідає на питання *як? де? куди? звідки? коли? чому?*

в) другорядний член речення, що означає ознаку предмета і відповідає на питання *який? чий? котрий?*

Скласти (пригадати) й записати речення, в якому слово *щедро* виступало б обставиною (напр.: *Де господар добре робить, там і поле щедро родить*. (Нар.творч.).

5. Присудок у реченні *Словом можна зцілити людину* є

а) складеним іменним;

б) складеним дієслівним;

в) простим.

Скласти й записати речення із складеним дієслівним присудком, присудок підкреслити (напр.: *Кожна українка може вишити гарний рушник*).

6. Речення *Небеса блакитні сяють з глибини* (Д.Павличко.) є

а) розповідним, неокличним;

б) розповідним, окличним;

в) спонукальним, окличним.

Скласти (пригадати) й записати спонукальне окличне речення (напр.: *Як той дуб, ти гордо стій!* (Б.Грінченко.)

VII. Відповіді вчителя на запитання учнів (після того, як тестові завдання виконано й здано).

VIII. Підбиття підсумків уроку.

IX. Домашнє завдання. Повторити п.6 –9.

Дата: _____

Урок № 28

Зв'язне мовлення

Замітка до газети (зі шкільного життя) інформаційного характеру

Мета: пояснити особливості створення тексту газетної замітки; на основі здобутих учнями текстологічних знань формувати загальні текстотворчі вміння; уточнювати й збагачувати словниковий запас учнів, розвивати культуру усного й писемного мовлення.

Обладнання: зразки заміток у періодичних виданнях.

Хід уроку

I. Повідомлення мети і завдань уроку. Мотивація навчання.

II. Підготовка до роботи над заміткою.

* Робота з підручником. Виконання вправи 181 (усно).

* Словникова робота. Дібрати (з довідки або словника) українські відповідники до іншомовних слів, заздалегідь записаних на дошці.

Жанр, інформація, факт, актуальність, оперативність, конкретність.

Для довідок.

Різновид, повідомлення, подія, злободенність, своєчасність, точність.

* Пояснення вчителя.

МАТЕРІАЛ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

Замітка – це газетний жанр, який стисло, виразно й оперативно повідомляє про конкретні факти, події та явища. Мета замітки – поінформувати, тобто повідомити, дати чітке уявлення про те, *що* сталося, *де* сталося і *коли*. Тому зміст замітки зазвичай відповідає на такі питання: *ЩО? ДЕ? КОЛИ* відбулося?

Обсяг тексту замітки – від десяти до ста рядків.

Уваги періодичної преси вартий не кожний факт, а лише такий, що являє інтерес для громадськості. Отже, замітка обов'язково має бути актуальною.

* Робота з підручником. Самостійне виконання учнями вправи 183 (I).

* Прочитати (прослухати) замітку. Визначити її тему й головну думку. На які три питання відповідає замітка? З'ясувати, який тип мовлення покладено в основу тексту замітки. Своєю думку обґрунтувати.

Герої казок - експонати виставки

Хто не пам'ятає з дитинства хвацького пана Коцького, тендітну Дюймовочку, безрозмірну Рукавичку? Усі ці казкові персонажі отримали нове життя на виставці м'яких іграшок у Києві, на Кловському узвозі, 8, у науково-методичному центрі Міністерства освіти і науки України. Чимало експонатів виставки, що відкрилась 15 листопада, сприймаються відвідувачами як справжні міні-шедеври.

Словник.

Експонат – предмет мистецтва, взірець продукції, що їх виставляють на виставці, в музеї. *Шедевр* - визначний, неперевершений твір мистецтва.

III. Робота над складанням замітки (формування текстотворчих умінь у процесі роботи над заміткою).

* Усне складання тексту замітки для шкільної (класної) стіннівки (вебсайта) на одну із тем

- Наша допомога дитячому притулку (пансіонату для перестарілих, районній бібліотеці)
- Екскурсія до музею
- Відвідання виставки (театру, цирку)
- Упорядкування шкільного стадіону (музею, вестибюлю)
- Наш улюблений гурток

* Самостійна робота учнів над заміткою на чернетці.

* Прослухання та обговорення кількох заміток. Добір заголовка до заміток.

* Самостійне редагування учнями текстів заміток. Переписування удосконалених текстів до зошитів.

IV. Підбиття підсумків уроку.

V. Домашнє завдання. Вправа 185.

Дата _____

Урок № 29

Тема: Речення з однорідними членами (без сполучників і з сполучниками *а, але,* одиничним *і*). Кома між однорідними членами.

Мета: поглибити поняття учнів про однорідні члени речення, формувати вміння визначати у реченнях однорідні члени, розставляти розділові знаки в реченнях з однорідними членами; формувати вміння правильно інтонувати речення з однорідними членами, складати речення з однорідними членами; виховувати любов до природи; розвивати логічне мислення, спостережливість, пам'ять, емоції, естетичні почуття.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

II. Вивчення нового матеріалу.

* *Робота з підручником.* Опрацювання теоретичного матеріалу (с.75).
Робота з таблицею (стор. 76).

III. Виконання вправ на закріплення.

* *Прочитати. Визначити однорідні члени речення. Вказати, якими засобами зв'язку вони поєднуються. Ще раз прочитати речення, правильно їх інтонуючи.*

I. Усі ті горбочки, лани і ліси для мене повні добра і краси. (Марійка Підгірянка.) Вже й листя опало, упало, пропало... (М.Доленго.) Вночі скрипів і осипався клен. Осінній вітер одгуляв, затих. (Л.Костенко.) Вітер виє, завиває... Розходилась хуртовина, снігом вікна укриває. (Олена Пчілка.) Сосна сама заживляє рани соком янтарним, живою смолою. (Л.Забашта.) Над кручею, за садом, на горі розквітла яблуня. (О.Ольжич.) Шумлять сади вишневі, яблуневі. (О.Ющенко.) Вишні й сливи лізуть з гілок у віконце. (Я.Щоголів.) Скрізь грушею пахне, медами, малиною... (Д.Білоус.) Півонія... На сонці, в холодку вона так довго й щедро квітне і опада так тихо, непомітно... (Л.Забашта.) Тепле сонце встало пишно, одягається розкішно... (Я.Щоголев.) Рятуюмо чисте повітря! Рятуюмо воду в морях, океанах, в малих і великих річках! (Є.Гуцало.) Перекидом, колесом, вистрибом вибігали діти надвір. (Л.Костенко.) То іскра заблісне, то згасне... (Леся Українка.)

II. Нас зігріває триєдина Надія, Віра і Любов. (Д.Білоус.) Минулеє, сучасне і майбутнє в моїй душі єдині назавжди. (В.Сосюра.) Усе міняється, оновлюється, рветься... (П.Тичина.) Нерозривні людська родина, наша мова і наша кров. (Л.Полтава.) Щастя рівне й рівна воля засіяють на весь світ! (В.Самійленко.) За рідний край до бою сміло, одважно стане кожний з нас. Багато і щиро ми всі працювали. (С.Черкасенко.)

III. Читання книг - це труд, творчість, напруження духовних сил. Почуття людини не пробудиш без співчуття, співпереживання. Без любові до справи, без досягнення успіхів у ній, без почуття поваги до себе немає особистості

З тв. В. Сухомлинського.

* *Творча робота.* Прочитати речення, на місці крапок уставивши самостійно дібрані однорідні члени речення. Записати речення, однорідні члени підкреслити. Пояснити вживання розділових знаків.

Скоро перший сніг впаде на поля, ..., ... Він посріблить гілля дубів, ... і ... . Білою пеленою сніг закутає землю в полі, ... вулиці міст і ... . Зеленавою кригою вкриється вода ..., ... і ... . Війне ..., ... подихом зими.

* Пояснювальний диктант.

Підкреслити однорідні члени речення. Пояснити вживання розділових знаків. Прочитати речення, правильно їх інтонуючи.

I. Листопад гойда гілки і розтрушує листки. Січень віє навкруги, навіває скрізь сніги. Лютий кригою кує і морозу додає. (М.Щербак.) Вітер снігом б'є в обличчя, засипає снігом дах. Змерзлим грудням скрізь і всюди вкрилось поле і шляхи. (Н.Забіла.) Я й мигнуть не вспіла! Де сніжинки ці? Лишилось по краплинці на вії і щоці. (О.Кобець.) Ластівки літають низько? То вже дощ та буря близько. На пісок вилазять раки? Це грози й дощу ознаки. (М.Щербак.)

II. Серце рвалося, сміялось, виливало мову. (Т.Шевченко.) У слова свої ознаки світла, тепла, ваги. Тільки воно єднає різні людські береги. (П.Воронько.) Мені потрібне слово, а не слава. (Л.Костенко.) Чистих серцем я шукаю, а не гострих на язик. (М.Чернявський.) Доводиться не списом, а пером боротися... (Леся Українка.) Я вірю не в чудо, а в силу таланту. (П.Воронько.)

III. Ніч іде в гаї, в долини, трави нахиля. (А.Малишко.) Ще ліс не стогне тим важким, осіннім, довгим тоном. (І.Франко.) Збирають світлі, золоті меди веселокрилі та прозорі бджоли. І пада сніг лапатий, волохатий спокійно й величаво над селом. (М. Рильський.)

* Диктант із коментуванням. Підкреслити однорідні члени речення.

I. У гаї молоді дубки зросли у височінь і сніжні одягли шапки, підперли неба синь. (Марійка Підгірянка.) Співа синицями калина, вогнями їхніми горить. (Є.Гуцало.) Настане душе, гаряче літо (І.Нечуй-Левицький). Дорога лугами, ярами стрибала і раптом з розгону у річку упала. (О.Сенатович.) Осінь похмура йде. Хмари, дощі, тумани осінь у серце веде. (М.Семенко.) Весна зіткала вчора гобелен із трав, із квітів, з верболозів. (Є.Гуцало.) Ніжно й солодко пахли квіти. (Марко Вовчок.) Степ дедалі втрачав свої барви, свою весняну моложаву свіжість (О. Гончар). Широке поле кругом зеленіє все в шатах квітчастих, розкішних, рясних. (С.Черкасенко.)

II. Тут козацтво виростало, слави, волі добувало. (В.Маслак.) Там родилась, гарцювала козацька воля. (Т.Шевченко.) Гетьман Виговський щиро любив Україну, відстоював її права, дбав про науку й просвіту на Україні. (І. Нечуй-Левицький.) Галичина – то Львів і Броди, Дністра і Сяну тихі води. Її сини – то подоляни, гуцули, бойки з гір Карпат. Їх спільна назва – галичани. Їм наддніпрянець – рідний брат. (Р.Завадович.)

* Переписати, розставляючи пропущені розділові знаки (подаємо речення без їх вилучення). Однорідні члени речення підкреслити.

I. Грає кобзар, виспіває, вимовля словами... I світ ясний, невечерній тихо засіяє. Вітер в гаї нагинає лозу і тополю. А серденько соловейком щечече та плаче. Тече вода в синє море, та не витікає... Синє море звірюкою то стогне, то виє. По діброві вітер виє, гуляє по полю, край дороги гне тополю до самого долу.

З тв. Т.Шевченка.

II. Хліб здавна називали святим. На честь хліба люди склали радісні й бентежні пісні. В них з любов'ю говорилося про святість хліба, його велич. Діди і бабусі, батьки й матері співали цих пісень дітям.

Малюйте колоски на полотні, кладіть їх в узорі! Прославляйте хліб та людей, які вирощують його!

За М. Польовим.

* Робота з підручником. Виконання вправи 192 (I, усно).

* Самостійна робота. Переписати, на місці крапок вставляючи пропущені букви та розставляючи пропущені розділові знаки (подаємо речення без їх вилучення). Однорідні члени речення підкреслити.

I. Осінній вечір заховав під кр..ло голову, підігнув одну ногу й так стоїть, очікує завтрашній холод. (Є.Гуцало.) Небо розгорнуло синій, ш..рокий, гл..бокий намет. Місяць безжурно д..вився на гори, долини, на вт..хаюче місто. (Панас Мирний.) Дощові крапельки на д..ревах і в травах м..рехтіли з..леними іскорками, сповнювали ліс тоненьким дзвоном. Хмара сповзла за річку, зуп..нилася там і розгорнула над лісом в..летенські вороні крила. (Григір Тютюнник.)

II. Сьогодні вітер – пан над небом, степом, над усім містом. Він ж..не небом кучугури хмар, перевертає ними, сіє хмаряним борошном по н..бесній блакиті. Степом вітер суне порошок, затуляє ним сонце, обгортає сірим і бурим пилом усе місто внизу. Будинки, церкви та сади ледве проглядають крізь пил.

Люди на вулицях н..зенько сх..ляють перед паном вітром голови, д..ржуться за шапки, жмуряться, кривляться, кліпають очима. Д..рева хиляться, трусяться і хочуть до з..млі прилипнути. А вітер гуде, ш..пить, св..стить, гасає. І ні впину йому, ні перепони немає.

За В.Винниченком.

* Творча робота. Скласти невелике висловлювання про дощовий день, використавши у ролі однорідних членів речення подані слова.

Сіре, свинцеве, похмуре; непривітно, сердито, суворо; рвучкий, холодний, пронизливий; б'є, січе, вихльостує; вкрило, затягнуло; угорі, ще вище.

IV. Перевірка самостійної роботи.

V. Підбиття підсумків уроку.

**Бесіда.*

- Які члени речення називаються однорідними? Навести приклади.
- Які члени речення можуть бути однорідними?
- Як поєднуються між собою однорідні члени речення?
- Які розділові знаки ставляться між однорідними членами речення?
- З якою інтонацією вимовляються речення з однорідними членами?

VI. Домашнє завдання. П. 10, вправа 194.

Дата: _____

Урок № 30

Тема: Узагальнювальне слово перед однорідними членами. Двокрапка після узагальнювального слова.

Мета: пояснити вживання розділових знаків у реченнях з узагальнювальними словами перед однорідними членами речення, формувати вміння визначати узагальнювальні слова при однорідних членах, правильно інтонувати речення з узагальнювальними словами, розставляти розділові знаки у таких реченнях, уживати однорідні члени речення з узагальнювальними словами в мовленні; розвивати мислення і мовлення, збагачувати словниковий запас учнів, формувати естетичну сферу.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, роздавальний матеріал (картки).

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

- *Робота біля дошки.*

Записати речення, підкреслити однорідні члени речення. Пояснити розділові знаки.

Рідну землю люблять пташка і комашка. Свого гнізда і слова не цурайся. Своє гніздо найтепліше, наймиліше, найрідніше. З вовком дружи, а себе бережи. Вовк линяє, та вдачі не міняє.

Народна творчість.

* Виконання індивідуального завдання за роздавальним матеріалом (двома-трьома учнями).

Картка 1

Переписати, вставляючи пропущені букви та розставляючи розділові знаки. Однорідні члени речення підкреслити.

Ще в сиву давнину люди знали про зв'язок м..нулого сучасного і майбутнього. Треба вивчати м..нуле свого народу його історію.

Історія народу має г..роїчні трагічні щасливі сторінки. В г..роїчному найбільше проявляєт..ся нац..ональний характер народу його душевна краса талант. Ці сторінки особливо хв..люють і викликають почуття нац..ональної гордості.

З журналу.

Картка 2

Переписати, розставляючи пропущені розділові знаки. У другому реченні тексту підкреслити всі члени речення.

З усіх доріг через роки і відстані бачу матір матінку неньку. Бачиться вона мені на подвір'ї коло городини коло льону. А найперше бачу її над колискою над продовженням роду. Відчуваю всім серцем її лагідну вдачу приязнь і щедрість.

Без дитинства немає народу його майбутнього. Без колискової немає дитинства.

За М. Сингаївським.

Картка 3

Переписати, вставляючи пропущені букви. Однорідні члени речення підкреслити.

Тихо в лісі, тихо... Вітер заснув, затих і тільки зрідка колише з..лене листя.

Тихо в лісі. Сонце горить і пос..лає сліпучі хвилі свого ясного проміння. Проміння падає на в..рховіття д..рев, с..лкується досягти вниз, у гущавину. Та густий ліс. Щільно й дружньо поспіталися його рясні віти.

За Б. Грінченком.

II. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

III. Вивчення нового матеріалу.

*Робота з підручником. Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 76).

*Робота біля дошки.

Записати речення. Однорідні члени речення підкреслити, узагальнювальне слово виділити прямокутником. З'ясувати, якими членами речення є однорідні члени та узагальнювальне слово при них.

В хатках прокидаються люди: ткачі, кушніри, ковалі. (О.Ольжич.) Шумить верхами буйний ліс: дуби, берези, буки. (Марійка Підгірянкa.) Порозцвітали гарно квіти: нагідочки, красолі і мачок. (Л.Глібов.) Летять великі птиці: орли і соколи, зозулі і шпаки. (Б.Грінченко.) Хвиля коси розпускає, убирається в каміння: перли, яхонти, топази... (Олександр Олесь.)

Словник.

Кушнір – фахівець, який вичиняє хутро та шиє хутрянні вироби.

IV. Виконання вправ на закріплення.

*Переписати речення. Пояснити розділові знаки, підкресливши однорідні члени та вказавши узагальнювальні слова при них. Визначити, якими членами речення є узагальнювальні слова.

Бережи найцінніші скарби: здоров'я і вірного друга. Дружнесенько підстрибує по стерні рідня: перепілка, перепел, перепеленя.

Народна творчість.

* Переписати, на місці крапок уставляючи узагальнювальні слова. Пояснити вживання розділових знаків.

Коло хати ... : вишні, черешні, яблуні. Перед вікнами ... : бузок, барбарис. Під вікнами ... : півники, красоля, півонії, крин (лілея), нагідки.

За Д.Чередниченком.

*Творча робота. Скласти й записати речення з поданими рядами однорідних членів речення та узагальнювальними словами при них. Пояснити вживання розділових знаків.

- Троянди, левкої, жоржини (квіти).
- Клен, липи, граби (дерева).
- Земля, трава, кущі, дерева (все).

* Попереджувальний диктант. Прочитати речення, правильно їх інтонуючи.

У людини є три біди: смерть, старість і погані діти. У хаті буває три нещастя: дим, мороз і сварлива жінка. А в нашого Омелечка невеличка

сімечка: він та вона, старий та стара, дві Христі в намисті, дві Насті в запасці, Андрон, Харитон, Парамон і Антон.

Народна творчість.

*Диктант із коментуванням. У вказаному вчителем реченні підкреслити всі члени речення.

I. Були собі три брати: Кий, Щек, Хорив. (З літопису.) Билини Київської Русі були присвячені богатырям: Микулі Селяниновичу, Святогору, Дунаю Івановичу, Добрині Микитовичу. Вони боронили рідну землю від ворогів: хозарів, печенігів, торків, берендеїв, половців, монголів, татар. (За О.Силіним.) На горі Перуновій всіх богів зібрав Володимир: Перуна, великого Хорса і бога Ярила... (Л.Забашта.) Перун кресав об скелі блискавиці. Тремтіло все: дерева, греки, птиці. (Л.Костенко.) На нас дивляться всі: наш Хмельницький Богдан, Дорошенко, Мазепа, Виговський... (В.Пачовський.) Зготовлена козаками дорожня зброя: спис, шабля гостренькая і рушниця цілкенья. (Л.Боровиковський.) Усе спеклось, переплелось на видноколі: шаблі, пістолі, коні, курені, пожарища, побоїща, вогні... (Л.Красицька.) Над все ти прапор свій шануй! На нім слова: Народ і Край! За нього сміло в бій ставай! (С.Черкасенко.) Я – українець. Я називаю своїх національних геніїв: Сковорода, Шевченко, Іван Франко, Леся Українка, Коцюбинський, Довженко. (О.Сизоненко.)

II. Та прийдуть до тебе три празники в гості: Святеє Рождество, Святого Василя, Святе Водохреще... (Нар.творч.) Вже й Різдво якое надбігло, ось і Свят-вечір у хаті. Всі клопочуться, радіють: і убогі, і багаті. (Олена Пчілка.) Несе мужик в ночовках додому свячене: яйця, паску, ковбасу й поросю печене. (С.Руданський.) Спитали Клима раз, яка найкраща птиця: чиж, соловей, чечітка чи синиця? Голодний Клим озвався баса: «Найлучча птиця – ковбаса!» (Л.Боровиковський.) Зібравсь усякий звір: вовки, лисиці з ховраками, зайці дурні, шкідливий тхір... (Л.Глібов.) От зійшлись вони утрьох: хижий вовк, ведмідь-бурмило і вепр – невмите рило. (І.Качуровський.)

* Переписати, розставляючи пропущені розділові знаки (подаємо речення без їх вилучення).

I. Весна іде, радіє все усюди: і темний ліс, і пташечка, і люди. (Б.Грінченко.) Люблю стояти над Дніпром, коли усе цвіте кругом: сади, долини й гори... (В.Сосюра.) Треба в житті все любити гаряче і багато: сонце, дощі зернисті, дороги в пилу, траву! (В. Підпалий). Білим пухом тополиним все застелено довкола: сад, подвір'я, шлях, леваду. Пух біліє на ріці. (Є.Гуцало.) Вранці сніг війнув із поля, й забіліло все навколо: і дорога, і гайок, і ставок, і наш каток. (М.Стельмах.)

II. Ніч – велика чарівниця. Зчарувала звіра, птицю, зчарувала всіх людей. Не побачиш їх ніде. Ранок все відчарував: сині квіти поміж трав, і метелика, і

бджілку, і в цвіту вишневу гілку, всіх людей, і звіра, й птицю!.. Ніч – велика чарівниця. Ранок – щирий трудівник. Два оці чарівники в світі цім живуть віки. (За Є. Гуцалом.) А місяць все такий же: і молодик, і повен, і серпик, і рогалик... (Л.Костенко.)

V. Підбиття підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання. П.10, вправа 198.

Дата: _____

Урок № 31

Тема: Узагальнювальне слово при однорідних членах речення. Тематичне тестування (тема: Однорідні члени речення).

Мета: закріпити знання учнів про вживання розділових знаків у реченнях з узагальнювальними словами перед однорідними членами речення, формувати вміння визначати узагальнювальні слова при однорідних членах, правильно інтонувати такі речення, розставляти в них розділові знаки, уживати однорідні члени речення з узагальнювальними словами в мовленні; з'ясувати рівень засвоєння тем «Однорідні члени речення», «Узагальнювальне слово перед однорідними членами речення»; розвивати мислення й мовлення, збагачувати словниковий запас учнів, формувати емоції, естетичні почуття.

Тип уроку: комбінований урок (закріплення знань і навичок; перевірка й облік якості засвоєних знань і вмінь).

Обладнання: підручник, тестові завдання.

Хід уроку

I. Повідомлення мети уроку.

II. Відтворення теоретичних відомостей.

**Бесіда.*

- Які члени речення називаються однорідними?
- Які члени речення можуть бути однорідними?
- Як поєднуються між собою однорідні члени речення?
- Які розділові знаки ставляться між однорідними членами речення?
- З якою інтонацією вимовляються речення з однорідними членами?
- Які слова при однорідних членах речення називаються узагальнювальними?
- Які розділові знаки ставляться у реченнях з узагальнювальним словом перед однорідними членами?
- Як інтонуються такі речення?

III. Виконання вправ на закріплення.

* Попереджувальний диктант.

Усі разом ми сім'я: тато, мама, братик, я. (О.Попов.) Все докупи злилося: материна любов, піклування батькове, дитячі забавки, радощі й горе. (За Б.Грінченком.) У селі в бабусі все мені цікаве: квіти, берег річки і зелені трави. (Г.Чубач.) Все для мене тут рідне: і віконце привітне, і дубовий поріг. (І.Гнатюк.) Поспішайте, любі діти, вибирайте гарні квіти! Їх побачите в саду: мак, майорці, резеду, чорнобривці, нагідки і калинові квітки. (К.Перелісна.) Зійшлися посестри: тополя й калина з вербою. (Б.Олійник.) Мине все на світі: і злочин, і лють. Лиш праця для людства одна не минає. (П.Тичина.)

* Самостійна робота. Переписати речення, розставляючи пропущені розділові знаки (подаємо речення без їх вилучення). Однорідні члени речення підкреслити, узагальнюючі слова виділити рамкою.

І заспівало все у цім краю: Карпатські гори, ріки і смереки... (Л.Забашта.) Ми любимо усе: і мову, і пісні, й широкий плин Дніпра... (В.Онуфрієнко.) Україна дала світові прекрасну літературу, в якій вічно зорітимуть імена письменників: Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки. (О. Гончар.)

*Перевірка самостійної роботи.

*Проведення тематичного тестування¹.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ (зразки)

1. Однорідні члени речення - це

а) усі члени речення, крім головних;

б) члени речення, які відповідають на одне і те питання, відносяться до одного й того члена речення;

в) члени речення, що складають граматичну основу речення.

Скласти (пригадати) й записати речення з двома однорідними присудками. Однорідні присудки підкреслити (напр.: *Зашуміла віхола, холодом задихала.* (В.Кравчук.).

2. Слова із загальним значенням щодо перелічуваних однорідних членів називаються

а) узагальнюючими;

б) вставними;

в) допоміжними.

Скласти й записати речення із словом із загальним значенням *рослини* та однорідними членами речення *кущі, мох, трава, квіти.*

---

¹ У класі з невисоким рівнем підготовленості тестування варто замінити на диктант.

3. Після узагальнюючого слова перед однорідними членами речення ставиться

а) кома;

б) тире;

в) двокрапка.

Скласти й записати речення з узагальнюючим словом *дерева* перед однорідними додатками.

4. Між однорідними членами речення, що не поєднуються сполучниками, ставиться

а) тире;

б) двокрапка;

в) кома.

Скласти й записати речення з однорідними членами речення, що не з'єднуються сполучниками (напр.: *Притулюся щогою до щоки вересневого сонця і згадаю матір свою.* (Є.Гуцало.)

5. Однорідними у реченні *Природа, час і терпеливість – найкращі лікарі.* (Нар.творч.)є

а) підмети;

б) означення;

в) обставини.

Скласти й записати речення з однорідними означеннями *веселий, дотепний, кмітливий.*

6. Узагальнююче слово у реченні *Я знаю українських художників: Тараса Шевченка, Олександра Мурашка, Катерину Білокур є*

а) додатком;

б) підметом;

в) присудком.

Скласти й записати речення із узагальнюючим словом-обставиною (напр.: *скрізь, завжди*).

IV. Відповіді вчителя на запитання учнів щодо тестів (після того, як зібрано зошити).

V. Підбиття підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання. П.10, вправи 191, 192.

*Додаток. Диктант¹.

Про ягоду чорницю існує давня німецька легенда. Під її кущиками живуть гноми і карлики.

---

¹ У класі з недосить високим рівнем підготовки тематичне тестування варто замінити на диктант.

Ці крихітні істоти довго не могли знайти схованки для себе і своїх скарбів. Вони ховалися скрізь: у підвалах, погребях, на горищах. Та скрізь знаходили їх союзники людської жадібності: лопата, кирка і сокира.

З жалібними стогонами блукали бездомні карлики світом. Їхній плач почув куц чорниці. Він покликав бідолах і пообіцяв їм притулок. Крихітний народець і по сьогодні живе й господарює під зеленим шатром куща. Тут його ніхто не бачить і не турбує. (За А.Давидовим; 85 сл.)

Дата _____

Урок № 32

Тема: Звертання. Розділові знаки при звертанні.

Мета: поглибити поняття про звертання, формувати вміння визначати звертання в реченнях, правильно інтонувати речення зі звертаннями, розставляти розділові знаки у реченнях зі звертаннями, вживати звертання у мовленні; виховувати повагу до усної народної творчості, майстрів художнього слова; розвивати мислення, мовлення, емоційну сферу учнів.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

II. Вивчення нового матеріалу.

* Робота з підручником. Опрацювання теоретичного матеріалу (стор. 78).

* Прочитати речення. Вказати слова, які називають того, до кого звертаються з мовленням. Ще раз прочитати речення, правильно їх інтонуючи.

Іди, іди, дощику! Зварю тобі борщику! Вийди, вийди, сонечко, на дідове полечко! Гуси, гуси, гусенята! Візьміть мене на крилята! Вийди, Іванку, заспівай нам веснянку! Ти, сестричко, не журись, веселенько усміхнись! Щедрий тобі ранок, світлая світлице! Сійся, родися, жито, пшениця!

Народна творчість.

* Робота з підручником. Виконання вправи 201 (усно). Визначити відмінок іменників, якими виражені звертання.

III. Виконання вправ на закріплення.

* Вибірковий диктант. Виписати звертання. Якими частинами мови їх виражено? У формі якого відмінка вжито іменники?

Грай ти, Матвію, бо я не вмюю! Терпи, козаче, отаманом будеш! Дай, Боже, так воювати, щоб шабель не виймати! Чекай, грибе, і тебе хтось здибле. На тобі, Гаврило, ще мені не мило! На тобі, небоже, що мені негоже! Антошку! Їж потрошку, лише не з'їж ложку! Хапай, Петре, поки тепле! Ти, метелику, не дуже б гордився, бо сам з гусені уродився. Прощай, розуме, я з горілкою зустрівся! Хоч нічого не виходить, а ти, Марку, грай!

Народна творчість.

• **Робота біля дошки.**

Записати речення, визначити звертання. Пояснити вживання розділових знаків. Вказати звертання поширені та непоширені. З'ясувати, якими частинами мови виражено звертання. Визначити відмінки іменників-звертань. З'ясувати види речень за метою висловлювання та інтонацією.

Встаньте, люди! День сьогодні гарний буде (В.Паронова.) Ти рости, моя берізонько, рости! (Г.Бойко.) Не сам, дощику, ходи, інших дощиків веди! (О.Орач.) Проростай, зерно, не барись! (А.Качан.) Хто це, сестриці, так співає у пшениці? (О.Пархоменко.) Зозулько рябенька! Закуй мені по звичаю! Доки в світі жити маю? (Народна творчість.) Лети, сизий голубоньку! (Л.Боровиковський.) Де ти, білочко, живеш? Що ти, білочко, гризеш? (П.Демченко.)

* **Пояснювальний диктант.** Визначити звертання поширені та непоширені. Визначити відмінки іменників, якими виражаються звертання. Вказані вчителем речення почитати, правильно їх інтонуючи.

I. Вчіться, діти! Мудра книжка скаже вам чогось багато.. (Я.Щоголев.) . Учіться, діти любі, читайте, гадайте... (Ю.Федькович.) Та учися, милий сину, добре та багато... (С.Руданський.) Як же мені не любити, батьку рідний, нене, та ж ви мене згодували і дбали про мене. (Б.Лепкий.) Не цураймось, не цураймось ми науки, браття! (Ю.Федькович.)

II. Боже Великий, Єдиний, нам Україну храни! (О.Кониський.) Будь, Україно, вільна на вічні літа! (П. Власик.) Наша славна Україно, в нас для тебе серце б'ється! (С.Яричевський.) Нехай ніхто не половинить, твоїх земель не розтина, бо ти єдина, Україно! І ти на світі в нас одна. (Д.Чередниченко.) Україно! Україно! Після далечі доріг вірне серце твого сина я кладу тобі до ніг. (Т. Петриненко.) Вітай, дорога Україно моя! Чи дужа ти, нене, здорова? (О.Маковей.) Ви, народні пустоцвіти, доки будуть вас терпіти? (Олександр Олесь.)

* **Робота з підручником.** Виконання вправи 203 (усно).

V. Підбиття підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання. П.11, вправа 201 (письмово).

Дата _____

Урок № 33

Тема: Звертання. Розділові знаки при звертанні.

Мета: формувати вміння визначати звертання в реченнях, правильно інтонувати речення зі звертаннями, вживати звертання в усному мовленні; виховувати повагу до усної народної творчості та майстрів художнього слова; формувати навички самостійної роботи, вміння застосовувати на практиці здобуті теоретичні знання, розвивати логічне мислення, усне й писемне мовлення, емоційну сферу учнів.

Тип уроку: урок закріплення знань і навичок.

Обладнання: підручник, роздавальний матеріал (картки).

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

*Робота біля дошки. Записати речення. Пояснити вживання розділових знаків при звертанні. Вказати звертання поширені та непоширені. Прочитати речення, правильно їх інтонуючи.

Дощику, дощику, перестань! Маємо їхати на баштан! Місяцю молодий! У тебе роги золоті! Твоїм рогам не стоять, моїм зубам не болить! Равлику, вистав ріг! Дамо сиру на пиріг!

Народна творчість.

*Виконання індивідуальних завдань за роздавальним матеріалом (двома-трьома учнями).

Картка 1

Переписати, розставляючи розділові знаки (подаємо речення без їх вилучення). Звертання підкреслити.

Ой чого ти, дубе, на яр похилився? Молодий козаче, чого зажурився? Годі, коню, в стайні спати, пора ляхів налякати! Та сходьтеся, хлопці, славні запорожці, плече під плече! Та не даймо, мужні запорожці, ворогові Січі! Чи був ти, орле, в моїй стороні? Чи журиться матінка по мені? Чи ти будеш, дівчинонько, по мені тужити? Скоро сяду та поїду у військо служити!

Народна творчість.

Картка 2

Переписати, розставляючи розділові знаки (подаємо речення без їх вилучення). Звертання підкреслити.

Не рости, берізко, при дорозі близько! (Б.Лепкий.) Ой не гнися, не хилися, явороньку зелененький! (О.Маковей.) Ой чого ти, дубе, на яр похилився? Ой чого, козаче, не спиш, зажурився? (С.Черкасенко.) Нехай гнеться лоза, а ти, дубе, кріпись! Ти рости та рости, не хились, не кривись! (С.Руданський.) Здоровенька була, Лисичко! Поласуй з нами, молодичко! (Л.Глібов.)

Картка 3

Переписати, розставляючи розділові знаки (подаємо речення без їх вилучення). Звертання підкреслити.

Хвилюють, маюють, квітують поля. Добридень тобі, Україно моя! (П.Тичина.) В мені звучиш ти, мово пісенна, лунаєш шумом рідного гаю! (І.Кращук.) Шевченку! Відгук дум своїх чи чуєш ти у нашім співі? (М. Рильський.) Співаночки мої любі, де я вас подіну? (М.Підгірянк.) На траві, зоря, хустину не забудь! (В.Сосюра.)

* Промовити скоромовки. Вказати звертання.

Мудра Марина журила Мартина:
«Ти, Мартине, не мартинь, мартинові жарти кинь!»

Ти, малий, скажи малому,
Хай малий малому скаже,
Хай малий теля прив'яже.

Народна творчість.

II. Повідомлення мети і завдань уроку.

III. Відтворення теоретичних відомостей.

*Бесіда.

- Що називається звертанням?

- Які бувають звертання за будовою?
- Як інтонуються речення зі звертаннями?
- Які розділові знаки ставляться при звертанні?
- Чи є звертання членом речення?
- Якими частинами мови зазвичай виражаються звертання?
- У формі яких відмінків ставляться іменники, якими виражаються звертання?

IV. Виконання вправ на закріплення.

* *Попереджувальний диктант.* Пояснити, чи є звертання членами речення. Вказати звертання непоширені та поширені. Визначити відмінки іменників, якими виражено звертання.

I. Скільки є в нас, любі друзі, для звертання ніжних слів! (Д.Білоус.)
 Гарна ти, матусю, люба дуже, мила! Ти мене ще змалку звичаю навчила.
 (К.Перелісна.) Дай, бабусю, поцілую сивину твого волосся (А.Костецький.)
 Це ти, моя зоряна батьківська хато, зринаєш сьогодні вві сні. (Д.Білоус.)
 Тату, скрипочку купіть! (Л.Забашта.) Там ми, братове, збирались не раз в
 дружній розмові і в дружньому ділі. (М.Рильський.)

II. О ніжний Ніжине, я знов сюди прийшла... Лебедю, лебедю, птице
 високого злету, де ж свої крилечка ти по світах натрудив? Лебедю, лебедю,
 где тебе озеро наше, ждуть тебе заводі, тихі дніпрові світи, неба України
 бездонная чаша, рідного берега чистий пісок золотий. Лебедю, лебедю! Ти
 повертаєш додому на тихії води, на зорі України ясні...

З тв. Л.Забашти.

* *Самостійна робота.* Переписати, вставляючи пропущені букви та розставляючи пропущені розділові знаки (подаємо речення без їх вилучення). Звертання підкреслити.

I. Ось промінь останній!.. Прощай, в..селеє сонечко ясне! (Леся Українка.)
 Дощик, дощик голубий, колосків не оббий... (А. Малишко). В..сну шануй, не
 спи, воркуй, наш голуб зозулястенький! (Л.Глібов.) Тужу за вами, солов'ї
 України! (М.Рильський.)

II. Не щ..бечи, соловейку, під вікном бл..зенько! Не щ..бечи,
 малюсенький, на зорі раненько! (В.Забіла.) О гуси, гусенята! Прилиньте нині
 взяти на кр..лята з..мних дітей! (М.Рильський.) А ви, орли, в небі майте, мою
 шаблю пригадайте! (Олександр Олесь.) Я не заздрю соколові, друзі, бо і сам
 кр..лату душу маю. (П.Воронько.)

* *Переписати речення, на місці крапок уставляючи вибране з довідки звертання. Розставити розділові знаки.*

Ой чому ти не літаєш ... ? Ой чому ти не гуляєш ...? (С.Руданський) Чи слово виросло з любові? Світися ... в батьківському слові! (Р.Лубківський.) Зашуми ... високими травами про тяжіння земне до великої правди! (О.Князенко.) Не загублю тебе я ...! Волошково, барвінково, терново повік ти будеш у мені цвісти. (Л.Литвинчук.) ...! Які ви дорогі мені! (Б.Лепкий.)

Довідка.

Орле сивокрилий; хлопче чорнобривий. Правдо. Наша пісню. Рідна мова. Згадки з дитячих ранніх літ.

* Додаткове завдання (для тих, хто швидше впорався). Самостійно скласти речення, у яких подані слова та словосполучення виступали б звертаннями.

Моя земля; вітчизна; матінка; народ рідний.

V. Підбиття підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання.. Творча робота: скласти та записати висловлювання на тему “Моє місто” (обсяг 5-6 речень), використавши в ньому 2-3 звертання.

Дата _____

Урок № 34

Тема: Ознайомлення з найбільш уживаними вставними словами (практично). Виділення їх на письмі комами.

Мета: дати поняття про вставні слова та сполучення слів, формувати вміння визначати їх у реченні, з'ясувати їхню роль, розставляти розділові знаки у реченнях зі вставними словами, доречно й правильно вживати вставні слова у мовленні, правильно інтонувати речення зі вставними словами; розвивати мислення, усне й писемне мовлення, збагачувати словниковий запас учнів.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, роздавальний матеріал (картки).

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

* Виконання індивідуального завдання за роздавальним матеріалом (двома-трьома учнями).

Картка 1

Переписати, роставляючи пропущені розділові знаки (подаємо речення без їх вилучення). Звертання підкреслити.

Мамо, чого зажурились? Дайте тепло ваших рук! (Д.Луценко.)
Руки у вас, мамо, наче книга розкрита. (Б.Демків.) Ти нелегке життя прожила, моя мамо. (Н.Кащук.) Ти сили дай, кохана мати, до боротьби зі злом! (Р.Завадович.) Ось і сповнились, люба мати, давні мрії і сни твої. (П.Дорошко.) Як тихо і затишно в нашій хаті, матусю! Я навіть слово промовити вголос боюся. (В.Кузьменко.)

Картка 2

Переписати речення в такій послідовності: речення з непоширеними звертаннями; речення із поширеними звертаннями.

Спасибі, братику, за добрее слівце. (Л.Глібов.) Спочинь, серце, на хвилину в північну годину. А я думкою полину в рідну Україну. (Б.Лепкий.) Ви заграйте, гори, зашуміть, діброви! Приберіться, ниви, красно та багато! (Ю.Шкрумеляк.) Бувайте здорові, гори барвінкові! Бувайте здорові, квітки у діброві! (Б.Лепкий.) Хвала вам, груші, яблуні і сливи! Хвала вам, анемони й звіробій! (Є.Гуцало.)

II. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

III. Вивчення нового матеріалу.

* Прочитати. Пояснити, яких відтінків набирає висловлена в кожному з речень думка завдяки виділеним словам.

- Сьогодні, *може*, буде дощ.
- Сьогодні, *безумовно*, буде дощ.
- Сьогодні, *на щастя*, буде дощ.
- Сьогодні, *по-моєму*, буде дощ.
- Сьогодні, *кажуть*, буде дощ.

* Робота з підручником.

Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 80).
Робота з таблицею (стор. 81).
Виконання вправи 207 (усно).

IV. Виконання вправ на закріплення.

* Вибірковий диктант. Виписати вставні слова.

Літо бабине вгорі, отже, осінь на порі. (О.Пархоменко.) Десь, кажуть, є гора, де не співають птиці. (Л.Костенко.) Задумливо летять сніжинки. А чи їм падать, може, ліньки... (А.Казка.) І справді, ця земля округла, наче глобус. (В.Осадчий.) Радилися небораки: по-перше, де зимують раки? По-друге, хто малює зебри смуги? По-третє, чи колючий хвіст у редьки? По-четверте, чи в середу буває четвер? (І.Світличний.) Поки щось жираф ковтне, мабуть, цілий день мине. (Є.Гуцало.) Воли, як відомо, худоба повільна й лінива. (Марко Вовчок.) Либонь, з усього я надивувавсь... (Є.Гуцало.)

* Переписати. Пояснити вживання розділових знаків. Підкреслити вставні слова.

1. Кажуть, як лежить сніг на полі, то буде хліб у коморі. (Нар. творчість).
Учителі кажуть Сергієві, що в нього артистичний хист.

2. Задача, на мою думку, розв'язана правильно. На мою думку товариш не звернув жодної уваги.

* Творча робота. Скласти речення зі словами: *видно, може, зрозуміло*, щоб вони в одному випадку були вставними, а в другому - членами речення.

* Диктант із коментуванням. Вставні слова підкреслити.

I. Понад Дніпром козак іде, може, з вечорниці. (Т.Шевченко.) А наш соловейко коли заспіває, здається, скресає Дніпро. Здається, сад повесні завітває на щастя усім і добро. (Л.Забашта.) А який же то світогляд в річки, в поля, у діброви? Може, тихий, бірюзовий? (П.Тичина.) Кажуть, море Янтарне вимиває шматки янтарю. (Л.Забашта.) А може, й зараз твориться бурштин, але про це ще людству невідомо. (Л.Костенко.) Троянди, як відомо, запашні. (М.Доленго.) Хто пісню для гледичії склада? Мабуть, оцих музичних бджіл орда! (Є.Гуцало.) У чому, власне, чудо Паганіні? (Л.Костенко.) У дереві кожному скрипка, говорять, живе. (Є.Гуцало.) Може, бренькав я на лірі? Мо', в житті скавав телятком? (П.Тичина.)

II. До словечка, до слів'ятка притулися! Може, так хоч мови рідної навчишся. (М.Тимчак.) Ну що б, здавалося, слова... ..А серце б'ється, ожива, як їх почує!.. (Т.Шевченко.) Буває, задзвенить в чужих містах кришталь моєї мови дорогої... І стане так, мов рану хто пригоїв... (Л.Литвинчук.) Воно, звичайно, гостеві негоже в Парижі думать про свої міста: про Лохвицю, про

Миргород, про Сквиру... (М.Рильський.) Часом, буває, на чужині мені присняться гори сині. (Б.Лепкий.) Мабуть, такими не рида слізьми ніхто, як мати з болю за дітьми. (Б.Лепкий.) Коли скує, буває, душу туга і світ здається лезами вогню, я материнську пісню жебоню. (В.Вихрущ.) Пробачте, вернуся не скоро. Вернуся не знаю коли. (Б.Дегтярьов.)

II. Пахне, кажуть, ромен гіркотою. (Л.Забашта.) Здається, досі хлібом пахнуть копи. (Б.Дегтярьов.) Немов на батька рідний син, на місяць схожий апельсин. Мабуть, вночі, коли я спав, цей апельсин із неба впав. (А.Качан.) Живців, нарешті, досить у відрі. Стрибають в іскрянім півколі маленькі рибки, мов у дивній грі! (М.Рильський.) Ось лиса хитрі кроки. В село він, певно, біг. (Л.Полтава.) А це ж для вас не тайна, що Вовчиця ця, звичайно, страх голодная була. (І.Франко.) Не знаю я того, як сірий вовк тут опинився. Обмерз, забовтався, мабуть, три дні не їв, дрижить, як мокрий хорт, зубами, знай, цокоче. (Є.Гребінка.) Хтось розкаже нам, напевне, чом це здавна між людей на Вкраїні зветься червнем перший літній місяць цей? (Н.Забіла.) На жаль, є слимаки й кліщі, крилата та повзуча погань... (М.Доленго.)

V. Підбиття підсумків уроку.

* Навчальні диктанти.

I. Більшість український прізвищ указують на зв'язок із рідною землею і предками. На далеких пращурів, безумовно, вказують такі прізвища: Петренко, Миколайчук, Семенченко. І, звичайно, багато прізвищ указують на походження предків. Це прізвища Полтавець, Уманський, Миргородський тощо. Певно, в багатьох прізвищах відбита і чудова українська природа. Наприклад, у прізвищах Яворівський, Степняк, Підгірний, Яровий, Лиманський, Береза. (З журн.; 55 сл.)

II. Мальовнича Полтава стоїть на річці Ворсклі. Можливо, це одне з найдавніших поселень в Україні. Колись поселення називалося Лтавою, а в деяких джерелах - Олтавою. Теперішня назва «Полтава» фіксується з першої половини п'ятнадцятого століття.

На думку дослідників, назва міста походить від річки Лтава. Так зветься притока Ворскли. Назва Полтава безумовно утворилася від першої за допомогою префікса *по-*. (За І. Вихованцем; 55 сл.)

III. Велика згряя перепілок мчить на південь. Мабуть, природа жене їх вперед. Відома річ, перепілки летять уночі.

Часом хмари й туман притискують зграю до землі. Ватажки, звісно, беруть угору. Усі перепілки кидаються за ними. Та слабші птахи, буває, падають.

Цей перепел ударився об телеграфну дротину. Він лежав біля шосе. Добре, що не натрапив на нього хижак: лисиця, тхір або ласка.

Бідолаху підібрали пастушки. Звичайно, я купив у хлопців інваліда. Довгенько довелося його лікувати.

Зараз перепел Мартин живе у мене. Ось він, погляньте, пробіг через кімнату. Постривай, Мартине, куди ти? (За О.Копиленком; 89 сл.)

VI. Домашнє завдання. Повторити п.11, вправа 209.

Дата _____

Урок № 35

Тема: Вставні слова (практично); виділення їх на письмі комами.

Мета: закріпити знання про вставні слова та вживання розділових знаків у реченнях зі вставними словами; формувати вміння розпізнавати вставні слова, з'ясовувати їхню роль у реченні, правильно інтонувати речення зі вставними словами, вживати вставні слова в мовленні, вживати розділові знаки при вставних словах; формувати навички самостійної роботи; розвивати логічне мислення, усне й писемне мовлення, збагачувати й уточнювати словниковий запас учнів.

Тип уроку: урок закріплення знань, умінь і навичок.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

* Переписати речення, розставляючи пропущені розділові знаки (подаємо речення без їх вилучення). Вставні слова підкреслити. Прочитати речення, правильно їх інтонуючи.

І, мабуть, молодість для того, щоб кожний мав свою весну. (Б.Дегтярьов.)
А рік у юності – ціла вічність. Вона, здається, ніколи не скінчиться. (В.Врублевська).
Може, не ішов я в ногу з віком, може, сам від себе відставав. (Є.Гуцало.)
За правду гинули невинні. На жаль, нерідко так було. (Б.Дегтярьов.)

* Прочитати. Пояснити, чому в одному випадку виділене слово є вставним, а в іншому – членом речення. Пояснити, чому вставні слова не є членами речення.

Нарешті люди могли повернутись до рідних осель, до нив, які чекали невтомних хліборобських рук. Чи *може* бути щось прекрасніше за це?.. (Марко Вовчок.)
Я, *може*, щось на світі зрозумію. (Л.Костенко.)
Ярма, *здавалося*, народ повік не скине. (М.Рильський.)
І життя *здавалося* без краю... (Є.Гуцало.)

* Творча робота. Скласти речення (усно), в яких подані слова виступали б то вставними словами, то членами речення.

Виявляється, певне, на диво.

II. Відтворення теоретичних відомостей.

**Бесіда.*

- Які слова називаються вставними?
- Яка роль вставних слів у мовленні? На що вони можуть вказувати?
- Як інтонуються речення зі вставними словами?
- Які розділові знаки ставляться при вставних словах?
- Чи є вставні слова членами речення?

III. Виконання вправ на закріплення.

**Попереджувальний диктант.*

Місто Харків стоїть при злитті трьох річок: Харкова, Лопані та Уди. На думку вчених, у сімнадцятому столітті на цьому місці було збудовано фортецю для захисту України від татарських нападів.

Версія назви міста така. За переказом, хутір заснував козак на ім'я Харко. Поселенцям, звісно, доводилося вести вперту боротьбу з нападниками. Кажуть, якимсь упав на полі бою і Харко. Пограбований хутір запустів, але згодом на цьому місці знову з'явилися люди. Новий хутір зберіг стару назву. Люди, без сумніву, не забули імені першого поселенця козака Харка. (За І. Вихованцем; 83 сл.)

* Самостійна робота. Переписати, вставляючи пропущені букви та розставляючи розділові знаки (подаємо речення без їх вилучення).

Піднялися всі люди, увесь край. О.же, то була справді свята війна. (Марко Вовчок.) Як Лавра Україні личить над крутосхилами Дніпра! Здаєт..ся, то сам Бог нам зичить любові, щастя і добра. (Д.Білоус.) Там цілий ліс набокуватих сосен. Мабу..ь, такі там віяли вітри. (Л.Костенко.) До речі, з лікувальною метою можна використовувати малину садову і дику. Це ж стосуєт..ся інших рослин: яблунь, вишень, черешень. (Н.Зубицька.) Інша прегарна квітка, може, ще й пахуча, та не треба зразу хапачь, бо, може, колюча! (В.Забіла.) Здається, часу і не гаю, а не встигаю, не встигаю! (Л.Костенко.) Панове громадяни! Ця байка вам в пригоді, може, стане. (Л.Глібов.)

V. Перевірка самостійної роботи.

IV. Підбиття підсумків уроку.

V. Домашнє завдання. П. 11, вправа 205.

Дата: _____

Урок 36

Тема: Звертання та вставні слова. Тематичне тестування (тема: Звертання та вставні слова).

Мета: узагальнити й систематизувати знання про слова, граматично не пов'язані з членами речення; формувати пунктуаційну грамотність, вміння доречно використовувати звертання й вставні слова у мовленні; з'ясувати рівень засвоєння учнями теми «Звертання. Вставні слова»; формувати вміння використовувати теоретичні знання на практиці; формувати навички самостійної роботи; розвивати логічне мислення, увагу, пам'ять, мовлення.

Тип уроку: комбінований урок (систематизація й узагальнення знань, перевірка й облік здобутих знань, умінь, навичок).

Обладнання: таблиця, тестові завдання.

Хід уроку

I. Повідомлення мети уроку.

II. Аналіз матеріалу з метою узагальнення. Робота над висновками.

* Опрацювання таблиці.

СЛОВА, ЩО НЕ Є В РЕЧЕННІ ЧЛЕНАМИ РЕЧЕННЯ

ЗВЕРТАННЯ	ВСТАВНІ СЛОВА, СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ (СПОЛУЧЕННЯ СЛІВ)
називає того, до кого звертаються з мовленням	виражають ставлення того, хто говорить (мовця), до повідомлення
<i><u>Мамо моя</u>, не сумуй. (Л.Костенко.)</i>	<i><u>На щастя</u>, тихий вечір йде. (Б.Лепкий.)</i>

III. Виконання вправ на застосування узагальнювальних правил.

* Творча робота. Скласти речення (усно), в яких подані слова виступали б у ролі підметів, додатків та звертань. Пояснити, чому звертання не є членом речення.

Школа, вчителька, однокласники.

* **Творча робота.** Скласти речення (усно), в яких подані слова виступали б у ролі вставних і у ролі членів речення. Пояснити, чому вставні слова не є членами речення.

Може, здається, бувало.

* **Робота біля дошки.**

Записати речення. Вказати в них звертання та вставні слова, пояснити розділові знаки при них. У вказаних учителем реченнях підкреслити всі члени речення. Зробити усний синтаксичний розбір вказаного вчителем речення (за схемою, поданою на с. 82 підручника).

I. Кажуть, дитино, що мова наша солов'їна. Правильно кажуть. (І.Малкович.) Заспівай мені, мамо моя, як, бувало, колись над колискою. (О.Богачук.) О дубе, дубе, хто тобі дав сили устояти проти вітрів і злив? Мабуть, земля, яка тебе зростила. Мабуть, народ, який тебе садив. (Л.Забашта.) Скажіть, будь ласка, фантасте Уеллс, чи буває фантазія похмуріша за дійсність? (Л.Костенко.)

II. Що, мій коню, що, мій добрий, годі гарцювати! По байракам через рови годі вже стрибати! Як, було, колись стрибаєш, як, було, гарцюєш, хрощ, іржеш, під собою і землі не чуєш... (В.Забіла.) Широкою гриву на вітер пускай! Неси мене, коню, за бистрий Дунай! А, може, поляжу я серед степів з тобою, вірний мій коню? Прощай же, отчизно і рідний мій край! Неси мене, коню, за бистрий Дунай! (Л.Боровиковський.) Мій дикий коню, норувистий коню! Все так би ти й іржав, все так би ти й летів. (Л.Костенко.) Видно, вже вас, літа мої, та й не дожидати! Двічі, мабуть, козакові не парубкувати... (Л.Глібов.) Не боюсь тебе я, доле, зовсім не боюся. Я з тобою ще востаннє, може, поборюся. (В.Самійленко.)

IV. Проведення тематичного тестування.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ (зразки)

1. Звертання

а) називає того, хто до когось звертається;

б) називає того, до кого звертаються;

в) виражає ставлення мовця до повідомлюваного ним.

Скласти (пригадати) й записати речення із звертанням, звертання підкреслити (напр.: *Чи ти в лузі не калина, Україно? Чи не твій то голос лине солов'їно?* (Д.Білоус.)

2. У реченні звертання

а) є головним членом речення;

б) є другорядним членом речення;

в) не є членом речення.

Скласти (пригадати) й записати речення із звертанням, підкреслити в ньому всі члени речення (напр.: *Глянь, дитино, глянь, кохана, йде у гості ніч різдвяна.* (В.Гринько.)

4. Вставні слова і сполучення слів

а) виражають ставлення мовця до повідомлюваного ним;

б) означають час, місце, умову, причину того, про що йдеться у реченні;

в) називають того, до кого звертаються.

Скласти (пригадати) й записати речення із вставним словом (сполученням слів), вставне слово (сполучення слів) підкреслити (напр.: *Гарна писанка у мене, мабуть, кращої нема.* (К.Перелісна.)

3. На письмі звертання виділяються

а) комами або знаком оклику залежно від інтонації;

б) лапками;

в) тире.

Скласти (пригадати) й записати речення із звертанням, у якому після звертання треба поставити знак оклику (*Яблунько, яблунько зелененька! Кинь мені яблучко солоденьке!* (К.Перелісна).

5. У реченні *Мабуть, не з тієї ноги встав* (Нар.творч.) вставне слово стоїть

а) на початку речення;

б) у середині речення;

в) в кінці речення.

Перебудувати подане речення так, щоб вставне слово стояло у кінці речення.

Записати речення.

6. Звертанням у реченні *Водичко, умий моє личко* (Г.Демченко.) є

а) личко;

б) водичко;

в) моє.

Скласти й записати речення із звертанням, вираженим іменником у формі кличного відмінка (напр.: *Пилипку, Пилипку, поливай липку!* (А.Камінчук.)

V. Відповіді вчителя на запитання учнів щодо тестів (після того, як зібрано зошити).

VI. Підбиття підсумків уроку.

VII. Домашнє завдання. Повторити п. 11.

Дата: _____

Урок № 37

Зв'язне мовлення

Складання діалогів зі звертаннями та вставними словами

Мета: з'ясувати рівень оволодіння учнями таким видом мовленнєвої діяльності, як говоріння, рівень сформованості вміння складати, розігрувати діалог відповідно до мовленнєвої ситуації й мети спілкування, сформованості вміння додержувати правил спілкування, доречно вживати у репліках діалогу звертання та вставні слова; формувати вміння застосовувати здобуті

теоретичні знання у мовленнєвій практиці; уточнювати й збагачувати словниковий запас учнів, удосконалювати навички правильного інтонування реплік, розвивати культуру усного мовлення, увагу, прищеплювати поважливе ставлення до таких рис, як чемність і толерантність.

Хід уроку

I. Повідомлення мети і завдань уроку.

II. Підготовка до складання діалогів.

*Робота з підручником. Виконання вправи 253 (усно).

III. Робота над складанням діалогів.

* Виконання ситуативних вправ. Учні, об'єднавшись у пари, впродовж 3-5 хвилин обмірковують діалог відповідно до окресленої вчителем ситуації та розігрують його перед класом.

* Використовуючи звертання, вставні слова та сполучення слів, скласти і розіграти діалоги, можливі між

- п'ятикласником та його батьками про те, що не слід дарувати меншій сестричці комп'ютер, щоб убезпечити її від погіршення зору (співрозмовники **не зовсім упевнені** в слушності такої думки);
- п'ятикласницею та її сусідом-однолітком про те, що вона не наважується подарувати хлопцеві кошеня її породистої кішки, бо не знає, як поставляться до такого подарунку його батьки (дівчинка **шкодує**, що не зможе задовольнити його прохання);
- двома однокласницями (телефонна розмова), одна з яких прихворіла, про те, як минув день у школі (у репліках чітко **зазначається послідовність подій**, що відбулися протягом дня).

У репліках діалогів використати слова:

Мабуть, видно, здається, бач, видимо, до речі, на мій погляд; як мені здається, очевидно.

На жаль, на мій погляд, щоправда, між іншим, наприклад, зрозуміло,

По-перше, по-друге, нарешті, отже, щоправда, коротко кажучи, однак.

IV. Підбиття підсумків уроку.

* Визначення серед прослуханих діалогів найбільш вдалих. Висновки щодо доречності використання в кожному з діалогів звертань і вставних слів, а також уживання етикетних формул (слів ввічливості) та інтонування реплік, зокрема речень зі звертаннями та вставними словами.

VI. Домашнє завдання. Повторити п. 11.

Дата: _____

Урок № 38

Зв'язне мовлення

Лист. Адреса

Мета: пояснити учням особливості складання тексту листа, формувати вміння складати такий текст відповідно до ustalених традицій, особливу увагу звернути на доцільність уживання звертань, вставних слів та етикетних формул; виховувати шанобливе ставлення до людей, зацікавити особливостями національного етикету; розвивати культуру писемного мовлення, уточнювати й збагачувати словниковий запас учнів.

Обладнання: поштові конверти.

Хід уроку

I. Повідомлення завдань уроку. Мотивація навчання.

II. Підготовка до написання листа.

* *Прочитати речення. Пояснити значення виділених слів.*

Пишіть листи і надсилайте вчасно, коли їх ждуть далекі *адресати*. (Л.Костенко.) Кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої *кореспонденції*. (З Конституції України.) Всім ідуть *конверти* із привітаннями, а мене обходять поштарі. (Б.Олійник.)

Словник.

Адресат – одержувач листа, телеграми тощо; той, кому адресується мовлення. *Адресант* – той, хто надсилає комусь лист, телеграму. *Кореспонденція* – листи, поштово-телеграфні відправлення; листування між окремими особами або установами. *Кореспондент* - особа, що з кимось листується. *Телеграф* – система зв'язку, що забезпечує передавання й приймання на відстані (по проводах, радіо) повідомлень.

* Прочитати (прослухати) віри. Визначити адресата і адресанта наведеного в ньому листа. За яких обставин люди спілкуються письмово? Визначити тему й основну думку тексту листа. Вказати в його тексті вставні слова і звертання. Яка роль звертання та вставних слів у листах?

Міліє, що було колись,
Та раптом вихлюпне рікою...
Писав на фронт хлопчина лист
Малою щирою рукою:

"Татусю рідний, приїзди,
Бо я давно тебе не бачив,
Повільно йдуть твої листи,
І мама нишком, знаю, плаче...

Нездужає чогось вона,
А лікаря фашисти вбили.
Де ліки взять - ніхто не зна,
Аби вернуть матусі сили...

Я ж черевики бережу,
М'яча футболу тільки босим.
Воджу телицю за межу
Щоранку пастиць на покоси.

І з хлопцями я вже не б'юсь,
Та хочу також бути гордим.
Сказав: приїде ось татусь,
А в нього є найкращий орден...

А в тебе справді орден є?
А може, є іще медалі?..
Пришли хоч фото нам своє,
Бо голос твій все далі, далі...

Ніч десь гуркоче, чорновіть
Страшить, щоб не виходив з хати...

Приїдь... Без ордена приїдь,
Лише приїдь, мій любий тату".

В.Крищенко.

* **Пояснення вчителя.**

МАТЕРІАЛ ДЛЯ ПОЯСНЕННЯ

Листування – один із видів письмового спілкування. Лист – це писаний текст, метою якого є повідомлення про щось адресата.

Листи бувають *ділові (службові)* та *особисті (приватні)*.

Ділове листування відбувається між установами або працівником та установою. Вони складаються за певними зразками у офіційно-діловому стилі. Особисті листи - це листи до рідної та близької людини, до друга чи знайомого, до улюбленого письменника чи актора. Такі листи не відзначаються строгістю форми. Мовлення приватного листування невимушене. У текстах особистих листів поєднуються ознаки різних стилів, зокрема розмовного та художнього.

В особистому листуванні існують певні традиції. Розпочинається лист звертанням. Через звертання, як правило, висловлюється ставлення до адресата (повага, любов, ніжність). Чемна людина завжди поцікавиться життям адресата – його здоров'ям, успіхами. Далі йде виклад того, про що хочуть сповістити. Вихована людина ніколи не нав'язує своїх думок, тому використовує вставні слова та сполучення слів (на мою думку, здається, як на мене тощо). Закінчується приватний лист побажаннями та прощанням. Підпис є обов'язковим. Ознакою культури є зазначення дати написання листа.

У тексті листа необхідно вживати етикетні формули (слова ввічливості). Це слова привітання і прощання, найрізноманітніші побажання, слова вибачення (скажімо, за турботи, завдані висловленням певного прохання).

* **Робота з підручником.** Виконання вправ 217, 218 (усно).

***Бесіда.**

- Що спричинило потребу в листуванні?
- Коли, на вашу думку, могло бути написано найперший лист?
- Пригадайте художні твори, у яких цитуються (наводяться) написані персонажами листи (казка Р.Кіплінга «Як було написано перший лист», поезія С.Руданського «Ахмет III і запорожці», роман А.Дюма «Три мушкетери», романи Жуля Верна «Діти капітана Гранта» та «П'ятнадцятирічний капітан» та ін.).

- На яких відомих картинах зображене складання або читання листа? («Запорожці пишуть листа турецькому султанові» І.Рєпіна, «Лист з фронту» М.Лактіонова тощо).
- Як ви гадаєте, чи спроможне сьогодні електронне листування замінити традиційне поштове листування? Чи можлива така заміна в майбутньому?
- У чому переваги електронної пошти? У чому її слабкість?
- З яких частин складається текст традиційного листа? Чи уявляєте ви собі лист без уживання звертання та формул етикету (слів ввічливості)? Чому?

III. Робота над складанням листа.

* **Самостійна робота.** Складання листа до товариша (подруги) за зразком, поданим у вправі 217.

* **Перевірка самостійної роботи** (лист читають лише ті, хто сам цього хоче). З'ясування ролі у текстах листів звертань, вставних слів та етикетних формул.

* **Пояснення вчителя щодо оформлення конверта.**

* **Робота біля дошки.** Оформлення конверта. Викликаний учень (або сам учитель) заповнює накреслений на дошці «конверт».

Самостійна робота. Кожен учень записує на конверті (справжньому) адресу відправника (власну адресу) та адресу бабусі або товариша (подруги).

* **Додаткове завдання** (для тих, хто впорався раніше). Написати листа (за власним вибором) :

- старшому братові, який служить у війську;
- старшій сестрі, яка живе в іншому місті, де навчається в університеті;
- до колишньої вчительки, яка виїхала на проживання до Америки (Росії, Канади, Ізраїлю).

IV. Підбиття підсумків уроку.

V. Домашнє завдання. За поданим у вправі 217 зразком написати лист улюбленому письменникові (спортсменові, акторові, співакові). Надписати конверт.

Дата: _____

Урок № 39

Тема: Складні речення зі сполучниковим і безсполучниковим зв'язком. Кома між простими реченнями, що входять у складне. Кома перед *і, й, та, а, але, щоб, тому що, коли, як*.

Мета: поглибити поняття про складне речення; формувати в учнів уміння визначати граматичні основи у складних реченнях, правильно інтонувати складні речення, вживати розділові знаки між простими реченнями у складному, обґрунтовувати вживання розділових знаків; виховувати любов до рідного слова; формувати вміння аналізувати сприйняте; розвивати мислення, мовлення, пам'ять.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Актуалізація опорних знань учнів.

* **Робота біля дошки.** Записати речення, у кожному з них визначити та підкреслити граматичну основу. З'ясувати, зі скількох простих речень складається кожне складне речення. Пояснити вживання розділових знаків. Прочитати речення, правильно їх інтонуючи.

Реве та стогне Дніпр широкий, сердитий вітер завива... (Т. Шевченко)
Хмара небо криє, сонечко не блисне, вітер вовком виє, дощ потоком висне.
(П.Грабовський.) Проклювали жайворонки хмари дощові, а самі сховалися у густій траві. (В.Заєць.) І море міниться в огнях, хвилюється трава. Співа у небі дальній птах, душа моя співа. (В.Сосюра.) Дрімає сад, і гостро пахне м'ята. (В.Сосюра.) В калини про зозулю я питаю, але калина не відповіда. (Є.Гуцало.)

II. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності.

III. Вивчення нового матеріалу.

***Робота з підручником.** Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 87-88).

IV. Виконання вправ на закріплення.

***Робота біля дошки.** Записати речення. Визначити та підкреслити в кожному граматичні основи, пояснити, як пов'язані прості речення у складне: без сполучників чи за допомогою сполучників (сполучних слів)?

Великі хмари холодом нагусли, червоне листя падає в гаю. Летять у вирій дуже дикі гуси, а я слонам привіт передаю. (Л.Костенко.) Журавлята жалкували, що ростуть вони поволі. (М.Сингаївський.) Як спить мала травиця, травиці дощик сниться. (А.М'ястківський.) Відцвіли голубі матіоли, згасло літо на жовтих полях. (В.Грінчак.) Ліщинові кущі позадирали списи, по списках дощ стіка, а вітер обтіка. (Є.Гуцало.) Пробіг автомобіль, і синя хмарка диму за ним розвіялась. (М.Рильський.)

* **Творча робота.** З кожної пари простих речень утворити складні за допомогою сполучників (або сполучних слів). Утворені складні речення записати, пояснити розділові знаки.

I. 1. Ніч минула швидко. Настав сірий туманний ранок. 2. Буря вщухла. Хвилі продовжували бушувати. 3. Понісся перший порив вітру. Човен здригнувся.

II. 1. Була чудова, але сумна пора. Її називають пізньою осінню. 2. Над містом стояла ніч. Високо серед неба світив ясний місяць. 3. Пройшов проливний дощ. Небо тепер ясне.

* **Завершити складні речення і записати їх, ставлячи, де потрібно, коми. Прочитати утворені речення, правильно їх інтонуючи. Накреслити схему кожного речення.**

1. Сонце вже зійшло, але...
2. Золоті промені сонця торкнулися дерев, а ...
3. Осінь урочисто прощалася із землею, і ...
4. Навколо стояла урочиста тиша, ...

* **Робота з підручником.** Виконання вправи 224 (усно).

* **Пояснювальний диктант.** Указати складні речення, підкреслити в них граматичні основи. Накреслити схеми складних речень (за зразком, поданим у вправі 224), пояснити вживання розділових знаків.

Дніпро реве, тремтить підмита круча... (Б.Грінченко.) Грім креснув, і дощ полився. (Л.Боровиковський.) Грім гогоче, а блискавка хмару роздирає. (Т.Шевченко.) Сонце сяє, хвиля грає, тирса з вітром шелестить. (С.Черкасенко.)

Словник.

Тирса – трав'яниста степова рослина з вузьким листям і квітками, зібраними у пухнасту волоть; ковила волосиста.

***Переписати, підкреслити в кожному з речень граматичні основи.**

I. Пов'яли пишні квіти, затих осінній сад, туманом ліг на віти холодний листопад. Повільно на світанні бреде він у степах, де листячком останнім легкий мороз пропах. Зима ось-ось прилине, в снігах засне земля, і пісня хуртовинна над нею загуля. (Д.Мегелик.)

II. Іду шляхом; сонце сяє, вітер з травами говорить; перед мною і за мною степ колишеться, як море. Он нагнулась тирса біла, звіробій скрутив стебельця, червоніє материнка, як зірки, горять козельці. Крикнув перепел в ярочку, стрепет приснув над тернами; по кущах між дерезою ходять дрохви табунами. (Я.Щоголев.) Наймисливіша ткаля не зітче такої рясної плахти, як природа заткала на диво людям ту широку долину! (Панас Мирний.) Ви уявіть, подивіться, як сходять зорі крадькома, бо вони хочуть приготувати несподіванку місяцеві; а він підіймається спокійно, велично над темним і мовчазним степом. Узлісся стає похмурим; висока скеля таємниче схиляється над другою, а та стоїть, мов гора, і місяць обливає їх своїм блідим сяйвом. (За Марком Вовчком.)

*Переписати речення, на місці крапок уставляючи пропущені літери. Розставити пропущені коми (подаємо речення без їх вилучення). Пояснити вживання ком. Довести, що подані речення є складними. Прочитати їх, правильно інтонуючи.

П...шається калинонька, явір молодіє, а кругом їх в..рболози й лози з..леніють. (Т.Шевченко.) По обрії неба сірими баранцями побігли волохаті хмаринки, над оз..ром заш...лестів оч...рет, а з д...рев стиха знімалися й задумливо падали на землю сухі л...сточки (С. Васильченко) Жовті пал..чки цвіту тихо гойдалися на волосинках вздовж колосків, і непомітний п..лок золотився на сонці. (М. Коцюбинський) З..лена трава горить з..леним огнем, а на її довгих л..сточках грає і сяє чиста роса. (Панас Мирний.)

*Робота з підручником. Виконання вправи 226 (усно).

* Переписати, розставляючи коми (подаємо речення без їх вилучення). Пояснити наявність або відсутність коми перед сполучником і. В кожному реченні підкреслити граматичну основу. Вказати речення прості й складні.

Сховав грудень під кригою річки і повдягав ліси у білі мережива. (Ю.Старостенко.) Полетів останній лелека, і не залишився на нашій землі жоден перелітний птах. (З журн.) Товста снігова ковдра і міцний килим опалого листя надійно вкриють землю від морозу. (З журн.) Мчали коні навпрошки, перекинули санки, і вже наша віхола далі не поїхала. (В.Заєць.)

*У поданих прислів'ях дописати другу частину складного речення, поставити потрібні розділові знаки.

Хто людей питає ... . Чим розумний стидається ... . Хто рано підводиться ... . Страшно буває тому ... .

Для довідок.

Той і розум має. Тим дурень величається. За тим діло водиться. В кого совість нечиста.

V. Підбиття підсумків уроку.

***Бесіда.**

- Які речення називаються складними?
- Скільки граматичних основ, тобто скільки простих речень може бути у складному реченні?
- Як пов'язані між собою прості речення у складному?
- Як інтонуються складні речення?
- Якими сполучниками можуть з'єднуватися прості речення у складному?
- Які розділові знаки ставляться між частинами складного речення?

* *Навчальний диктант.* У кожному з речень підкреслити граматичну основу. Вказати складні речення.

Ми йдемо через сінокіс, і темніє над нами небо. Дзвенить земля, а я слухаю. Слухаю небо, слухаю землю і слухаю дідову мову. І в серце моє вливається якась незрима сила, що на віки вічні прив'яже вона мене до цієї землі, до співучої тихої мови.

Чим густіша паморозь падала на дідову голову, тим більше він любив мене і щедріше розкривав свою душевну скарбницю. (За В.Симоненком; 63 сл.)

VI. Домашнє завдання. § 12, вправа 228 або творча робота: скласти текст (обсяг - 6-8 речень) на тему "Прощання з осінню", використавши в ньому 3-5 складних речень. Роботу записати, у кожному з речень підкреслити граматичну основу.

Дата: _____

Урок № 40

Тема: Складні речення з безсполучниковим і сполучниковим зв'язком. Тематичне тестування (тема «Складне речення»).

Мета: систематизувати й узагальнити знання учнів про складне речення, формувати вміння правильно інтонувати складні речення, вживати розділові знаки в складних реченнях, креслити їхні схеми й робити синтаксичний розбір; з'ясувати рівень засвоєння знань та сформованості вмінь з теми «Складні речення»; виховувати пошану до волелюбності, мужності, незламності українського козацтва; формувати навички роботи з таблицею,

розвивати логічне мислення, вміння співставляти й узагальнювати, використовувати здобуті теоретичні знання на практиці, розвивати культуру усного й писемного мовлення.

Тип уроку: комбінований урок (систематизація та узагальнення вивченого; перевірка та облік якості засвоєних знань і вмінь).

Обладнання: таблиця.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку.

II. Аналіз вивченого з метою узагальнення. Робота над висновком.

*Опрацювання таблиці.

ВИДИ РЕЧЕНЬ ЗА БУДОВОЮ

Просте	Складне
Має одну граматичну основу.	Складається з двох або більше простих речень, об'єднаних за змістом та інтонацією. Отже, має дві або більше граматичні основи. Прості речення у складному поєднуються як за допомогою сполучників (сполучних слів), так і без них.
<i>Воля дорожча за життя.</i> (Нар.творч.)	<i>Життя не має ціни, а воля дорожча за життя. Треба бути поганим громадянином, щоб стати зразковим рабом. Заспівай мені пісню народу, і я скажу, чи має він свободу.</i> (Нар.творч.)

III. Виконання вправ на застосування узагальнювальних правил.

* З кожної пари простих речень утворити складне (усно). Записати одне з утворених складних речень, пояснити розділові знаки в ньому. Накреслити схему речення.

1. Справжній запорожець завжди дивився похмуро. Сторонніх він зустрічав спочатку непривітно.
2. Проходив час. Козак лагіднішав.

3. Пізніше мандрівники писали про запорожців багато гарного. Козаки виявлялися гостинними й веселими людьми. (За Д. Яворницьким)

*Робота з підручником. Виконання вправи 230 (усно).

* Диктант із коментуванням. Зробити усний синтаксичний розбір указанного вчителем речення.

I. Січ – мати, а Великий Луг – батько. Якщо хтось любить піч, то йому ворог Січ. Де є бої, там є і герої. Вижени ворога сьогодні, бо завтра він тобі нашкодить. Буде й булава, якщо є голова. То не козак, якщо він не думає отаманом бути. Де є розум і любов, там не ллється людська кров.

Народна творчість.

II. Вже облетів весняний цвіт, і літо вже минуло, і тихий осені привіт хвилює серце чуле. Шумить дерев журливий світ, але то там, то там жовтавий лист спадає з віт, прощається з життям. Листя слухає вітру зітхання і згортає свої прапори, на покірну красу умирання сонце дивиться сумно згори...

З тв. В.Сосюри.

III. Є в світі слово, перед яким усі народи низько схиляють голови. Це слово - Мати. Коротке це слово, але які глибини скарбів воно містить у собі!

Кожна людина і кожний народ мають свої святощі. До цих святощів зараховуємо пошану до матері, адже вона дала нам життя, виростила й виховала.

З журналу.

IV. Проведення тематичного контролю¹.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ (зразки)

1. Складне речення

- а) має одну граматичну основу;
- б) має дві граматичні основи;
- в) має дві і більше граматичні основи.

Скласти й записати складне речення з трьома граматичними основами; граматичні основи підкреслити (напр.: *Хліб не зайчик з лісу носить, брат мій сіє, тато косить.* (В.Гринько.) .

2. Прості речення у складному пов'язані між собою

- а) за змістом, інтонацією та сполучниками або за змістом та інтонацією;
- б) за змістом і обов'язково сполучниками;
- в) за допомогою сполучників або без сполучників, але не обов'язково за змістом.

---

¹ Речення, подані у тестових завданнях, необхідно заздалегідь записати на дошці. У класі з невисоким рівнем підготовленості для тематичного тестування необхідно відвести окремий урок.

Скласти (пригадати) й записати складне речення, частини якого з'єднуються без сполучників (сполучних слів) (напр.: *Йому добре живеться: в нього півень несеться.* (Нар.творч.).

3. Перед сполучниками *і, та, але, проте, однак, чи, що, щоб*, які з'єднують частини складного речення, ставиться

а) кома;

б) тире;

в) двокрапка.

Скласти (пригадати) й записати складне речення, частини якого пов'язані сполучниками (*і, та, а, але, що, щоб, проте* і т.ін.) (напр.: *Щебече ранок, і на кленах печать свою кладе весна.* (В.Сосюра.) *Казав німий, що бачив сліпий, як втікав кривий.* (Нар.творч.)

4. Речення *Як мала у тебе сила, то з гуртом єднайся ти.* (Б.Грінченко.) є

а) розповідним; складним;

б) спонукальним, складним;

в) спонукальним, простим.

Скласти й записати розповідне складне речення (напр.: *Бджола жалить жалою, а чоловік картає словом.* (Нар.творч.)

5. Речення *Ми з тобою ішли, і синіли поля.* (В.Сосюра.)

а) є простим реченням з однорідними присудками;

б) є складним реченням з двома граматичними основами;

в) є складним реченням з трьома граматичними основами.

Скласти й записати просте речення із однорідними членами, з'єднаними сполучниками *і* або *та* (напр.: *Вітер носить, літає, топче луки і поля.* (Олександр Олесь.).

6. У реченні *Дякую Богові, що Він дав мені народитися українцем.* (О.Гончар.)

а) обидві частини є двоскладними простими реченнями (мають обидва головні члени);

б) обидві частини є односкладними простими реченнями (мають по одному головному члену);

в) одна частина є односкладним (має один головний член), а друга – двоскладним реченням (має обидва головних члени).

Скласти й записати складне речення, одна з частин якого була б односкладним реченням, а друга – двоскладним (напр.: *Про це давно, давно я знаю, що можна плакати од краси.* (В.Сосюра).

*Відповіді вчителя на запитання учнів щодо тестування (після того, як тестові завдання виконано).

* Диктант¹.

---

¹ У класі з невисоким рівнем підготовки тематичне тестування варто замінити диктантом.

Людський пісенний світ розпочинається з маминої співанки. Дитина не розуміє слів, але вона ловить лагідність з маминого голосу. Слухає дитя колискову і стає лагідним.

Наші прабабусі були переконані, що грубість сучасних діток іде від того, що їм не співали колисанок.

Наші прабабусі твердили, що мама народжує тіло й душу дитини. Мама співає дитинці першу пісню, мама відводить уперше до школи. Без маминого благословення колись не орали землю, не засівали поле. Уранці дитина вставала, вмивала личко, а перед молитвою вона цілувала матусі руку. (За Г.Маковій; 82 сл.)

V. Підбиття підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання. Повторити П. 12, вправа 231.

Дата: _____

Уроки № 41-42 Зв'язне мовлення

Письмовий докладний переказ тексту розповідного характеру

Мета: на основі здобутих текстологічних знань формувати такі текстотворчі вміння, як визначення теми й головної думки тексту, з'ясування стилю й покладеного в основу тексту типу мовлення, колективне складання плану тексту, самостійний добір адекватних змісту виражальних засобів мови, реалізація задуму (відтворення вихідного тексту-зразка); уточнювати й збагачувати словниковий запас учнів; розвивати логічне й образне мислення, пам'ять, смак до влучного слова.

Обладнання: текст для переказу.

Хід уроку

I. Повідомлення мети і завдань уроку.

II. Підготовка до роботи над переказом.

* Читання тесту вчителем.

*З'ясування значення вжитих у тексті переказу слів, які перебувають у пасивному словнику учнів.

*Визначення теми й головної думки тексту. З'ясування стилю тексту та покладеного в його основу типу мовлення.

*Колективне складання плану тексту.

*Повторне читання вчителем тексту.

IV. Письмова робота п'ятикласників на чернетках. Індивідуальне вдосконалення чорнових варіантів переказу. Переписування відредагованого тексту до зошитів.

V. Підбиття підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання. Упорядкувати переказ, перевірити грамотність написаного зі словником.

Тексти для переказу

1.Річка Кінська

Якось козаки проганяли ворогів з нашої землі. У широкій долині над річкою відбулася страшна битва. Запорожці перебили стільки ворогів, що кров потоками потекла в річку і всю її зчервонила. Тільки невеликий загін ворогів встиг перебраться на протилежний берег і зник у степу.

Кинулись козаки за втікачами, та коні не хотіли заходити в річку, бо боялися червоної води. Тоді сказав отаман:

- Нехай буде ця річка кордоном між нами і ворогами. Тільки кордон цей буде не для нас, а для коней, бо коні не хочуть йти далі. А ми і за річкою знайдемо ворогів і звідти їх виженемо...

З того часу ту річку прозвали Кінською. (Нар.творч.; 105 сл.)

- Пояснити значення слова *отаман* (тут: виборний ватажок військового загону у козаків).
- Скласти план (орієнтовний: 1. Козаки проганяли ворогів. 2. Ворожа кров зчервонила річку. 3. Ворожий загін перебрався на протилежний берег. 4. Коні не схотіли йти в річку. 6. "Нехай річка буде кордоном!" 7. Річку прозвали Кінською).
- Написати докладний переказ за планом.

2.Перепел

Приніс мені один знайомий перепела з перебитим крилом. Крило загоїлось, але літати перепіл не міг.

Влаштував я його у невеликій клітці, яку поставив на балконі.

Через деякий час перепел заспівав. Та так голосно, що за квартал чути той спів. Особливо вранці, коли ще не дуже шумно на вулиці.

Було цікаво спостерігати, як перепел співає. Витягне вгору шию, задерє голову, мов півень, і підпадьомкає.

Прокидався перепел дуже рано. Спочатку він робив вранішню зарядку. Витягне одне крильце і лапку, далі помагає крилами, потім кілька разів пробіжить по клітці. Після цього починає чепуритись. А чепурун він був надзвичайний. Перебере дзьобом пір'я на крилах, на животі, щоб воно добре

лежало. Лапками почистить очі. Тільки після цього поснідає і заспіває. Звичайно, всіх побудить. (За О.Копиленком; 120 сл.)

- Дібрати синоніми до слів *загоїтись, спостерігати, чепуритися*.
- Скласти план (орієнтовний: 1. Знайомий приніс пораненого перепела. 2. У клітці на балконі. 3. Як перепел співав. 4. Як починався день перепела.)
- Написати докладний переказ за планом, замінивши першу особу на третю (письменник, він...)

Дата: _____

Урок № 43

Тема: Пряма мова. Розділові знаки при прямій мові після слів автора та перед словами автора.

Мета: формувати вміння розпізнавати пряму мову та слова автора, які її супроводжують; правильно інтонувати речення з прямою мовою, розставляти розділові знаки в реченнях із прямою мовою, обґрунтовуючи їх уживання за допомогою відповідних правил пунктуації; удосконалювати навички роботи з таблицею та з підручником, розвивати культуру усного й писемного мовлення, логічне мислення, емоції, пам'ять.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, таблиця.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

II. Вивчення нового матеріалу.

*Робота з підручником.

Опрацювання теоретичного матеріалу за підручником (с. 92).

*Опрацювання таблиці.

ПРЯМА МОВА

Виражає	Супроводжується	Утворює	Стоїть
чуже мовлення передане дослівно, без змін	словами автора, які вказують, кому вона належить;	разом зі словами автора речення з прямою мовою;	після слів автора, перед ними
Інтонація		Пунктуація	
Пряма мова вимовляється		1. А: «П!(?)».	

як розповідне, питальне, спонукальне чи окличне речення; Слова автора вимовляються тільки з розповідною інтонацією.	2. «П», - а. 3. «П?» - а. 4. «П!» - а.

* Прочитати речення, правильно їх інтонуючи. В кожному з речень вказати пряму мову і слова автора. З'ясувати, якій із поданих у таблиці схем речення з прямою мовою відповідає кожне з речень.

Кричу я: «Зливо, йди в степи! Тобі ми дуже раді!» (Л.Компанієць.)
Ходить вітер і пита з боєм: «Де поділо ти жита, поле?» (В.Сосюра.) І кажу листочкам я журливим: «Годі, годі вже сумних розмов!» Змерзлим грудням скрізь і всюди вкрилось поле і шляхи. «Це вже грудень!» – кажуть люди і вдягають кожухи. (Н.Забіла.)

III. Виконання вправ на закріплення.

* Робота біля дошки. Записати речення, накреслити схему кожного. Пояснити вживання розділових знаків. Прочитати речення, правильно їх інтонуючи.

I. Дуже хвастав Дід Мороз: «Я страшніший бур і гроз!» А Весна стоїть, сміється: «Хай Мороз не задається!» (П.Воронько.) Яюсь я спитала у Весни: «Ти чому приходиш, поясни!» (І.Жиленко.) Зеленому колоскові співа жайвір колискову: «Тебе вітер колихає, тебе дощик поливає» (А.М.)ястківський.) «І чого ти зажурилась?» - цокотять синички (В.Каменчук.)

II. Листочки з вітриком шептались: «Голубчику, ще, ще дихни!» Став бідненький Хом'як тут плакати і тужити: «Ой квіти, мої діти! Нащо я вас кохав? Нащо вас доглядав?» «Чи всі ви живі і здорові?» – гукнула Миша Пацюкові. «Дозвольте і мені, панове, річ держать», - тут обізвалася Лисиця. «Як же в світі не радіти? – каже Коник, - пташки, квіти...» «Здоровенькі були!» – обидві Мухи загули.

З тв. Л.Глібова.

* Прочитати народні прислів'я, вказати в кожному слова автора та пряму мову. Усно перебудувати речення так, щоб пряма мова стояла перед словами автора. Прочитати обидва варіанти, правильно їх інтонуючи.

Казав Наум: «Бери на ум!» І сова каже: «Мої діти найкращі!» Хрін каже: «Я з м'ясом добрий!» А м'ясо говорить: «Я і без хрину смачне!» «Дам пшона», - казала кума, а в неї в самої нема. Казав пан: «Кожух дам», і слово його тепле.

Народна творчість.

* Усно перебудувати подані речення на речення з прямою мовою та словами автора. Одне з перебудованих речень записати, пояснити розділові знаки в ньому.

I. Калина хвалилась, що медом солодка. Хвастала кобила, що возом горшки побила. Хвалилася вівця, що в неї хвіст, як у жеребця. Заліз черв'як у хрін та кричить, що йому добре.

Народна творчість.

II. Хтось мухам набрехав, що на чужині краще жити... (Л.Глібов.) Прилетіла муха жвава і сказала, що вона лева бачила і сили в світі більшої не зна. (Б.Грінченко.) Хвалився кіт, що він убрид Дніпро перебреле. Та як пішов – і не прийшов, нема kota ніде. (П.Воронько.)

* Диктант із коментуванням.

I. Сонце сіло на сосну, сонце мовило: «Засну». (Г.Чубач.) Піднімає джміль фіранку, каже: «Доброго вам ранку!» (Л.Костенко.) Гордо каркнула ворона: «Я – ворона з Лісабона!» Гордо каркнув чорний крук: «Я – з самісіньких Прилук!» (Є.Гуцало.) «Поцілуй мене, Лисичко-сестричко», - попросив Іжак. (І.Франко.) «Ходім битись!» – Лев говорить. «Та ходімо, враже! Тільки я ще не обідав,» - циган йому каже. (С.Руданський.) Подзвонила шимпанзе, щось чудне таке верзе: «Ви позичте мені марку! Я втекла із зоопарку, літака тепер найму та й у Африку майну...» (І.Багряний.)

II. Кучерявий баранець мекав: «Дайте гребінець! Я гладеньким хочу стати». І сказала добра мати: «Не пригладжуй чуба, нащо? Кучерявим бути краще...» (П.Воронько.) «Навіщо нам ворогувати?» – казали до Овець Вовки. (Б.Грінченко.) Слухала Лисичка Солов'я. Думала Лисичка: «Ну, а я? Чим же гірша пісенька моя?» (І.Світличний.) Став баран серед дороги і підняв бундючно роги. Я кажу: «Привіт, баране!» А він бух мене рогами. (Д.Павличко.) Із Пуголовка Жаба поглумила: «І в кого ти таке гиденьке уродилось?» «У тебе тільки й слави, що важкий», – до Молота озвався Кий. (В.Симоненко.)

IV. Підбиття підсумків уроку.

V. Домашнє завдання. § 13, вправа 237.

Дата: _____

Урок № 44

Тема: Пряма мова. Розділові знаки при прямій мові після слів автора та перед словами автора.

Мета: закріпити знання учнів про пряму мову, закріплювати вміння й навички правильного вживання розділових знаків у реченнях з прямою мовою, повправляти у дотриманні правильної інтонації в реченнях із прямою мовою; розвивати логічне мислення, пам'ять, емоції.

Тип уроку: урок закріплення знань і навичок.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

* **Робота біля дошки.** Доповнити речення прямою мовою і записати, ставлячи потрібні розділові знаки.

Учитель увійшов у клас і сказав...

Учні теж привітались, а потім учитель спитав...

... відповів п'ятикласник Сергій.

* **Робота з підручником.** Виконання вправи 239 (усно).

II. Повідомлення теми і мети уроку.

III. Відтворення теоретичних відомостей.

***Бесіда.**

- Що таке пряма мова? слова автора?
- Як ставляться розділові знаки у реченні з прямою мовою після слів автора? Навести приклад такого речення.
- Як ставляться розділові знаки в реченні, якщо слова автора стоять після прямої мови?
- Як пояснити те, що в реченнях із прямою мовою часто вживаються звертання?

IV. Виконання вправ на закріплення.

* **Самостійна робота.** Скласти два речення з прямою мовою, щоб слова автора стояли то перед прямою мовою, то після неї (усно).

***Диктант із коментуванням.** Накреслити схеми вказаних учителем речень.

I. Вовк у лося запитав: «Ти чому рогатий став?» Лось сказав: «Тому рогатий, що рогаті мама й тато». «Ну й свистить в шпаківні шпак!» – дивувався в річці рак. (Є.Гуцало.) “Зіграєм в піджмурки!” – місяць сказав і за горою зник. “В піджмурки зіграємо!” – вітер прорік і у ліску затих. “Зіграєм у піджмурки!” – годинник пробив й зозулю замкнув на засув. “Зіграєм в піджмурки!” – сказав я собі, під ковдру заліз і заснув. (У. де ла Мер.)

II. У полі могила з вітром говорила: «Повій, вітре, буйнесенький, щоб я не чорніла!» Козак під'їжджає, дівчині гукає: «Дівча миле, чорнобриве, напій же коня». Та не вийшла дівчинонька, вийшла стара мати, взяла коня за поводи та й стала питати: «Сину ж ти мій, соколеньку, де тебе шукати?» Пишуть турки

і татари старесеньким дідам: «Виходжайте, українці, проти орди з хлібом!» Та зійшлися старі діди і стали гадати: «Либонь, будем, милі браття, до Січі втікати». (Нар.творч.) Йде січове військо та співає стиха: «Як поборем воріженьків, не буде в нас лиха». Йде козацьке військо, пісня степом лине: «Як поборем воріженьків, слава не загине». (М.Гайворонський.) Лунає клич, лунає голосний: «Вперед, вперед, у бій святий! (А.Лотоцький.)

* Самостійна робота. Переписати речення, вставляючи пропущені букви та розставляючи розділові знаки (подаємо речення без їх вилучення). Пряму мову підкреслити.

«А що ж мій кінь білогривий?» – Олег зап..тався. «Не п..тайся, милий княже!» – слуга обізвався. І поїхав Олег віщий, поїхав у гості, коло Дніпра на бер..зі оглядає кості. І Олег на білий череп наступив ногою і говорить: «Спи, мій коню, в мирі та спокою!» Він на череп наступає, пох..тнути хоче, а гадюка із черепа пнеться чер..з очі. І промовив Олег віщий: «Твоя правда, сивий! Згубив мене мій кінь вірний, мій кінь білогривий!» (За С.Руданським.)

V. Перевірка самостійної роботи учнів.

VI. Підбиття підсумків уроку.

VII. Домашнє завдання. § 13, вправа 238.

Дата: _____

Урок № 45

Тема: Діалог. Тире при діалозі.

Мета: поглибити поняття про діалог, з'ясувати відмінність діалогу від прямої мови, формувати вміння правильно інтонувати репліки діалогу, а також висловлювання, що вміщують діалоги; формувати навички вживання розділових знаків при діалозі; виховувати смак до влучного, доречного й дотепного слова; розвивати логічне мислення, мовлення, стійку увагу, емоції, уточнювати й збагачувати словниковий запас учнів.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник.

Хід уроку:

I. Перевірка домашнього завдання.

*Виконання індивідуального завдання за роздавальним матеріалом (двома-трьома учнями).

Картка 1

Переписати речення, розставляючи пропущені розділові знаки (подаємо речення без їх вилучення).

І завжди кажуть мудрі люди: «Спас! Готуйте рукавички про запас!» Раді мама і тато, а бабуся згадала: «Завтра в нас гарне свято! Зветься Йвана Купала!» «Добридень вам, люди добрі! – я чув від тезка Дмитра. І зразу світлішав обрій, і більше було добра.

Д.Білоус.

Словник.

Тезко – той, хто має однакове з кимось ім'я.

Картка 2

Переписати речення, розставляючи пропущені розділові знаки (подаємо речення без їх вилучення).

Йде ватага щедрувати: «Добрий вечір, дядьку Гнате! Упустіть козу до хати!» Дядько двічі відмовля: «Не пущу, нехай гуля!..» Втретє всі: «Пустіть на трішки, у кози задубли ніжки!» «Та ідіть уже, ідіть!» - тітка зм'якла мимохіть. Гості враз шапки зняли, щедрувати почали: «Ти не ходи, коза, через темні ліса».

Д.Білоус.

II. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

III. Вивчення нового матеріалу.

*Робота з підручником. Опрацювання теоретичного матеріалу (стор. 95)

*Прочитати діалог. З'ясувати, скільки осіб бере участь у розмові. Ще раз прочитати діалог за особами. Звернути увагу на вживання розділових знаків.

У книгарні

- Скажіть, будь ласка, у вас є підручник з історії України для 5 класу?
- Будь ласка, подивіться ось цей.
- Хто автор підручника?
- Бойко Валентина Михайлівна.
- Гаразд, я куплю цю книгу. Мені ще потрібний українсько-англійський словник.
- На жаль, зараз не можу вам нічого запропонувати. Але ми можемо замовити для вас цю книгу. Необхідно заповнити поштову листівку і вкинути он у ту скриньку. Коли книга надійде, ми вас повідомимо.

- Дякую.
- Прошу.

IV. Виконання вправ на закріплення.

* Прочитати, правильно інтонуючи репліки діалогу. Пояснити, що називається реплікою. Вказати слова автора. Прокоментувати вживання розділових знаків.

I. Стоїть і гірко плаче Надя:
-Віддайте булку з маслом, дядю!
-Та я ж не брав, дівчатко миле...
-А ви на неї, дядьку, сіли!

Г.Бойко.

II. -Чи знаєте ви, - фізик учнів пита,-
Як створює світло звичайна вода?
- Та знаємо! - Петрик кивнув головою, -
Забруднені вікна помити водою.

К. Лесь.

*Робота біля дошки. Уважно прочитати уривок. Чи можна назвати його діалогом? Скільки осіб бере участь у розмові? Ще раз прочитати уривок, правильно його інтонуючи. Переписати уривок з дошки, пояснити вживання розділових знаків.

Переді мною зеленіють лани. На обрії громадиться ліс.

- А що за лісом? - питаю старшого брата.
- Поля, села... - каже брат.
- А за тим аж лісом? Що там?
- Дніпро. Велика наша ріка Дніпро.
- А за Дніпром що?
- Знову поля, села, ліси.
- ...Мене зворушило, що така велика, багата Україна.

За В. Сухомлинським.

*Самостійна робота. Переписати діалог, членуючи його на репліки та розставляючи розділові знаки. Вказати звертання та вставні слова.

I. Ти спиш, Семене, при вікні Ні То може плачеш в тишині Ні А двійок не було в ці дні Ні То просто думаєш дивак Так Одержав вісті ти сумні Ні Про що ж ти думаєш Семене Щоб відчепився ти від мене

Г.Бойко.

II. Ти подивись на свою одіжку Я ж тебе просила не перестрибувати через калюжу А я мамо і не перестрибнув...

Народна творчість.

* **Перевірка самостійної роботи.** Прочитати записаний діалог за особами, правильно інтонуючи репліки. Пояснити вживання розділових знаків.

* **Робота з підручником.** Виконання вправи 244 (усно).

* **Попереджувальний диктант.**

Улітку дід Іван і його онук Івась пасли череду. Знайшов раз Івась палицю, що лежала в траві. Каже хлопчик дідові:

- Я зроблю батіг і поганятиму корів ...

Дід узяв палицю, роздивився її й каже:

- З неї можна зробити щось краще.

- Що? - питає Івась.

- Те, що душу оживляє.

... І зробив дід Іван із бузинової палиці дзвінку сопілку.

За В.Сухомлинським.

* *Об'єднавшись у пари, скласти й розіграти діалог про нещодавно прочитану книжку. Обов'язково назвати заголовок книжки та ім'я її автора. Передати власне враження від прочитаного. Використати подані в рамці речення та частини речень.*

Хочу поділитися своїми враженнями... Я з інтересом прочитав ... Назва здається знайомою... Зміст, двома словами, такий... Чи не було знято за книжкою кінофільм? Надзвичайно цікавим є... Викликає співчуття... А мене вразило те, що... Примушує замислитись... Надовго запам'ятовується... Не може не викликати захоплення... Раджу тобі прочитати ... При нагоді переглянь кінофільм... Я порадив би тобі взяти цю книжку в бібліотеці.

* *Скласти й попарно розіграти діалог, можливий між двома однокласниками, один з яких передає іншому запрошення своєї бабусі, що живе в селі, разом із ним в неї погостювати протягом тижня. Вжити подані в рамці початки речень.*

Бабуся просила передати... Чи не завдам я клопоту... Бабуся буде тобі рада... Я відчуваю незручність... У нас люблять гостей, тому... Чи не зможу я допомогти у господарстві? У бабусі чимало кролів... Я дуже люблю тварин, тому... Чудово відпочинемо... Якщо це не обтяжить твою рідню... Спитай дозволу в батьків... Передай, будь ласка, мою

вдячність... Домовимося про зустріч...

V. Підбиття підсумків уроку.

Додаткові вправи.

* *Навчальний диктант.*

Їжачиха і їжак не помиряться ніяк.

- Ти колючий! Пострижися!

- Ти колюча! Не колися!

- Я колючий? Хто б казав!

- Нащо ти колючу взяв?

- Від колючого я чую!

- Я колючій не дивую!

- Не дивуєш? От дивак!

А іще, либонь, їжак.

- Не дивуєш? От дивачка,

А іще, либонь, їжачка...

Їжачиха і їжак не помиряться ніяк.

Є.Гуцало.

* *Переписати текст, пряму мову замінивши на діалог.*

Кошеня й мишка

Подружилися кошеня й мишенятко. Повернулося кошеня додому, а мама питає: «Що за гарний запах ти з собою принесло?» Котик відповідає: «Так пахне мій друг мишеня!». «Дуже добре, - відказує кішка. – Як ітимеш до свого смачного приятеля, поклич мене!»

У цю мить миша питає в своєї дитини: «Що за гидкий запах ти принесло?» Мишенятко пояснило: «Я гралося з кошеням!» «Та це ж загибель наша!» – злякалась і розгнівалась миша. (Гвінейська казка; 70 сл.)

VI. Домашнє завдання. П. 13, вправа 251.

Дата: _____

Урок № 46

Пряма мова та діалог.

Тематичне тестування (тема «Пряма мова та діалог»)

Мета: закріпити знання учнів про пряму мову й діалог, вміння вживати розділові знаки у реченнях з прямою мовою та текстах, що містять діалог; з'ясувати рівень знань та сформованості вмінь з теми «Пряма мова та діалог»; формувати вміння застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці; розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу.

Тип уроку: комбінований урок (закріплення знань і вмінь; перевірка та облік якості засвоєних знань і вмінь).

Обладнання: тестові завдання.

Хід уроку

I. Повідомлення мети і завдань уроку.

II. Відтворення теоретичних відомостей.

*Робота з підручником. Мовчазне читання правила (стор. 95).

III. Виконання вправ на закріплення.

* Переписати, розставляючи розділові знаки (подаємо тексти без їх вилучення).

I. - Дощику, дощику, іди туди, де просять.

- Де косять? - недочув дощик та й побіг на косовицю.

- Дощику, дощику, іди туди, де ждуть.

- Де жнуть? - недочув дощик та й побіг на жнива.

- Дощику, дощику, іди туди, де чорно.

- Де вчора? - недочув дощик та й побіг туди, де недавно лив.

Народна творчість.

II. - Звідки дощ іде?

- Із неба!

- Де іде той дощ?

- Де треба!

Без дороги ходить скрізь: через поле, через ліс.

- А чи є у нього ноги?

- Та нащо дощеві ноги, коли ходить без дороги!

Є.Гуцало.

III. – Чом, вітриську, розходився, хазяйнуєш у саду?

- Це я в листі заблудився і дороги не знайду.

- А навіщо трусив сливи у некошену траву?

- Бо удався нелінивим, без роботи не живу!

- Ой вітриську, робиш шкоду! Угамуйся хоч на мить!

- Краще геть піду з городу, в чистім полі буду жить!

Т.Коломієць.

IV. Перевірка самостійної роботи учнів.

V. Проведення тематичного тестування.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ (зразки)

1. Пряма мова - це

- а) висловлення певної особи, передане від імені того, хто з нею спілкувався;
- б) точно відтворене висловлення певної особи, передане від її імені;
- в) приблизно передане висловлення певної особи.

Скласти (пригадати) й записати речення з прямою мовою після слів автора, пряму мову підкреслити (напр.: *То ж цвіла калина, червоніла, достигала, всьому світу заявляла: “Я – країна Україна! На горі калина!”* (П.Тичина.) *Віти й трави тихо моляться уклінно: «Невмируща будь, калино-Україно»* (Д.Білоус.). *Раз мені казала мати: “Можеш мов багато знати, кожному мову шанувати, та одну із мов усіх щоб у серці ти зберіг!”* (М.Хоросницька.)

2. Пряма мова береться

- а) в лапки;
- б) в дужки;
- в) в тире з обох боків.

Накреслити схему речення з прямою мовою після слів автора.

3. Діалог - це

- а) зв'язне висловлювання однієї особи;
- б) різновид прямої мови, що передає розмову двох або кількох осіб;
- в) слова, яке вказують, кому належить пряма мова.

Скласти (пригадати) й записати діалог із двох реплік (напр.: - *Чом ти, Петрику, сумний?* - *Каже мама: “Руки мий!”* (В.Марсюк.).

4. Репліка - це

- а) слово, яке називає особу, яка бере участь у діалозі;
- б) заключні слова кожного з діалогів;
- в) слова одного з учасників діалогу.

Скласти схему діалогу з трьох реплік (або діалог із трьох реплік).

5. У реченні *Казав пан: “Кожух дам!»* (Нар.творч.) слова *кожух дам* є

- а) вставними словами;
- б) словами автора;
- в) прямою мовою.

Подане вище речення перебудувати так, щоб слова автора стояли після прямої мови.

6. Висловлювання - *Поїхали з нами, бабусю!*

- *Ніколи, синку, їхать, треба йти!* (Нар.творч.)

- а) є реченням з прямою мовою;
- б) є діалогом із двох реплік;
- в) є діалогом із трьох реплік.

Подані вище речення поширити словами автора.

VI. Відповіді вчителя на запитання учнів щодо відповідей на тести та виконання тестових завдань (після того, як зібрано зошити).

VII. Підбиття підсумків уроку.

VIII. Домашнє завдання. Повторити п. 13, вправа 246.

Дата: _____

Урок 47

Зв'язне мовлення

Контрольне читання мовчки. Створення діалогів

Мета: з'ясувати рівень сформованості комунікативних умінь, зокрема вміння читати мовчки; формувати вміння складати й розігрувати діалоги відповідно до запропонованої мовленнєвої ситуації й мети спілкування, сприяти підвищенню рівня вправності діалогічного мовлення щодо його доцільності, логічності, лаконічності, виразності; формувати вміння правильно інтонувати репліки діалогу; вміння додержувати правил спілкування, дотримувати норм літературної мови, доречно вживати формули мовленнєвого етикету; уточнювати й збагачувати словниковий запас, розвивати культуру усного мовлення, увагу, пам'ять.

Тип уроку: комбінований урок (перевірка й облік якості засвоєних знань, умінь, навичок; розвиток зв'язного мовлення).

Обладнання: текст для читання мовчки.

Хід уроку

I. Повідомлення мети і завдань уроку.

II. Проведення читання мовчки.

III. Відповіді вчителя на запитання учнів (після того, як тестові завдання виконано).

IV. Підготовка до складання діалогів.

* Бесіда.

- Що називається діалогом?
- Наскільки часто вдаються люди до діалогічного мовлення?
- У якому стилі здебільшого складаються діалоги? Чому?
- З якою метою письменники вводять до своїх творів діалоги?
- Скільки осіб може брати участь у діалозі?
- Від чого залежить зміст діалогів?
- Яка репліка називається реплікою-стимулом? реплікою-реакцією?

- Що треба взяти до уваги, вступаючи у діалог?
- Що потрібно врахувати, підтримуючи діалог, тобто відповідаючи на репліки *мовця* (вступаючи у ролі *адресата* мовлення)?
- Яка роль у спілкуванні, зокрема діалогічному, належить етикетним формулам (словам ввічливості)?
- Які з етикетних формул нині є найбільш уживаними?

* Прочитати висловлювання. Чи можна вважати його діалогом? Скільки осіб бере участь у спілкуванні? Визначити репліки-стимули та репліки-реакції. Хто із співрозмовників є мовцем, а хто адресатом мовлення? Можливо, учасник діалогу почергово виступає то тим, то іншим?

- Ти коня напував?
- Напував.
- А чому в нього морда суха?
- А води не дістав.

- І як це ти у темряві впізнаєш своє пальто?
- По гудзиках.
- По гудзиках? Цікаво, які ж вони в тебе?
- У мене їх жодного немає!

Народна творчість.

*Робота з підручником. Виконання вправи 253 (усно).

V. Робота над складанням і розігруванням діалогів.

* Робота з підручником. Виконання вправ 254, 256, 257.

VI. Підбиття підсумків уроку.

VII. Домашнє завдання. Вправа 258.

Додаткове завдання.

*Навчальний диктант.

Схопила ворона рака та понесла через лиман у ліс, щоб поснідати. Рак каже вороні:

-Вороно! Знав я твоїх батька й матір. Славні люди були!

-Угу, - відповідає ворона, а рота не роззявляє.

-Братів і сестер твоїх знав! Гарні були люди! - каже рак.

-Угу, - гугнить ворона.

-Та до тебе їм не дорівнятися. Нема за тебе розумнішої! – розказує рак.

-Еге! – крякнула ворона і впустила рака в море.

Якщо когось одурять хвалою, люди кажуть: «Упустив рака з рота!» А як кого остерігають, то говорять: «Не випусти рака з рота!» (Нар.творч.; 86 сл.)

Тексти для читання мовчки

1.Кінь Бакун

Бакун був старий мудрий кінь. Колись він був, кажуть, білої масті, але шерсть давно злиняла, стала брудно-сірою. І коли річку запинало туманом, кінь і сам блукав, як туман...

Якось восени щось напало на мене, мабуть, коклюш. Мати взяла бричку, запрягла Бакуна, мене в пальто й кожух закутала, як дідугана, бо вже морозці вдарили, і повезла в Загатне, до лікаря. А вже вечір; постукали ми у двері, а дорогу заступила тітка з відром і віхтем: “Здрастуйте! – вклоняється нам. – В собачу пору приїхали. Прийом був і давно закінчився”. І ляснула дверима.

Ну, ми в когось там переночували, а вранці ще раз постукали. І знов та сама тітка. “Здрастуйте! – каже нам. - Прийому нема й не буде. Сидір Петрович на нараді”. Повернули ми бричку й поїхали додому...

Ви були в Загатному? Ото жаль! Річка там жабі по коліно, але широка, з піщаним дном. І брід кам’янистий, їдеш – бричку погицує. А була осінь, вітер холодний, аж струже в спину. Так мати на брід поїхала, щоб швидше додому. Підкотили бричку, глядь – річка замерзла. Вчора вода кипіла між камінням, а зараз – крига всуціль. Стала мати й журиться: “Що ж робити? На місток їхать – це ж п’ять кілометрів із гаком...”.

І поки вона журилась, я виліз тихенько з кожуха та на лід. А лід, наче скло, молодий, ясинцем називається. Ковзнешся – і несе тебе хтозна-куди. За мною і мати ступила на лід. Стала, підгицнула – крига тріщить, вгинається, але ні, не провалюється. А кінь? Копита ж у нього гострі. “Якщо провалиться кінь, - вголос міркує мати, - ноги поріже. А не провалиться, то однак по льоду не піде – не підкований”.

Бакун, мабуть, почув, як журиться мати. Підійшов до річки. Пирхнув, понюхав кригу. Став на коліна. Ноги підігнув, як полозки, і давай човгать по льоду, нам, нерозторопним, показує: підпихайте! Мати аж руками сплеснула: “От розумник! Ану, Льонь, підпихаймо за бричку!” Ми взялися з двох боків, штовхаємо бричку, і кінь іде навколішках, сунеться по гладенькій кризі. Крига вгинається, похрускує, але нічого... Тільки до берега – хоп, рвонувся Бакун, скочив на ноги і вже на землі.

А коклюша в мене й не було, то я просто на ковзанці застудився. Приїхали додому, мати попарила мене над гарячою картоплею, і я очуняв. Ось така історія про коня. (За В.Близнецем; 360 сл.)

На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Бакун був

а) молодий недосвідчений кінь;

- б) молодий, але хворий кінь;
в) старий мудрий кінь.
2. Пересування коня Бакуна оповідач порівнює
а) з вихором;
б) зі смерчем;
в) із туманом.
3. Масть коня була
а) колись біла, а тепер брудно-сіра;
б) колись ворона, а тепер брудно-сіра;
в) колись гніда, а тепер брудно-булана.
4. Восени оповідач захворів, як гадали,
а) на грип;
б) на коклюш;
в) на запалення легенів.
5. Мати повезла хлопця до лікаря
а) в Залісне;
б) в Запільне;
в) в Загатне.
6. Дверима перед носом у хворого і його матері хряснула
а) лікарка;
б) фельдшерка;
в) тітка з віхтем.
7. Річка була
а) мілка й широка;
б) мілка й вузька;
в) глибока й вузька.
8. Мати зажурилася, тому що
а) об'їжджаючи через міст, могла спізнитися на роботу;
б) об'їжджаючи через міст, боялася замерзнути;
в) об'їжджаючи через міст, остерігалася ще більше застудити сина.
9. Лід на річці був
а) товстий і міцний;
б) тонкий, наче скло, і молодий;
в) нерівний: то товстий, то тонкий.
10. Кінь Бакун
а) відмовився навіть ступити на лід;
б) впевнено перейшов кригою;
в) перейшов по кризі навколішки.
11. До коня хлопчик-оповідач ставився
а) зневажливо й презирливо;
б) неухважно й байдуже;
в) з романтичним захопленням і повагою.
12. Переходячи річку, кінь Бакун виявив
а) легковажність і дурість;
б) винахідливість і обережність;

в) необачність і нерозважливість.

2.Лелеки

У нашій сім'ї дуже шанували лелек. А я прямо гордився перед усіма сусідами – ні в кого немає лелек, а в нас живуть.

Жили лелеки на великому круглому гнізді, виплетеному з паліччя. Жили весело, клопітливо. Дружили з усіма горобцями нашої вулиці. Ті розбійники свої гнізда мостили тільки в лелечому гнізді. Мабуть, розуміли, що тут вони в повній безпеці.

Кожної весни наші лелеки виводили пташат. Коли з'являлись маленькі, старі лелеки не гуляли. Так і снували з подвір'я на болото, а з болота на подвір'я. Лелечата були ненаситні: скільки їм не носи їжі – все витягують дзьобики, все їсти просять.

Цього літа старі лелеки вирощували чотирьох пташенят. Дуже швидко вирости лелечата. Вже не сиділи, а ставали на краю гнізда, нетерпляче махали крилами.

Нарешті одного прохолодного ранку я побачив, що наші лелеки кружляють над селом. Але чому молоді розгублено снують у небі, а старі повертаються до гнізда? Тільки тепер я помітив, що не всі пташата покинули гніздо. Одне з них сиділо і заздрісно дивилося у небо. Старі лелеки посідали на гнізді і почали щось розповідати лелечаті. Клекотіли на все село, все переконували у чомусь ледачу дитину. Мабуть, говорили: «Досить тобі, ледарю, сидіти, розпростуй крильця, летімо з нами в небо».

Старі лелеки знялися з гнізда. Лелеча зосталось на місці.

Наступного ранку лелеки знову кружляли в небі. Було їх дуже багато. Видно, з усього села зібрались до гурту. Лелеча сумувало наодинці. Лелеки покружляли і непомітно відпливли за село.

Три дні минуло, а лелеки не з'явилися. Одиноке лелеча сиділо на гнізді. Воно було голодне і зажурене.

Тоді я не витримав. Поліз на в'яза, дістав упертого птаха. Коли зніс на землю, побачив: воно ж калічка. Одне крильце в нього зовсім засохло, було безсиле.

Живе тепер те лелеченя в нас. Ми його годуємо і доглядаємо. Воно жде весни.

Жду весни і я. Хай зійдуть сніги, полізу на в'яза, посаджу на гніздо лелеченя, а там і старі лелеки повернуться! Ото буде радості, ото щаслива буде лелечиха! (За Ю.Збанацьким; 315 сл.)

На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Хлопчик-оповідач пишався:

- а) своєю хатою;
- б) своїм подвір'ям;
- в) «своїми» лелеками.

2. Горобці мостили свої гнізда у гнізді лелечому, тому що
- а) поїдали принесені лелеками харчі;
  - б) використовували на гніздо лелече пір'я;
  - в) розуміли, що там вони в повній безпеці.
3. Навесні лелеки снували з подвір'я на болото і назад, тому що
- а) вони дуже непосидючі птахи;
  - б) лелечата були ненаситні;
  - в) старі лелеки були ненаситні.
4. Цього літа батьки вирощували
- а) чотирьох лелечат;
  - б) п'ятьох лелечат;
  - в) сімох лелечат.
5. Коли лелеча сім'я злетіла, старі лелеки повертались на гніздо, тому що
- а) стомлювались швидше за молодь;
  - б) хотіли привчити дітей літати без них;
  - в) не всі лелечата злетіли з гнізда.
6. Лелеченя в гнізді
- а) сиділо, бойдуже відвернувшись;
  - б) заздрісно дивилось у небо;
  - в) голосно кликало батьків.
7. Старі лелеки
- а) не звертали на лелеча жодної уваги;
  - б) сіли на гніздо й надавали лелечаті стусанів;
  - в) намагалися умовити дитину злетіти.
8. Лелеки відпливли за село
- а) того ж дня;
  - б) наступного ранку;
  - в) наступного вечора.
9. Хлопчик зняв лелеча з гнізда
- а) того ж вечора;
  - б) наступного дня;
  - в) через три дні.
10. Лелеча виявилось
- а) здоровим, але лінивим;
  - б) хвореньким, калічкою;
  - в) здоровим, але кволим, захарчованим.
11. Хлопчик узяв до хати лелеченя, щоб
- а) похизуватися перед друзями;
  - б) порадувати навесні лелечиху;
  - в) продати лелеча до зоопарку.
12. Головна думка опрацьованого тексту така:
- а) утвердження краси рідної природи;
  - б) схвалення милосердя до слабких і кволих;
  - в) схвалення спритності і сили.

ФОНЕТИКА. ОРФОЕПІЯ. ГРАФІКА. ОРФОГРАФІЯ

Дата: _____

Урок № 48

Тема: Звуки мови і звуки мовлення. Голосні та приголосні звуки.

Мета: ознайомити учнів із предметом вивчення таких розділів науки про мову, як фонетика і графіка; поглибити знання про звуки мови, про поділ їх на голосні й приголосні; формувати вміння передавати слова фонетичною транскрипцією, розвивати фонематичний слух, увагу, пам'ять, збагачувати словниковий запас учнів.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчальної діяльності.

II. Актуалізація опорних знань.

*Бесіда.

- У чому полягає відмінність між *звуком* та *буквою*?
- Чим людина почала користуватися раніше - звуками чи буквами?
- Як утворюються звуки людського мовлення?
- Чи всяке поєднання звуків, утворених мовним апаратом людини, є словом?

*Прослухати слова. Якими звуками різняться слова кожної пари? Чи вплинула заміна звуку на значення слова?

I. Сад – суд; сон – син; вулики – волики; луг – лук; мила – шила; качан – казан.

II. Грати – брати; гриб – грип; гай – рай; жити – жати;

III. Вивчення нового матеріалу.

* Робота з підручником.

Опрацювання теоретичного матеріалу підручника (с. 104-105).

* Робота біля дошки. Прочитати слова, задалегідь передані на дошці звукописом (фонетичною транскрипцією). Записати ці слова буквами. Який розділ науки про мову вивчає звуки мовлення? Який – букви (знаки письма)?

[учен'], [школ' а р], [с' і л'], [шчока], [йашчик], [йаблун'а], [йіжак], [йедн'іс'т'], [прияз'н'], [пйатниц'а].

* **Робота біля дошки.** Подані слова передати звукописом (фонетичною транскрипцією). Що є предметом вивчення фонетики? Графіки?

Зразок.

[йул'ійа], [імйа], [мйак'іс'т'].

День, дощ, ліщина, яблуко, поїзд, Юлія, ім'я, м'якість.

* **Робота з підручником.**

Виконання вправ 275, 276 (усно).

IV. Виконання вправ на закріплення.

* **Робота з підручником.** Колективне виконання вправи 273.

* **Вибірковий диктант.** Прослухати. Виписати парами слова, які відрізняються одним звуком або кількома звуками. Назвати ці звуки. Які це звуки – голосні чи приголосні? У чому полягає відмінність між голосними та приголосними звуками? Чи вплинула заміна звуку на значення слова? У яких словах звуки не лише змінено, а й переставлено місцями? Які це звуки?

Біг додому лісом лис,

Шелестів над лисом ліс.

А.Качан.

Йшла корова по струні...

Вибачайте, по стерні...

А було це в череду...

Вибачайте, в середу.

А.Кичинський.

* **У кожному з поданих слів назвати звуки голосні та приголосні. Виділені слова передати фонетичною транскрипцією.**

Мати, хліб, день, оселя.

* **Попереджувальний диктант.** Вказати звуки, якими різняться виділені слова. Записати ці звуки. Назвати з-поміж них голосні та приголосні.

Зразок.

1. [м] - [х]. 2. [л'] - [н']. 7. [о] – [у], [м] - [н].

1. Танцювали *миші* по бабиній *хижі*. (Нар.творч.) 2. По стежині через *ліс* мокру моркву заєць *ніс*. (В.Лучук.) 3. У дуплі у дятла *дім*, дятленицям добре в *нім*. (Т.Коломієць.) 4. Вовк у темнім лісі *виє*, пазурами землю *риє*. 5. Місяць –

наче срібний *віл*. Небо – наче синій *діл*. (Є.Гуцало.) 6. Маленький *гриб* під *граб* заліз і огляда тихенько ліс. 7. *Сом* в калабані задрімав. Не *сум*, а *сон* його здолав.

Словник.

Калабаня – глибока вибоїна, переважно з водою, з болотом; *ковбаня*.

* *Прослухати загадки, відгадати їх. Відгадки записати фонетичною транскрипцією* (з допомогою вчителя) .

Зразок.

[павутин:'а], [зайец'].

1. Котиться клубок зовсім без ниток. Замість ниточок триста колючок. 2. Висить сито не руками звіто. 3. Коли нема - чекають, а коли прийду - тікають. А відгадайте-но, що я таке? (Нар.творч.) 4. Всі хочуть, як народиться дитина, щоб я було красиве і дзвінке, бо носить все життя мене людина. (Д. Білоус) 5. Він із казки, він із пісні, в нього зубки, як залізні. Капустину він гризе. Зветься звір на букву «зе». (Т. Коломієць)

Відгадки.

1. Їжак. 2.Павутиння. 3. Дощ. 4. Ім'я. 5. Заєць.

**Пояснювальний диктант.* Виділені слова передати звукописом (фонетичною транскрипцією).

Зразок.

[с'огод'н'і], [г'іл':ачки], [румйане "ц'].

Дід Мороз усеньку ніч не стуляв *сьогодні* віч. А як ранок зазорів, цілу зграю снігурів він для Баби Снігової, що в дворі стоїть з мітлою, десь у небі назбирав, снігурами уквітчав. Брови в Баби – *гіллячки*. Очі в Баби – вуглячки. Ніс у Баби – це морквина. Вуха – листя капустини. В Баби віник у руках і *рум'янець* на щоках. Замітає Баба сніг, що з небес летить до ніг. Підмести готова й ніч, що вже тулиться до віч.

Є.Гуцало.

V. Підбиття підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання. П.14, вправа 282.

Дата: _____

Урок № 49

Тема: Приголосні тверді й м'які, дзвінки й глухі.

Мета: поглибити знання учнів про тверді й м'які, дзвінки та глухі приголосні; домогтися засвоєння особливостей вимови дзвінких і глухих приголосних; формувати орфоепічні навички; розвивати логічне мислення, фонематичний слух, пам'ять, культуру усного й писемного мовлення.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання. Актуалізація опорних знань.

***Бесіда.**

- Що є предметом вивчення фонетики?
- Що вивчає графіка?
- У чому полягає відмінність між звуком і буквою?
- Як утворюються звуки людського мовлення?
- З чого складається мовний апарат людини?
- Що є підставою поділу звуків на голосні та приголосні?
- Як утворюється голос? Унаслідок чого виникає шум?
- Чи однакову роль відіграють у творенні складів слова голосні й приголосні звуки?
- Чи може склад утворюватися лише з голосного звука? (Підтвердити прикладами)
- Чи може склад утворюватися лише з приголосного звука?

II. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

III. Вивчення нового матеріалу.

*** Робота з підручником.**

Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 107).

* Робота біля дошки. Подані слова передати фонетичною транскрипцією, назвати в кожному звуку голосні та приголосні. Поділивши слова на склади, пояснити пов'язаність кількості голосних звуків із кількістю складів.

Орел, сокіл, зозуля, горобець, вороння, перепілонька.

*** Робота з підручником.**

Опрацювання таблиці «Звуки мови» (с. 106.)

* Робота біля дошки. Записати речення. У виділених словах назвати літери. Передавши ці слова фонетичною транскрипцією, у кожному назвати звуки – голосні та приголосні. Чим відрізняються голосні від приголосних? У кожному слові назвати тверді й м'які приголосні, пояснити, якими буквами на письмі позначається м'якість кожного приголосного звука.

Зразок.

[шчас'т'а], [задзе^н ле^н'чит'], [тане^нц']

I. *Зацвітає* калина, *зеленіє* ліщина. Це моя *Україна*, це моя *Батьківщина*. (А.Камінчук.) На *квітеньці* бджілка спивала росу. (І.Кульська.) Це про *щастя* пісня, я її вже знаю. (О.Савранська.) Тільки я приліг спочить, знову як *зазеленчить!* Подзвонили журавлі: «Ми з далекої землі!» Телефон *дзвенить*, *гримить*, нема спокою й на мить. (І.Багряний.)

II. *Іжак* їжака голками не зляка. Що *сіре*, те й вовк, що *куце*, те й *заєць*. Заснула *щука*, та *зуби* не *сплять*. У воді *стоїть*, а води просить. Пішла баба у *танець*, а за нею *горобець*. *Місяць* – *козацьке* сонце.

Народна творчість.

* Робота з підручником.

Опрацювання теоретичного матеріалу (сс. 109, 110).

IV. Виконання вправ на закріплення.

* Робота з підручником.

Виконання вправи 290 (усно).

*Прочитати вголос слова, звертаючи увагу на вимову твердих і м'яких приголосних. Виділені слова передати фонетичною транскрипцією.

Зразок.

[хлопе^нц'], [ос'ін':ій].

Дуб, голуб, *хлопець*, *любов*, степ, *танець*, серпень, *пісня*, *праця*, *осінній*, *щітка*, ніж, *гриб*.

* Робота з підручником. Виконати вправу 291 (усно).

* Записати подані слова у 2 колонки: у першу - ті, що починаються дзвінким приголосним, у другу - на глухий. Виділені слова записати фонетичною транскрипцією, вказати в них приголосні тверді та м'які. Двоє зі слів (за власним вибором) ввести в речення. У записаних реченнях визначити та підкреслити граматичні основи.

Гриб, сніг, казка, красуня, гудзик, дуб, береза, дзбан, *джміль*, *дзвінок*, спів, хор, клен, листок.

*Прочитати скоромовки. Який приголосний звук часто повторюється у кожній зі скоромовок? Потренуватися у швидкій і чіткій вимові приголосних звуків. Стежити за чітким вимовлянням дзвінких приголосних у кінці слів.

I. Бубоніла діду баба:

- Ой, не дмухай на кульбабу,

Бо з кульбаби полетять

Сто малих кульбабеньят.

Народна творчість

II. Стріла якось скоромовка

На місточку злого вовка.

Скоромовить вовк почав -

Ледь язик не поламав!

Г. Чубач

III. Захар заліз

На перелаз.

Захарку, злізь!

Захарку, злазь!

Зумів залізти -

Знай, як злізти!

I. Складаний

IV. Сів шпак на шпаківню,

Заспів шпак півню:

Ти не вмієш так, як я.

Так, як ти, не вмію я.

Народна творчість.

*Прочитати скоромовку, дотримуючись правильної вимови звуків [дж], [дз], [дз'], [г]. Виділені слова передати фонетичною транскрипцією.

Як дзвінок задзеленчить,

Дзвінко джмелик задзижчить.

Гедзь із джмеликом летить,

Бджолам весело кричить:

«Бджоли, бджоли, бджоленята,

Вилітайте погуляти!»

* Самостійна робота. Переписати, на місці крапок уставляючи пропущені літери. Виділені слова передати фонетичною транскрипцією.

С..джу я біля підвіконня, коли д..влюся, а в са..ку на груші яблука ч..рвоні в..сять на самому в..ршку. У сад вд..влявся я п..льніше, я довго голову ламав... І як же так, чому раніше цих яблук я не помічав? Та от підвівся кіт-гульвіса, на грушу глипнув, як сова. Ч..рвоні яблука знялися і пол..тіли. Ну й д..ва! Взяв олівець я із п..нала і нап..сав в кал..ндарі: «С..годні вперше прилітали до нас у гості снігурі». (За А.Качаном.)

* До поданих слів додати приголосний звук (на початку або в кінці). Чи змінилося значення слова? З-поміж доданих звуків назвати дзвінки та глухі.

Лід, мак, рак, рай, голос, хід, опис, радник;

Доти, аптека, байка, башта, буква, буря, гра, дія, їжа, кварта, кома.

*Записати пари слів, що є відгадками шарад. Пояснити різницю між дзвінкими та глухими приголосними.

З дзвінким усе я заливаю, з глухим на дереві зростаю
(злива - слива)

З дзвінким листочки я скубу, з глухим же - зрізую траву
(коза - коса)

V. Підбиття підсумків уроку.

*Бесіда.

- У чому полягає відмінність у творенні голосних і приголосних звуків мовлення?
- Яка роль у мові звуків голосних і яка – приголосних?
- Скільки звуків в українській мові? З них голосних? Приголосних?
- Скільки м'яких приголосних в українській мові?
- Які м'які звуки не мають парних серед твердих, але можуть пом'якшуватись перед [i] ?
- На які групи поділяються приголосні за участю голосу й шуму?
- Навести приклади пар дзвінких та глухих приголосних.

VI. Домашнє завдання. П. 14, вправа 292.

Дата: _____

Урок № 50

Зв'язне мовлення

Усна відповідь на лінгвістичну тему.

Усний відгук на відповідь товариша

Мета уроку: формувати вміння будувати на уроці усну відповідь, в основу якої покладено переказ матеріалу підручника, а також складати аргументовану оцінку відповіді однокласника; формувати вміння формулювати тезу та добирати для її доведення аргументи; складати висловлювання відповідно до стилевих вимог; виховувати самокритичність, пиццелювати бажання самовдосконалення; розвивати логічне мислення, пам'ять, уточнювати й збагачувати словниковий запас.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Повідомлення мети та завдань уроку.

II. Підготовка до складання розгорнутої усної відповіді на лінгвістичну тему.

*Робота з підручником.

Виконання вправ 307, 308 (усне).

Ознайомлення з пам'яткою «Як готуватися до усного повідомлення на лінгвістичну тему» (с.280).

III. Складання відповіді (повідомлення на лінгвістичну тему).

* За зразком, поданим у вправі 308, побудувати відповідь (повідомлення) на одну з тем:

- Звуки мови голосні та приголосні
- Дзвінки та глухі, тверді й м'які приголосні звуки

IV. Підготовка до складання усного відгуку на відповідь (повідомлення) однокласника.

*Робота з підручником. Виконання вправ 312, 313, 314 (усне).

* Самостійна підготовка частини учнів (приблизно половини класу) до відповіді (повідомлення) на тему: Звуки мови за матеріалом підручника (п.14).

*Самостійна підготовка частини учнів (таких, що не готуються до відповіді) до відгуку на відповідь (опрацювання пам'ятки «Як критикувати, не ображаючи», с.283).

V. Проголошення учнями відповіді та відгуку на відповідь (попарно).

* Прослухування 3-5 пар дітей.

* . Обговорення дітьми відповідей та відгуків учнями.

Підсумки вчителя щодо правильності будови відповідей та слушності й коректності відгуків

VI. Підведення підсумків уроку.

*Бесіда.

- Які види мовленнєвої діяльності вам відомі?
- До яких видів мовленнєвої діяльності вдається учень, готуючись до усної відповіді за змістом підручника?
- Відповідаючи (виступаючи з повідомленням) на уроці?
- Висловлюючи відгук на відповідь однокласника?
- Виконуючи домашні завдання?
- Монологом чи діалогом є учнівська відповідь на уроці?
- Наскільки часто на уроці вдаються до діалогу? Навести приклади.

- Які існують вимоги до учнівської відповіді ?
- Чому, готуючись до відповіді на уроці, бажано скласти її план?
- Наскільки необхідним для відповіді є наведення прикладів?
- Чи потрібно викристовувати таблиці, рисунки?
- Яким має бути мовлення учня? Чому?
- Чи можна удосконалювати мовлення, не вивчаючи мови?

VII. Домашнє завдання. За зразком, поданим у вправі 311, скласти план відповіді на тему: «Звуки мови». Підготуватися до усної відповіді за планом.

Дата: _____

Урок № 51

Зв'язне мовлення

Особливості будови опису. Усний вибіркового переказ опису предмета

Мета: пояснити особливості будови опису предмета; формувати вміння трансформувати одержану інформацію, відтворюючи її вибірково зі збереженням стилю вихідного зразка; формувати вміння використовувати мовні засоби з дотриманням норм літературної мови; уточнювати та збагачувати словниковий запас учнів; розвивати логічне й образне мислення, увагу, пам'ять, відчуття слова.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Повідомлення мети і завдань уроку.

II. Підготовка до роботи над вибіркового переказом.

* **Робота з підручником.** Мовчазне читання тексту, поданого у вправі 349.

***Пояснення вчителя.**

МАТЕРІАЛ ДЛЯ ПОЯСНЕННЯ

Опис – це висловлювання, у якому йдеться про ознаки предмета. Ці ознаки постійні або одночасні. В описі йдеться про ознаки всього предмета та про ознаки його частин. До опису можна поставити одне з таких питань: який? яка? яке? які?

Те, що описано за допомогою слів, завжди можна зобразити за допомогою інших засобів: олівців, фарб, фломастерів тощо або ж зафіксувати за допомогою фотоапарата.

«Відомим» у реченнях опису є назва предмета або його частин. «Новим» є ознака.

Наприклад:

В Н Н Н В Н

Троянда рожева, ароматна, надзвичайно гарна. Будиночок дерев'яний,
Н Н В Н
старенький, увесь перехняблений. Ранець був якийсь здоровенний,
Н Н Н
добряче поношений, увесь потертий і наче воронами подзьобаний.

* **Робота біля дошки.** Переписати речення. Пояснити, чи можна вважати їх реченнями описового характеру (чи можна з подібних речень скласти опис предмета)? У кожному з речень позначити «відоме» і «нове».

Зразок.

В Н Н Н Н В

Кленове листя велике й широке, має великі гострі виступи по краях. (З підручн.)

Рушник – лляний, вишитий, квітчастий. (З журн.) Хто не смакував кутею? Це каша пшенична або ячмінна, дуже солодка і духмяна. (З довідн.) Зозуля – птаха сірогобока, якась іржаста, і якась руда. (Є.Гуцало.) Ягоди бузини яскраво-червоні, соковиті, проте неприємні на смак і на запах. (З підручн.) Я пам'ятаю ці барвінки навесні. Вони блакитні, буйні, небоокі. (І.Драч.)

III. Робота над вибіркоким переказом.

* **Читання тексту вчителем.**

***З'ясування значення вжитих у тексті переказу слів, які перебувають у пасивному словнику учнів.**

***Визначення теми і головної думки тексту.**

***Визначення стилю тексту. З'ясування покладеного в його основу типу мовлення (в даному разі розповіді) та допоміжного типу мовлення (опису предмета).**

***Коллективне складання плану опису предмета.**

***Повторне читання вчителем тексту.**

IV. Усне переказування учнями частини тексту (опису предмета) за планом.

V. Підбиття підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання. Вправа 350 (усно).

Тексти для переказу

1.Скриня

У моєї баби Ганни в сараї над льохом стояла скриня. Вона дісталася бабусі від мого прапарадіда, вірніше, від його дружини.

Скриня була чимала. Вона мала прискринок для грошей, коралів, для ниток і голок. Скриня була на коліщатах, кована залізом зовні й гарно помальована всередині. По стінках були помальовані квіти. А на полупаному віку скрині сяяла ціла картина. На ній був козак Мамай з кобзою. Картина зовсім не почорніла од кіптяви часу.

Мені сповнилося тоді років п'ять, я частенько ховався на дні скрині й не зводив очей з помальованого віка. Тоді я поринав у чарівний світ казки, котрого я не забуду ніколи в житті, бо вірю, що стежка до образу Мамає не заросте ніколи...

Скриня була не така вже й трухлява, тільки розсохлася сильно. (За О.Ільченком; 124 сл.)

- Пояснити значення слів *прискринок, коралі, віко, кобза*.
- Пояснити значення висловів *почорніти від кіптяви часу; не зводити очей, поринути в світ казки, стежка не заросте ніколи*.
- Дібрати антоніми до слів *всередині, льох*; синоніми до слів *полупаний, трухлявий*.
- Вказати слова, вжиті в переносному значенні в словосполученнях *сяяла картина; кіптява часу; світ казки*.
- Скласти план опису скрині (орієнтовний: 1. Скриня була чимала. 2. Прискринок. 3. Скриня на коліщатах. 4. Кована залізом зовні. 5. Як була помальована скриня. 6. Картина не почорніла од часу. 7.Скриня була не дуже трухлява.)

*Записати на дошці: *полупане віко; сяяла картина; не почорніла од кіптяви часу*.

2.Гриби

У лісі не тільки земля, але й дерево пахне грибами. Тут галасувати не можна, бо гриб злякається людського голосу і піде в землю.

Ось стоять два схожі, як близнюки, красноголовці. Вони такі молоденькі, що їхні картузики не встигли відліпитись від міцних товстеньких ніжок.

А що робиться за ними! На купинці стоїть отакенне красноловище! Шапка на ньому перебакирилась, завбільшки вона буде не менше полумиска, а ніжка завтовшки з мою руку. Такого ще ніколи не бачив!

Я підбігаю до нього, приміряюся з усіх боків, милуюся. Далі обережно зрізаю і кладу на бриль, бо в бриль його шапка не влазить. Буде чим похвалитися дома!

А он проклюнувся грибочок, в нього ще й ніжки нема, а шапочка навіть не встигла почервоніти. Це маля хай ще росте, розуму й тіла набирається. За ним можна прийти й завтра.

Я назбирав повнісіньку торбу, ще й бриль красноголовців. У село вертався, наче переможець. (За М.Стельмахом; 146 сл.)

- Пояснити значення слова *купинка* (горбик на луці чи болоті, порослий травою або мохом); вказати слова, вжиті в переносному значенні, та розкрити це переносне значення у висловах *на грибі шапка перебакирилась; проклюнувся грибочок; нехай гриб розуму й тіла набирається.*
- Дібрати синоніми до слів *галасувати, проклюнувся* (про гриб).
- Скласти план опису грибів (орієнтовний: 1.Красноголовці схожі, як близнюки. 2.Картузики не відліпились від молодих ніжок. 3. Красноголовище на купинці. 4. Шапка завбільшки з полумисок. 5. Ніжка завтовшки з руку. 6. Навіть у бриль така шапка не влезить 7. Маля без ніжки).
- Зробити за планом вибірковий переказ: опис грибів (усно).

Дата: _____

Уроки № 52-53

Тема: Знаки письма. Алфавіт. Вимова звуків, що позначаються буквами *г і ґ*. Співвідношення звуків і букв. Звукове значення букв *і, є, ю, я*.

Мета: поглибити знання про знаки письма, алфавіт, домогтися усвідомлення співвідношення звуків і букв у слові; продовжувати формувати вміння передавати слова звукописом (фонетичною транскрипцією), розвивати фонематичний слух, увагу, пам'ять, уточнювати і збагачувати словниковий запас учнів.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник.

Хід уроку.

I. Перевірка домашнього завдання.

*Робота біля дошки. Записати речення. У виділених словах визначити голосні та приголосні звуки. Вказати приголосні дзвінки та глухі, тверді та м'які.

Веселе місто Алфавіт. В нім кожна буква – *цілий світ*. В нім кожна літера – жива, із них складаються слова. *Бажає* вам щасливих літ веселе місто *Алфавіт!*

Т.Коломієць.

II. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

III. Вивчення нового матеріалу.

**Вступна бесіда.*

- У чому полягає відмінність між мовленням усним і писемним?
- Як позначаються звуки мови на письмі?
- Що є предметом вивчення фонетики? Що вивчає графіка?
- У чому полягає відмінність між звуком і буквою?
- Які знаки письма, крім букв, вам відомі?
- Для чого вживаються апостроф, знак наголосу, дефіс?
- Що називається алфавітом (азбукою, абеткою)?
- Чому знання алфавіту необхідне?

** Робота з підручником.*

Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 118).

IV. Виконання вправ на закріплення.

* Записані на дошці назви міст переписати за алфавітом.

Ужгород, Бориспіль, Київ, Шацьк, Богуслав, Шепетівка, Прилуки, Чернігів, Суми, Феодосія, Золотоноша, Луцьк, Євпаторія, Черкаси, Житомир, Одеса, Кагарлик, Ялта, Харків, Львів, Тернопіль, Чернівці, Вінниця.

**Робота з підручником.* Виконання вправи 316 (усно).

** Слова прочитати за алфавітом.*

Наталка, Нестір, нарада, небосхил, нагода, напис, наказ, новина, небесний, нора, населення, Надія.

**Прочитати скоромовки, правильно вимовляючи [г] та [ґ].*

Гляньте: гуля он яка в гультяяки гусака!

Гуска гнівається: «Горе! Гулі гояться не скоро...

Га-га-гарний, хоч куди!

Го-го-годі, геть іди!

Т.Коломієць.

Гава дуже любить каву -

чорна гава чорну каву,

чорна-чорна гава з гав -

чорну-чорну каву з кав;

вже й у зернах уживала -

зерна кавові жувала.

Попила її, поїла!

З кави гава й почорніла.

О. Орач.

Гудзик, гудзик розгойдався, із ниточки обірвався,
Упав на цибулю, набив собі гулю.

Гвалт!

І.Малкович.

*Робота біля дошки. Записати речення. Виділені слова передати звукописом (фонетичною транскрипцією).

Зубр у лісі на *галяві* роздивлявся чорну *гаву*. (Є.Гуцало.) В день цей газда у повітку становить *гринджоли* і на сонечко уперше виставляє бджоли. (Д.Білоус.) І щастя в тім, що небеса вгорі є, а рідний *грунт* внизу і холодить, і *зріє*. (За П.Вороньком.)

Словник.

Повітка – господарське приміщення для утримання свійських тварин або зберігання сільськогосподарського реманенту. *Газда* – господар. *Гринджоли* – маленькі сани, санчата. *Грунт* – земля.

V. Вивчення нового матеріалу.

- **Робота з підручником.**

Опрацювання таблиць «Співвідношення звуків і букв» та «Звукове значення букв» (с. 120).

VI. Виконання вправ на закріплення.

* Робота з підручником. Виконання вправи 323 (письмове).

*Робота біля дошки. Записати слова, назвати в кожному звуку й букви. Пояснити, чому звуків більше, ніж букв. Виділені слова передати фонетичною транскрипцією.

Щедрий, їзда, щебет, їхній, *щастя*, джерело, дзвінкість, джунглі, джміль, *гедзь*, *сім'я*, ясний.

* Прочитати скоромовку. З'ясувати кількість букв і звуків у виділених словах.

Їде, їде *їжачок*, *їжачок*-лісовичок,
Їде, їде до *змії* – проганятиме *її*.

Т.Коломієць.

VII. Вивчення нового матеріалу.

*Робота з підручником. Опрацювання теоретичного матеріалу за підручником (стор. 122).

VIII. Виконання вправ на закріплення.

* *Робота з підручником.* Виконання вправи 332 (письмове).

* *Переписати слова. Підкреслити ті, в яких букви я, ю, є, ї позначають два звуки. Виділені слова передати фонетичною транскрипцією.*

I. Ягідка, яровина, ювілей, п'еса, подвір'я, Раїса, Яків, *Юлія*, Юхим, краї, *сміятися*, грає.

II. Читають, знають, збирають, допомагають, будують, ясність, *юність*, думають, радіють, яскравість, ясонька, *ялинонька*.

**Робота з підручником.* Виконання вправи 327 (усно).

**Переписати, на місці крапок уставляючи пропущені букви. Визначити та підкреслити слова, у яких кількість букв та звуків не збігається. Пояснити таку розбіжність.*

На дер..во д..вись, як родить, а на людину, як робить. Їж п..ріг з гр..бами, д..ржи язик за зубами. Малесенька праця краща за в..лике безділля. Цей любить чужі борщі пробувать. Порожній посуд здаля дзв..нить. Не всяка сте..ка без спор..ша, не в кожній людині добра душа.

Народна творчість.

IX. Підбиття підсумків уроку.

Додаткові вправи.

**Навчальні диктанти.* Підкреслені слова записати фонетичною транскрипцією. У вказаному вчителем реченні підкреслити члени речення.

I. Вчиться вересень читати, вчиться літери складати. Засміявся хитро вітер: «А склади ти «осінь» з літер!» Вдарив вересень тривогу: «Хто прийде на допомогу?» Огірок озвався гречно: «О» віддам я безперечно, раз *оказія* така!» Стала *гірка* з *огірка*. Тут світання нагодилось, також чемно уклонилося: «С» охоче віддаю, бо *вітанням* я стаю». Ціле «ін» індик приніс в подарунок: «Прошу, друже!» *Дик*, кабан великий дуже, навпростець пішов у ліс. Мовить вересень до себе: «Ще м'якого знака треба!» І підходить до коня: «Дайте знак пом'якшення!» «Що ж, бери!» – промовив кінь, і з *коня* зробився *кін*... «Осінь», - вересень читає і від радощів аж сяє. (О.Сенатович; 98 сл.)

II. Хитромудрий той удав тілом літери складав. Проковтне, було, ягня і складає тілом “я”. Дикобраза з’їсть й складе тіло літерою “д”. А жирафу з’їсть і вже горойжиться, як “ж”. Але от одного разу проковтнув він індика. І затіялася зразу катавасія така! Треба “і” йому складати. Тільки де ту крапку взяти? “І” без крапки не годиться, “і” без крапки – одиниця. Але мужній був

сміливець винахідливий Удав. Попросив він, і мисливець голову йому зрубав. Випростав мисливець тіло, поруч голову поклав... Вийшло “і”, як і хотів він, як Удав заповідав. (І.Світличний; 86 сл.)

Словник.

Оказія – дивний випадок, незвичайна подія, пригода. *Катавасія* – метушня, сум’яття, гармидер, розгардіяш, буча, сумбур.

Х. Домашнє завдання. § 15, вправа 317.

Дата: _____

Урок № 54

Тема: Співвідношення звуків і букв. Тематичне тестування (Звуки мовлення та знаки письма).

Мета: удосконалювати навички визначати звукове значення літер *ї, є, ю, я*; з’ясувати рівень засвоєння знань та сформованості вмінь з теми “Звуки мовлення та знаки письма”; розвивати пам’ять, уміння аналізувати й систематизовувати здобуті знання, виділяти головне; виховувати любов до рідного слова.

Тип уроку: комбінований урок (закріплення знань, умінь і навичок; з’ясування рівня засвоєння знань і сформованості вмінь).

Обладнання: підручник, роздавальний матеріал (картки).

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

* Виконання індивідуальних завдань (двома-трьома учнями).

Картка 1

Записати речення, розставляючи пропущені розділові знаки (подаємо речення без їх вилучення). Виділені слова записати фонетичною транскрипцією.

Солоний вітер після зливи трусив *щосили* синю сливу. Упала буква “л” із сливи, і стала синя слива сива. Я знайшов у лісі гриб, а приніс додому риб... Мабуть, десь поміж *кущів* букву “г” я загубив... (А.Качан.)

Картка 2

Подані назви лікарських рослин записати за алфавітом. Прочитати напам’ять український алфавіт. Скільки літер в

українському алфавіті? Виділені слова ввести до самостійно складеного речення.

Кропива, *барвінок*, волошка, бузина, барбарис, м'ята, подорожник, молочай, *калина*, меліса.

II. Повідомлення мети і завдань уроку.

III. Відтворення теоретичних відомостей.

* *Бесіда.*

- Який розділ науки про мову вивчає знаки письма?
- Які ви знаєте знаки письма?
- Для чого вживається апостроф, дефіс? розділові знаки?
- Який розділ науки про мову вивчає звуки мовлення?
- У чому полягає відмінність між *звуком* і *буквою*?
- Що таке *алфавіт*?
- У чому полягає відмінність у творенні голосних і приголосних звуків мовлення?
- Скільки звуків в українській мові? З них голосних? приголосних?
- Скільки м'яких приголосних в українській мові?
- Які м'які приголосні звуки не мають парних серед твердих, але можуть пом'якшуватись перед [i]?
- На які групи поділяються приголосні за участю голосу й шуму?
- Навести приклади пар дзвінких і глухих приголосних.
- Що таке *фонетична транскрипція*?

V. Виконання вправ на закріплення.

*Прочитати речення, записані на дошці (або спроектовані на екран). Виписати слова, у яких звуків більше ніж букв. Пояснити причину. Зробити звуковий запис цих слів.

Здоров'я - всьому голова. Усякий правду хвалить, та не всякий її знає. Що написано на роду - того не об'їдеш і на льоду.

Народна творчість.

*Розподільний диктант. Слова з *є, ю, я* записати у дві колонки: в першу - слова, у яких ці букви позначають два звуки, в другу - один звук і м'якість попереднього приголосного.

Знання, юність, єдність, синє, любов, явір, яскравий, вітання, майбутнє, поєднати, сюди, розповідаю, яблуко, вороння.

*Прочитати звуковий запис слів. Записати слова буквами.

[йаблун'а], [йагн'а], [йун'], [йашчи^к], [зйіжджати], [зйасуван':а], [з'абли^к], [с'айати], [здоров'я], [суз'ір'я], [бур'ян], [пойасне^н':а], [при^к йеднан':а].

* Фонетичний диктант. Записати речення фонетичною транскрипцією.

I. Є у кожної дитини матінка єдина. (Л.Полтава.) Заздрю я бджолі найбільше в світі. (П.Воронько.)

II. Гаї шумлять – я слухаю. (П.Тичина.) Єнот сміявся з бегемота, що бегемот не знає ноти. (Є.Гуцало.)

* Самостійна робота. Подані слова записати за алфавітом, позначити в кожному місці наголосу. Пояснити, чому знати алфавіт необхідно.

Помилка, олень, читання, олениця, дефіс, апостроф, опоясати, котрий, мабуть, одежина, запитання.

V. Проведення тематичного тестування.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ ТЕМАТИЧНОГО КОНТРОЛЮ (зразки)

1. Фонетика вивчає

- а) знаки письма;
- б) значущі частини слова;
- в) звуки мовлення.

Записати фонетичною транскрипцією слово з трьох звуків (напр.: [т'ін'], [н'іч], [с'ім]).

2. Графіка вивчає

- а) знаки письма;
- б) звуки мовлення;
- в) стилі мовлення.

Записати слово, в якому кількість букв і звуків не збігається (напр.: *день, яр, щиро*).

3. Український алфавіт включає

- а) 30 букв;
- б) 32 букви;
- в) 33 букви.

Будь-яких п'ять слів записати в алфавітному порядку.

4. Приголосні звуки поділяються на дзвінки та глухі

- а) відповідно до їх можливості поєднуватись між собою;
- б) відповідно до участі голосу або голосу й шуму у їхньому творенні;
- в) за активністю вживання в мовленні.

Дібрати й записати два слова, що починаються на дзвінкий та два слова, що починаються на глухий приголосний.

5. У слові *шука*

- а) два голосних і два приголосних звуки;
- б) один голосний і три приголосних;
- в) два голосних і три приголосних.

Дібрати і записати три слова з буквою, яка завжди позначає два звуки (напр.: *їжак, щока, площа*).

6. У слові *дзвін*

- а) один голосний і три приголосних;
- б) один голосний і чотири приголосних;
- в) два голосних і три приголосних.

Дібрати й записати три слова, в яких двома буквами позначено один звук (напр.: *джура, дзеркало, джміль*).

* Відповіді вчителя на запитання учнів (після того, як завдання виконано).

VI. Підбиття підсумків уроку.

Додаткові вправи.

Диктант із коментуванням. Зробити звуковий запис виділених слів.

Як багато хочеться мені сказати про любов до ріки моєї рідної, *ясної...*
Люблю я воду твою ласкаву, животворящу. І береги твої чисті, і всіх людей простих, що живуть і трудяться на твоїх берегах. Біля тебе роблюсь я добрим, людяним і щасливим. Можу любити тебе все життя, річко моя, душе мого народу.

За О. Довженком.

* Робота з підручником. Виконання вправи 334 (усно).

VII. Домашнє завдання. П 15, вправа 333.

Дата: _____

Урок № 55

Тема: Орфограма (практично). Ознайомлення з орфографічним словником. Орфографічна помилка (практично).

Мета: дати поняття про орфограму, формувати вміння визначати орфограми в словах, пояснювати правопис слів відповідними орфографічними правилами, добирати слова з певними орфограмами; виховувати пошану до традицій предків; розвивати логічне мислення, вміння виділяти головне, аргументувати свою думку, ілюструвати її прикладами, розвивати увагу, пам'ять, культуру писемного мовлення.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

II. Вивчення нового матеріалу.

- **Робота з підручником.**

Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 125).

Виконання вправи 343 (усно); виконання вправи 344 (письмово).

III. Виконання вправ на закріплення.

* **Робота з підручником.** Виконання вправи 345 (усно).

* **Диктант за аналогією.** У кожному з диктованих слів визначити орфограму, колективно дібрати й записати слово з тією ж орфограмою. Позначити орфограму.

Зразок.

Замість *мідь* записати *сіль*.

День, сьогодні, м'яч, зима, легко, не гайся.

* **Переписати, вставляючи пропущені букви. Назвати в словах орфограми.**

В...сна, неприм...ренний, моло...ба, во...кий, ле...ко, посміхаєт..ся, перез..ра..т..ся.

* **Диктант із коментуванням.** Визначити орфограми у виділених словах. Написання підкресленого слова перевірити за орфографічним словником.

Криниці. Скільки їх на *безмежній українській землі!* Хоч би де ви побували, вам *покажуть джерельця, де зупинялись Григорій Сковорода, Богдан Хмельницький, Максим Кривоніс, Олекса Довбуш...*

З якою пошаною оспівано криниці у піснях, названо у *прислів'ях, возвеличено у народних легендах!* З криницями *пов'язані численні легенди про сховані скарби.*

За В. Скуратівським.

* **Робота з підручником.** Виконання вправи 347 (письмово).

* **Навчальний диктант.** У виділених словах позначити орфограми. Яка помилка називається орфографічною?

Знаходити, добувати і використовувати воду людина навчилася дуже давно. *Малюсіньке джерельце*, чиста криничка мали для неї життєво важливе значення. *Слов'яни*, наприклад, витокі річок ласкаво називали колісками. В Україні досі джерела, які живлять річки й озера, *звуться* животоками.

До джерельної води наші предки ставились з великою повагою. Лише добро, *працьовитість*, чесність могли вивести підземну воду на поверхню. (За В.Супруненко; 56 сл.)

V. Підбиття підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання. П. 16, вправа 348.

Дата: _____

Урок 56

Зв'язне мовлення

**Письмовий докладний переказ тексту розповідного характеру,
що включає опис предмета**

Мета: на основі здобутих текстологічних знань формувати в учнів такі текстотворчі уміння, як уміння визначати тему та головну думку тексту, колективно складати його плану, самостійно добирати адекватні змісту виражальні засоби мови, реалізувати задум (відтворювати прослуханий текст) з урахуванням поєднання різних типів мовлення; уточнювати й збагачувати словниковий запас учнів; розвивати логічне й образне мислення, пам'ять, відчуття слова.

Обладнання: текст для переказу.

Хід уроку

I. Повідомлення мети і завдань уроку.

II. Підготовка до роботи над переказом.

* Читання тексту вчителем.

*З'ясування значення взятих у тексті переказу слів, які перебувають у пасивному словнику учнів.

*Визначення теми і головної думки тексту.

*Визначення стилю тексту. З'ясування покладеного в його основу типу мовлення (у даному разі це розповідь) та допоміжного типу мовлення (опис).

*Колективне складання плану тексту.

*Повторне читання вчителем тексту.

III. Робота учнів над переказом на чернетках.

IV. Підбиття підсумків уроку.

V. Домашнє завдання. Відредагувати й перевірити чорновий варіант переказу, удосконалений текст переписати до зошитів.

Тексти для переказу

1. Горщик

Горщик поширений у більшості народів світу. Колись давно це був основний вид посуду. Назва “горщик” походить від слова “горнець”, тобто “виготовлений у горні”.

Форма горщика вивірена багатьма поколіннями гончарів. Вона ідеально відповідає практичним вимогам. Висота посудини дорівнює його ширині в найширшому місці. Обтічна форма горщика сприяє максимальному прогріванню посудини на вогні. Нижню частину горщика звужено. За цю звужену частину посудину беруть рогачем, щоб поставити в піч.

Учені вважають, що горщик зіграв певну роль у розвитку обчислювальної техніки. Давній вислів “від горшка два вершка” наптовхнув математиків на думку, що йдеться про давню одиницю довжини. Вершок – це давня міра довжини, яка дорівнювала довжині вказівного пальця, а пізніше – 4,45 см. Оскільки висота горщика була традиційною, неважко обрахувати, яка довжина названа у давньому прислів’ї. (За Н.Крутенко; 122 сл.)

- Пояснити значення слів: *горно* (споруда для обпалювання глиняних виробів з метою їх зміцнення), *обтічний*, *максимальний*.
- Дібрати синоніми до слів *традиційний*, *поширений*, *сприяти*.
- Скласти план (орієнтовний: 1. Горщик – основний вид посуду. 2. Форма горщика вивірена часом. 3. Висота й ширина посудини. 4. Обтічна форма горщика. 5. Чому звужено нижню частину. 6. Горщик і обчислювальна техніка).
- Написати детальний переказ за планом.

2. Пташиний будинок

Люба підійшла до лісового озеречка. Куці верболозу вже сяли крихітними свічами цвіту. Дівчина задумано погладила пухнасті котики.

Щось забіліло внизу на лозині. Люба пригнулась і відірвала від прутика пругке гніздо ремеза. Увесь пташиний будинок вмістився на маленькій дівочій долоні. Він був майстерно збитий з вербового пуху.

Люба почала розплітати тканину житла і незабаром витягнула продовгувате матове яечко. Очевидно, пташина знесла його в недобудоване гніздо і не помітила, як замурувала його м'яким білим пухом.

У пташиному житлі народилися діти, під осінь поодягали чорні шапочки і полетіли ближче до сонця. А у гнізді лишилось самотнє, легке, мов пір'їна, яечко.

Чогось дівчині стало холодно. Чогось так защеміло її серце. Уже пора б привчитись, призвичаїтись до всього, а воно й досі мов струна. То болить серце, то сміється... (За М.Стельмахом; 125 сл.)

- Пояснити значення слів *ремез* (маленька пташка ряду горобцеподібних), *верболіз*.
- Скласти план (орієнтовний: 1. Кущі верболозу біля озеречка. 2. Гніздо ремеза. 3. Продовгувате яечко. 4. Пташина замурувала яечко пухом. 5. Пташенята відлетіли, яечко залишилось. 6. Чогось защеміло серце.)
- Написати докладний переказ тексту.

Дата: _____

Урок № 57

Тема: Склад. Наголос. Основні правила переносу. Ознайомлення з орфоепічним словником і словником наголосів. Орфоепічна помилка (практично).

Мета: поглибити знання учнів про склад і наголос, формувати вміння ділити слова на склади, визначити склади відкриті й закриті, наголошені й ненаголошені, правильно наголошувати слова; дати поняття про орфоепічну помилку; виховувати повагу до народних звичаїв, усної народної творчості; формувати орфоепічні навички; розвивати мовлення, логічне мислення учнів.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

*Попереджувальний диктант. Визначити й позначити в словах вивчені орфограми.

Народжуються і сивіють люди, минають століття. Проте прості речі передаються від предків до нащадків. У народі говорили: «Хата без рушника – сім'я без дітей». По сьогодні рушники використовуються в народних обрядах. (З журн.; 30 сл.)

Словник.

Обряд – колективні дії, що здійснюються з нагоди важливих подій у житті людини, сім'ї, людської спільноти.

II. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

III. Актуалізація опорних знань

***Бесіда.**

- Що називається складом?
- Від чого залежить кількість складів у слові?
- Який склад називається закритим, а який відкритим?
- Який склад називається наголошеним?

IV. Пояснення нового матеріалу.

* *Робота з підручником.* Опрацювання теоретичного матеріалу (стор. 130-131).

V. Виконання вправ на закріплення.

* *Робота біля дошки.* Записати слова, поділити їх на склади. Підкреслити відкриті склади однією лінією, закриті - двома. У виділених словах визначити орфограми.

Прочитати, сміються, пісня, надія, сім'я, степ, дуб.

**Поділити слова на склади і знайти «зайве» слово в кожному рядку.*

1. Гуска, курка, півень, гусеня, качка, зяблик.
2. Ромашка, волошка, троянда, лілея, мак.
3. Коза, кінь, свиня, кицька, вівця.
4. Березень, квітень, травень, червень, липень.

* *Записати слова, погруппувавши їх за кількістю складів.*

Дзьоб, льон, знання, життя, нагороджений, країна, район, безмежний, далекосяжний.

**Прочитати прислів'я. Переписати їх, поділивши слова на склади. Визначити, у якому із прислів'їв складів найбільше, в якому - найменше.*

Треба нахилитися, щоб з криниці води напитися. Хто спішить, той двічі робить. Білі руки роботи бояться. Хто діло робить, а хто гави ловить.

Народна творчість.

* *Робота з підручником.* Виконання вправи 356 (усне).

* **Диктант.** Записати слова, позначити в кожному місці наголосу. Які слова мають подвійний наголос? (Їх підкреслено) Перевірити себе за словником. У яких словах наголос слугує для розрізнення значення слів? (Їх виділено курсивом). Чи можна неправильне наголошення слова вважати офроепічною помилкою?

Барвінок, читання, заголовок, запитання, Батьківщина, апостроф, дефіс, арахіс, *атлас*, документ, шофер, заробіток, мабуць, *якось*, *гаряче*, далечина, загадка, дарунок, *користь*, деревце, помилка, *музика*, маячити, назавжди, яровина.

Для довідок.

Батьківщина – рідна земля. *БАтьківщина* – спадщина (як *материзна*).

* **Прочитати слова відповідно до норм української орфоенії. Що є предметом вивчення орфоенії? Виділені слова записати фонетичною транскрипцією (звернувши увагу на обов'язкове позначення місця наголосу).**

Випадок, *український*, донька (але дочка), перепустка, дрова, сільськогосподарський, квартал, *листопад*, котрий (котра, котре), *щедрота*, цемент, обіцянка, каталог, ворота, центнер, фартух, спина.

* **Виразно прочитати загадки, відгадати їх. Виділені слова виписати, поділивши їх для переносу. Перевірити себе за таблицею (с. 131). Які з цих слів не можна переносити? Чому?**

1. Не *ходжу* я, а скакаю, бо нерівні ноги *маю*. Через поле *навмання* перегнав би я коня. Я *страшений* боягуз, всіх на світі я боюсь. 2. *Б'ють* мене старі й малі і в повітрі, й на землі. Та від *цього* не вмираю, тільки весело стрибаю.

Відгадки.

Заєць. М'яч.

* **Словниковий диктант із завданням.** Поділити слова для переносу. Перевірити себе за таблицею «При переносі» (с.131). Назвати у виділених словах орфограми.

Майонез, подзвонити, підземний, *безхмарний*, *роз'яснити*, *без'язикий*, *батько*, *український*, третього, край, І.Я.Франко, безупинний, розорювати, відправник, відокремлений, *розрісся*, годинник, оббризкати, нагримати, докласти, Д.В.Павличко.

VI. Підбиття підсумків уроку.

VII. Домашнє завдання. П. 17, вправа 359.

Дата: _____

Урок № 58

Зв'язне мовлення

Контрольне аудіювання. Аналіз переказу

Мета: з'ясувати рівень сформованості комунікативних умінь, зокрема вміння слухати-розуміти; проаналізувати допущені учнями в переказі типові помилки; удосконалювати вміння шклярів застосовувати здобуті теоретичні знання на практиці, вміння самостійно мислити; удосконалювати навички колективної та самостійної роботи.

Тип уроку: комбінований урок (перевірка й облік сформованих умінь; аналіз письмової творчої роботи).

Хід уроку

I. Повідомлення мети і завдань уроку.

II. Проведення контрольного аудіювання. Відповіді вчителя на запитання учнів щодо аудіювання (після того, як тестові завдання виконано).

III. Підбиття підсумків письмового переказу.

* Загальна оцінка вчителем виконаної роботи.

* Аналіз двох-трьох учнівських робіт.

Схема аналізу письмового переказу

1. Чи розкрито в переказі тему тексту.
2. Чи передано головну думку переказуваного тексту.
3. Чи в правильній послідовності переказано зміст.
4. Чи не пропущено чогось, чи не додано того, чого немає в тексті.
5. Чи відповідає текст переказу типовому значенню переказуваного тексту-зразка (чи правильно побудовано речення розповіді або опису, чи правильно передано роздум).
6. Чи збережено в переказі стиль тексту-зразка.
7. Грамотність. Графічне оформлення.

IV. Повернення учням зошитів. Оголошення оцінок за роботу. Бесіда про характер помилок.

V. Колективне опрацювання допущених учнями типових помилок.

VI. Самостійна робота над допущеними в переказі помилками.

VII. Підведення підсумків уроку.

VII. Домашнє завдання. Завершити роботу над помилками, допущеними в переказі.

Тексти для контрольного аудіювання

1. Микола Чудотворець

Є такий святий – Касіян. За дванадцятьма замками він тримає усі, які є на світі, вітри та ними порядкує. Нашле один вітер – недорід буде, пошле інший – тяжка пошесть на людей нападе, пустить третій вітер – впаде мор на худобу, пошле четвертий – землю спалить посухою. Свято преподобного Касіяна раз на чотири роки – 29 лютого. У Касіянів день не сварилися, бо до кінця року Касіян у землю забере. Як не нагодуєш цього дня худобу – черв'як в тобі до року заведеться і тебе знищить. Як зневажиш старовинні звичаї – Касіян зробить калікою. На Касіянів рік (високосний) не будували нових хат, не справляли весіль, не купували землі.

Пішов якось той Касіян до Господа скаржитись: його чомусь народ не любить, а Святому Миколаєві усе дякує та церкви вибудовує.

Послав Пан-Біг по Святого Миколая ангела. Літає ангел туди, літає сюди – шукає. А Святий Миколай, поки Касіян на небі відпочиває, на Чорному морі кораблі спасає.

-Почекай трохи, - говорить Касіянові Господь. – Впорається, то прийде, тоді розберемося.

Ждуть та ждуть, а Миколая нема. Знову Господь ангела посилає, а той:

-Він вогонь на землі гасить, людей із пожежі рятує.

Знову чекають – і знову нема.

-Від турків козаків звільняє, кайдани їм на руках розбиває, - ангел пояснює.

Нарешті став перед Господом Миколай. У болото забруднений, увесь обмазаний, лише очі ясним сонечком з-під кошлатих брів горять.

-Де ти пропадаєш, Миколаю? – роздивляється його Бог, - і чому такий брудний?

-Та віз в мужика в болото перекинувся, то помагав витягати.

-Тепер зрозумів, Касіяне, чому Миколі люди церкви зводять? – каже Господь. – Роби і ти так, то й тебе любитимуть...

Святий Миколай був єпископом у місті Мирі в країні Лікії. Тому святого називають Миколаєм Мирлікійським. Із самого народження хлопчик творив чудеса. Під час свого охрещення три години на ніжках простояв, щоб ушанувати Пресвяту Трійцю.

Коли багаті батьки залишили Миколі спадщину, він усе те добро роздав бідним. Якось настав у Лікійській країні голод. Один італійський купець мав корабель. Вантажений хлібом. Святий Миколай явився йому у сні й говорить: “Ось тобі три золоті монети, вези свій хліб туди і туди”. Прокидається купець, а в руці три золоті... Брали голодні той хліб тремтячими руками, ноги купцеві цілували. А він: “Святому Миколаєві дякуйте!”

Свято Миколая відзначають двічі на рік. Перше свято Миколая відзначають у грудні, в день його народження. Це зимовий Микола.

День Миколая намагалися відзначати не пишнотами, а добрими справами. Хизуватися добродією було цього дня не прийнято, адже Святий Миколай і сам творив дива не на показ, а на людську радість і користь. На свято Миколая сиротам збирали й подавали на прожиття, стареньким вибілювали хату, біднякам заготовляли дров. Дітлашня чекала вечора: найслухняніші й найкмітливіші одержували від Миколая подарунки. Співали, гралися, а під кінець робили своєрідні гірлянди з горішків та яблучок, чіпляли їх до сволака, щоб Святий Миколай через рік до цієї хати завітав та всіх застав тут живими-здоровими.

І після смерті вершив Святий Миколай добродію свої чудеса. Друге Миколине свято – 22 травня. Цього дня мощі святого було перевезено до міста Бар і поставлено у церкві Святого Стефана.

На весняного Миколая серед молоді були ігри. Дівчині зав’язували очі, хлопці ставали у гурт. “Шукай Миколая!” – гукали їй подруги, і вона вказувала на когось, хто траплявся під руку. Вибраний нею хлопець мав звітуватися, кому протягом року зробив добро.

Молебні цього дня правились біля води. Не дай Боже, щоб водоймище було занехаяне! Це значить, що з тим, хто насмілився занехаяти кров землі, зробиться так само. (За Г.Маковій; 555 сл.).

На кожне із запитань вибрати правильну відповідь

1. За народними переказами, усі, які є на світі, вітри тримає за дванадцятьма замками
  - а) Святий Стефан;
  - б) Святий Маркіян;
  - в) Святий Касіян.
2. Святий Миколай рятував людей
  - а) від застуди та заразних хвороб;
  - б) від потопання у воді, спалення у вогні, негараздів у дорозі;
  - в) від заздрісного ока і злого слова.
3. Чудотворець Миколай був єпископом
  - а) у місті Мирі в країні Лікії;
  - б) у Віфлеємі в країні Палестині;
  - в) у Константинополі.
4. Залишену багатими батьками спадщину Святий Микола
  - а) віддав монастирям;

- б) роздав бідним;
а) пожертвував на будівництво храмів.
5. Свято Миколая відзначають
а) один раз на рік;
б) двічі на рік: влітку і восени;
в) двічі на рік: взимку і весною.
6. День Миколая відзначали
а) урочистими церемоніями на вулицях і площах;
б) не пишнотами, а добрими справами;
в) плануванням добродійних справ на наступний рік.
7. З-поміж дітей подарунки від Миколая одержували
а) найрозумніші та найосвіченіші;
б) найнещасніші і найзнедоленіші;
в) найслухняніші й найкмітливіші.
8. Хату прикрашали гірляндами з яблук і горіхів для того, щоб
а) ними пригостився Святий Миколай із ангелами;
б) Святий Миколай через рік знов прийшов і всіх застав живими-здоровими;
в) переконати Святого Миколая у щедрості господарів хати.
9. Весняне свято Миколая відзначають
а) у березні;
б) у квітні;
в) у травні.
10. Вибраний дівчиною у грі на весняного Миколая хлопець мусив
а) заспівати пісню;
б) розповісти, що вчинив поганого;
в) звітуватися за добрі справи.
11. Молебні на весняного Миколая правилися
а) на узліссях;
б) на галявинах;
в) біля водойм.
12. Святий Миколай є уособленням
а) справедливості;
б) добродійності;
в) саможертвості.

2. Соловейко

Дуже прикро було Івасикові, що його соловейко не співав. Купив він його за власні гроші, що подаровані були йому на іменинах, посадив у гарну клітку, оздоблену візерунками. Соловейко ж мовчав, немов зацікавився.

- Солов'ї співають тільки навесні, - розважала хлопчика мама.

Та соловейко й весною мовчав. Тому дивно й досадно було Івасикові, і злість брала на соловейка.

Соловейком цікавився не тільки Івасик, а й сірий смугастий кіт. Але йому було байдуже до соловейкових пісень чудових: він любив той спів тільки тоді, як соловей співав на вітті, і, співаючи, заплющував очиці, весь

переймаючись своїм тьохканням. Те співання було таке любе, що кіт тихесенько, припадаючи до гілки, щоб не перебити, підкрадався до маленького співця й хапав його в свої міцні обійми. Та не вдячним поцілунком обдаровував кіт соловейка; чіпкі пазурі цупко тримали птаха, гострі, як голка, дрібні котові зубенята перегризали співцеві горло... Та тепер котові було байдуже до соловейкових пісень: хоча б соловейко й затьохкав, однаково його не дістанеш у клітці, що висіла під стелею над вікном.

А соловейко нудьгував. У кімнаті було тепло, їжі було доволі. І хоч ночами й блимали з темряви страшенні хижацькі очі kota, до цього можна було звикнути. У соловейковім серці була така нудьга, така безпосвітна туга за волею, за сонцем, за повітрям, що він бився крильцями в ґратки, мов божевільний, і падав непритомний. Тільки в клітці соловейко пізнав, що то є на світі воля. Тепер вона часто йому снилася – дивна, чарівна, як казка. Воля!.. Це слово він уперше почув від наймички, котра відповіла Івасикові на його запитання – чому соловейко навіть весною мовчав.

- Пустить, паничу, його на волю, тоді він заспіває.

Якось був чудовий сонячний день за вікном. Дерева в саду завмерли, немов задубіли від морозу; чистенький сніжок іскорками виблискував на сонці.

У кімнату ввійшла наймичка, відчинила квартиру й почала прибирати. Соловейко з тугою дивився у вікно, не помічаючи навіть, як гострий холод проймав його до кісточок.

Коли це раптом скочив у квартиру кіт, стрибнув звідтіля на клітку й повис на дверцятах. Дверцята одірвались під його вагою, але й кіт не втримався і впав. Наймичка потягнула його щіткою по спині, і він кулею вилетів із кімнати.

Соловейко пурхнув і вилетів у садок. Холодне повітря обхопило його всього, та він не зважав, рвався у височінь, до сонця: воно пригріє й приголубить! Високо-високо піднявся соловейко, але жаданого тепла не було, бо над ним сяяло зимове сонце. Зате була воля!

Як любо!.. Але ж як холодно!.. Він почував, що ще мить – і він замерзне. Там, унизу, відчинена квартира, і в кімнаті так тепло, так привітно. Туди!.. О, ні!.. Краще смерть, ніж життя у клітці! Холод дужчав, соловейко замерзав, ледве ворущачи крильцями. У кімнату, в клітку?.. Ні, краще смерть! Сіренькою грудочкою упав він з високості на білий, блискучий сніг. (За С.Черкасенком; 448 сл.)

На кожне із запитань вибрати правильну відповідь.

1. Івасик журився, бо куплений ним соловейко

- а) виявився хворим;
- б) не хотів дзьобати зерно;
- в) не співав, боячись kota;
- г) не співав з невідомої причини.

2. Соловейко опинився в клітці через те, що

- а) Івасик підібрав його з підбитим крилом;

- б) Івасикові подарували його батьки;
в) Івасик купив його за власні гроші;
г) Івасик виміняв його в товариша на ніжик.
3. Крім Івасика, соловейком зацікавився
- а) Івасиків товариш;
б) Івасиків сусід;
в) рудий смугастий кіт;
г) сірий смугастий кіт.
4. Соловейко жив у клітці, що
- а) стояла на вікні;
б) стояла на столі;
в) висіла під стелею над вікном;
г) висіла під стелею над ліжком.
5. Соловейко тужив за
- а) своєю солов'їхою;
б) рідним гніздечком;
в) рідним гаєм;
г) волею.
6. Воля, що снилася соловейкові, була
- а) ваблива, але небезпечна;
б) духмяна, як весняна ніч;
в) ніжна, як найкраща пісня;
г) дивна, чарівна, як казка.
7. На запитання хлопчика, чому соловейко мовчить, наймичка відповіла:
- а) “Він не вміє співати, бо надто молодий”;
б) “Він не співатиме, розлучений із солов'їхою”;
в) “Купіть ще одного солов'я, то співатимуть удвох”;
г) “Пустіть його на волю, тоді заспіває”.
8. Дверцята клітки були випадково відірвані
- а) наймичкою;
б) Івасиком;
в) Івасиковою матір'ю;
г) котом.
9. Вилетівши через кватирку, соловейко рвався
- а) у даль, до рідного гаю;
б) у небо, до інших пташок;
в) за місто, до лісів і гаїв;
г) у височінь, до сонця.
10. Соловейкові довелося вибирати
- а) між життям у зимовому місті й мандрівкою у вирій;
б) між поверненням до рідного гаю і життям у клітці;
в) між загибеллю на волі й життям у клітці;
г) між загибеллю від котячих пазурів і життям у клітці.
11. Прослуханий текст належить до
- а) художнього стилю;

- б) наукового стилю;
- в) ділового стилю;
- г) розмовно-побутового стилю.

12. Головна думка прослуханого тексту така:

- а) за пташками у клітці потрібно добре доглядати;
- б) головне для живої істоти – смачна їжа й тепло;
- в) головне для живої істоти – воля;
- г) головне для живої істоти – гарний догляд і безпека.

Дата: _____

Урок № 59

Тема: Вимова наголошених і ненаголошених голосних, позначення їх на письмі. Ненаголошені голосні [e], [и], [o] в коренях слів.

Мета: поглибити знання учнів про правила вимови й позначення на письмі наголошених і ненаголошених голосних, формувати навички вимови й написання ненаголошених [e], [и], [o] в коренях слів; закріплювати навички визначення орфограми “сумнівний ненаголошений голосний” та вміння обґрунтовувати орфограму відповідним правилом; формувати вміння записувати слова фонетичною транскрипцією, обґрунтовувати особливості їхньої вимови; розвивати фонематичний слух, увагу, пам’ять.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

*Робота біля дошки. Записати слова. Поділити їх на склади та на частини для переносу. У виділених словах визначити орфограми. Записати ці слова фонетичною транскрипцією.

Підземелля, під’їзд, джміль, яма, армія, відряджати, *об’їжджати*, роз’яснення, пізнього, ранній, наввипередки, *наддніпряньський*, Закарпаття.

II. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

III. Актуалізація опорних знань.

*Бесіда.

- Як вимовляються в українській мові голосні звуки в наголошених складах?
- Які звуки вимовляються виразно і в ненаголошених складах? ([a], [y], [i], [o])
- Як вимовляються ненаголошені голосні [e] та [и]? Навести приклади.
- Звук [o] перед наголошеним [y]? Навести приклади.

*Зробити звуковий запис поданих слів (обов'язково вказавши місце наголосу). Вказати голосні звуки, що вимовляються нечітко. Пояснити причину нечіткої вимови.

Голубити, розумничка, село, повернутися, зимовий.

IV. Вивчення нового матеріалу.

* Робота з підручником. Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 136 - 137).

V. Виконання вправ на закріплення.

*Прочитати вголос скоромовки, правильно вимовляючи голосні звуки. Які голосні у ненаголошених складах вимовляються чітко? Які – нечітко?

Босий хлопець
Сіно косить
Роса росить
Босі ноги.

От Кіндрат, так Кіндрат!
Зуб зламав об мармелад!

Всіх скоромовок не перемовиш, не перевискоромовиш.

Народна творчість.

*Прочитати слова, голосні звуки вимовляючи відповідно до правил української орфоенії.

Олена, Олександр, кіт, брат, подруга, сестра, мати, батько, студент, університет, Володимир, спортсмен, музикант, художник, географ, геолог.

* Фонетичний диктант. Записати слова (речення) фонетичною транскрипцією.

I. Зимовий, зелений, голубка, кожух, читати, крижаний, пенал, кочерга, медаль.

II. Де кисіль, там я сів, де пиріг, там я ліг. З кривого дерева крива тінь. Вбери в кожух пенька, то стане за панка.

Народна творчість.

* Словниковий диктант. У кожному зі слів вказати сумнівний голосний, усно дібрати перевірне слово (за потреби скориставшись таблицею на с. 137). Позначити в словах орфограму «сумнівний ненаголошений голосний».

Вишневий, перезимувати, крижаний, небесний, зупинитися, зернистий, впливати, помиритися, висипаний, верхівка.

* Подані слова записати в колонку, підкреслити букву, що позначає сумнівний голосний. Дописати до кожного слова самостійно дібране перевірене слово.

Червоний, липневий, глибокий, здивований, крикливий сивина, дверцята, медичний, випиляний, листуватися, записати, розумниця, зупинити, впливати, сливовий, вишневий.

* Записати слова, вставляючи пропущені букви. Змінити слова так, щоб сумнівний ненаголошений голосний випав.

Чов..н, груд..нь, січ..нь, віт..р, тижд..нь, хлоп..ць, зброєнос..ць, селез..нь, дур..нь, пал..ць, виш..нь.

* Попереджувальний диктант. Позначити в словах орфограму «сумнівний ненаголошений голосний».

І. Пливають, пливають кудись снігів тумани... (В.Сосюра.) Димок легкий, крило голубки в студеному небі пропливуть. (П.Воронько.) У долині село лежить, понад селом туман дрижить. (І.Франко.) Вже неминуче буде сніг з хвилини на хвилину. (М.Вінграновський.) Зима десант на білих парашутах висаджує. (Є.Гуцало.) Вітер снігом б'є в обличчя, засипає снігом дах. І ведуть між себе січу хуртовини у степах. (Н.Забіла.) Не зупиняйся, друже, в хуртовині, як і в житті. (П.Воронько.) Мете, мете метелиця, метелиця не та. Метелик за метеликом над квітами зліта. (А.М'ястківський.) Знов починається весна, знов починаються дива!.. (А.Костецький.) Шишки на тім'я кидають білиці. Мохи кошлаті, як зелений лев. Стоять дерева. На пахучій глиці лежить туман од дихання дерев. (Л.Костенко.) Шелестять тополі на світанні. Скільки в тому шелесті краси! (П.Воронько.) Журавлі високі пролітають, ледве видно птахів із землі. Журавлів я з вирію стрічаю і прошу перо у журавлів. Хай з небес перо високе кинуть, хай мене благословлять крилом, щоб писалось слово журавлине журавлиним з вирію пером. (Є.Гуцало.)

ІІ. Посіяла мати в своїй колисковій зернини добра і тепла. (Б.Дегтярьов.) В материнській колісанці надлюдське терпіння. А любов така велична, що й кінця не знати. Як життя, вона одвічна і свята, як мати. Мати життям прикриває життя, коли в небезпеці її дитя. (П.Воронько.) Відро защебетало у криниці. (Є.Гуцало.) Зірка упала в криницю! Гляньте, лежить на дні!.. Ніхто не хотів подивитися. Люди такі чудні! (П.Воронько.) Перш ніж виплисти під місяцем на берег, русалки дивляться в дзеркальних коропів. (Л.Костенко.)

Дніпро блищить синьою хвилею, і човни по березі розкидані, а там і перевіз. За малу годинку перебігти можна, бо недалечко. (Марко Вовчок.)

* **Розподільний диктант.** Слова із сполученнями *-ере-*, *-еле-* та зі сполученнями *-ри-*, *-ли-* записати в дві колонки.

Береза, криниця, кришити, пелена, кривавий, очерет, берег, глитати, обережний, глибокий, Берегиня, блищати, кривий, дерево.

* **Диктант із коментуванням.** Виділені слова записати фонетичною транскрипцією. Позначити в словах орфограму «сумнівний ненаголошений голосний».

Хвилюється *широкий* лан *зелений*. Мохнатий джміль із будяків червоних спиває мед. Бездумні роси на траві поблідлій *живуть* життям ритмічним і легким. Ластівка крилом розтинає тінь. Людські сні *перепише* місяць на широких небес полотно.

З тв. М.Рильського.

***Навчальний диктант.** Позначити в словах орфограму «сумнівний ненаголошений голосний».

I. Раніше почало вставати сонце, щіріше доглядати землю. Поринули весняні води, задзюрчали струмочки, заклекотали в ярах, розіллялись широкою повіддю. З-під снігу зазеленіла травиця й звеселила жайворонка. Звився жайворонок високо під чисте небо і заспівав про те, що мертва земля ожила знов, що сонце зраділо щастю землі і стало ласкавим. (За М. Коцюбинським; 48 сл.)

II. Березень. Ранок року. Після тривалого зимового сну прокидається жива природа. Серед дерев однією з перших відгукується на поклик і ласку весни білокора красуня береза Тому-то й перший весняний місяць назвали на Україні її ім'ям

Береза милує зір завжди. Та найкрасивіша вона напровесні, коли розвинуться ніжні зелені і ще липкі листочки. Береза - окраса нашого краю. (За Г.Смиком; 52 сл.)

VI. Підбиття підсумків уроку.

VII. Домашнє завдання. П. 18, вправа 376.

Дата: _____

Урок № 60

Тема: Ненаголошені голосні, що не перевіряються наголосом.

Мета: формувати в учнів навички правильної вимови ненаголошених голосних, записувати слова фонетичною транскрипцією, знаходити в словах орфограму «сумнівний ненаголошений голосний», обґрунтовувати

написання слів із ненаголошеними голосними, що не перевіряються наголосом, удосконалювати вміння користуватись орфографічним словником; розвивати увагу, логічне мислення, пам'ять.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник.

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

* **Попереджувальний диктант.** Слова із сумнівними голосними підкреслити. Записати ці слова фонетичною транскрипцією.

I. Наступила холодна зима, у мисливця кожуха нема. (П.Воронько.) Час минає, а не вертає. Хто переплив море, той знає горе. Сите черево на науку не квапиться. Чий берег, того й вода. Бережи час, він – цінність для нас. Сніп без перевесла – солома. Заліз в чужу солому, ще й шелестить. Хай буде гречка, аби не суперечка. Бережи вуха, бо відкусить муха. Так холодно, що якби не вмів дрижати, то змерз би. Діла на копійку, а балачок на карбованець.
Народна творчість.

II. Всі річки тепер в обнові, біле скло над бережком. Ходить Грудень по діброві, застеляє світ сніжком. Вишні в інею розквітли, в білих шубах всі дубки. Позирають ночі світлі в розмальовані шибки. І така привітна й любатиша білої зими, і в кімнаті тепла груба й нові книги на столі.

Т. Масенко.

Словник.

Перевесло – джут із скрученої соломи для перев'язування снопів.

* **Словниковий диктант.** Позначити орфограму «сумнівний ненаголошений голосний».

Черешня, тривога, бережок, липень, трутень, стерегти, крижень.

II. Актуалізація опорних знань.

***Прочитати подані слова, вказати в них голосні звуки, що вимовляються нечітко. Чи можна перевірити їх наголосом? Як перевірити правопис слів з ненаголошеними голосними, що не перевіряються наголосом? Який словник дає довідки про написання слів?**

Лимон, апельсин, левада, цибуля, леміш, кишень, легенда, математика, коридор.

IV. Повідомлення теми і мети уроку. Мотивація навчання.

V. Вивчення нового матеріалу.

*Робота з підручником. Опрацювання теоретичного матеріалу (с. 137).

VI. Виконання вправ на закріплення.

*Словниковий диктант. Слова, у яких уживання голосних звуків не перевіряється наголосом, підкреслити. До якого словника слід звернутися, щоб перевірити написання цих слів?

Вечірній, легенький, керівник, пшениця, високий, звичайно, блискавиця, степовий, вербовий, система, температура, сидіти, кресати, химерний.

* Переписати, вставляючи пропущені букви.

Внизу л..ман л..жав у оч..реті, б..чків було в л..мані без ч..сла. (Л.Костенко.) Пахнуть свіжістю поля, л..скотить масна рілля. Угрузає в землю ніж, горне борозну л..міш. (В.Довжик.) Цвіт ч..ремхи прин..се л..лека, щоб в..сною пахла моя пісня. (Н.Донець.) Каже в..рба в..рбі: «Чом ти, вербо, в журбі?» Каже в..рбі в..рба: «Хіба ц, вербо, журба? Просто л..сточків нема, не за горами з..ма!» (А.Камінчук.) Посутеніло. Між Дніпром і Доном Перун переморгнувся з Посейдоном. (Л.Костенко.)

Словник.

Перун – бог грому та блискавки у давніх слов'ян. *Посейдон* – у давньогрецькій міфології бог моря і мореплавства (у давніх римлян – *Нептун*).

*Переписати прислів'я, вставити замість крапок пропущені букви. Підкреслити слова з ненаголошеними голосними, які не перевіряються наголосом. Перевірити написання цих слів за орфографічним словником.

Рання пташка пш...ничку клює, а пізня очі дере. Хто вж...ває л...міш, в того на столі – куліш.. Ц...буля від семи недуг лікує. Купив хрону до л..мону. Яка пш..ниця, така й паляниця. Коли в ледаря свято? Як з плуга л..міш знято! Лізе на тр..буну, як колорадський жук на картоплю. Свою к..шеню май, а в чужу не заглядай. Не лізь свинячим писком у пш..ничне тісто. Як одержав д..плом, не думай, що вже агроном.

Народна творчість.

VII. Підбиття підсумків уроку.

VIII. Домашнє завдання. П. 18, вправи 382, 391.

Дата: _____

Урок № 61

Контрольний диктант

Мета: з'ясувати рівень засвоєння орфографічних і пунктуаційних знань, сформованості мовних умінь та навичок щодо вивчених упродовж семестру тем; формувати вміння й навички використовувати здобуті теоретичні знання відповідно до конкретних випадків на практиці; розвивати логічне мислення, орфографічну й пунктуаційну грамотність, навички самостійної роботи, пам'ять, увагу.

Тип уроку: урок перевірки й обліку здобутих знань, умінь та навичок.

Обладнання: текст для диктанту.

Хід уроку

I. Повідомлення мети перевірки і способів її проведення.

II. Написання диктанту.

III. Відповіді вчителя на запитання учнів щодо диктанту (після того, як зібрано зошити).

IV. Підбиття підсумків уроку.

*Додаткова вправа. Переписати речення, вставляючи на місці крапок пропущені букви. Позначити в словах орфограму «сумнівний ненаголошений голосний».

Тиха вода б...р...ги ломить. Там в...рбиця, де кр...ниця. В...рба товста, та вс...редині пуста. Як повадиться вовк до кошари, то все стадо пер...бере. В двір дров не возять, а в кр...ницю води не ллють. Як віт...р не дме, то й оч...рет не шумить. Скр...пливе дер...во довго ж...ве. Бродить б...р...зень між б...р...зами, білим поясом підп...р...заний. На яз...ці м...док, а в душі льодок. Що дур...нь осудить, р...зумний розсудить. К...жух лежить, а дурень др...жить. Ш...рокі ворота увійти, та вузькі вийти. Поки грім не гримне, Іван не пер...хреститься. Буває, й чер...пок бл...щить. Погані очі все пер...лупають.

Народна творчість.

V. Домашнє завдання. Вправа 526 (усно).

Тексти для контрольного диктанту

1.Пороги

Сонце стояло в небі височенько. Коли попереду показався скелястий острів, гребці зраділи. Тут можна було перепочити й порибалити.

Далі попадались великі й малі острови, але біля них не зупинялися. Раптом човен здригнувся, підстрибнув. Повітря стрясало могутнє ревіння.

Посеред річки виступали стрімкі скелі. Стовпами стояв водяний пил, а в ньому тремтіла й вигравала барвами веселка. Човен розгойдувала стрімка течія. Суденце летіло за водою.

На скелях стояли переправники з довжелезними жердинами. Коли веслярі попадали на дно, ті спрямували судно до протоки. Човен викинуло з виру, і веслярі радо озирнулися. Хвилі навколо все ще клекотали й здиблювалися. (За Б.Комаром; 95 сл.)

2.Білочка

День від дня холоднішало, опадало листя. Пташки хутко збирались великими зграями і дзвінко, галасливо прощалися з рідними лісами й полями. Вони мусли відлетіти далеко у вирій, бо тут узимку холодно для них було і з їжею важко.

Білочка зручно вместилася в дуплі тремтливої осики. Дупло було маленьке, тому часто вночі дощ мочив її до кісток.

Білочка дуже сумувала. Вона розпитувала всіх, як їй переправитися на той бік ставка і знайти стару ялинку. Та ніхто точно не знав дороги до ялинки і не мав часу її шукати. (За О.Іваненко; 90 сл.)

Дата: _____

Уроки № 62-63

Зв'язне мовлення

Контрольний переказ

Мета: з'ясувати рівень сформованості основних текстотворчих умінь (визначення теми та головної думки тексту, колективного складання його плану, самостійного добору адекватних змісту виражальних засобів мови, реалізації задуму, тобто відтворення вихідного тексту-зразка з урахуванням поєднання різних типів мовлення); удосконалювати навички самостійної роботи, уточнювати й збагачувати словниковий запас учнів; розвивати логічне й образне мислення, пам'ять, відчуття слова.

Обладнання: текст для переказу.

Хід уроку

I. Повідомлення мети і завдань уроку.

II. Підготовка до роботи над переказом.

* Читання тексту вчителем.

*З'ясування значення вжитих у тексті переказу слів, які перебувають у пасивному словнику учнів.

*Визначення теми і головної думки тексту.

*Визначення стилю тексту. З'ясування покладеного в його основу типу мовлення та допоміжних типів мовлення.

*Коллективне складання плану тексту.

*Повторне читання вчителем тексту.

III. Самостійна робота учнів над письмовим переказом.

V. Підбиття підсумків уроку.

VI. Домашнє завдання. Повторити п. 19.

Тексти для контрольного переказу

1. Шафа

Дівчатка перешіптувалися в кутку, в найзатишнішому закапелку між піччю і старою дерев'яною шафою.

Ця присадкувата шафа підслухала не одну школярську таємницю. Мабуть, тому вона здається такою поважною, як мудра бабуся. Дверцята її щільно замкнені, на них висить сердитий замок. Коли вчителька його відмикає, він так роздратовано скрипить, що аж оскома з'являється на зубах. Але широкі дверцята шафи відчиняються з лагідним шелестом навстіж. Бабуся привітно запрошує зайти в її затишний дім. І тоді перед очима з'являються полиці з книжками.

“Ось бачите, яка я багата! – наче промовляє стара шафа. – Беріть книжки й читайте про моря й океани, про гори високі й дрімучі ліси. Та тільки нічого я вам не розкажу з того, про що шепотілись у кутку дві подружки”.

Ось яка шафа стоїть у кутку класу. (За О.Донченком; 125 сл.)

- Пояснити значення слів *закапелок* (куток, невеличке місце за чомось), *затишний*, пояснити значення виразу *з'являється оскома*.
- Дібрати синоніми до слів *закапелок* (закамарок, закуток), *присадкуватий*, *щільно*, *роздратовано*.
- Скласти план тексту (орієнтовний: 1. У закапелку перешіптувалися дівчатка. 2. Таємниці слухала присадкувата шафа. 3. Шафа схожа на поважну бабуся. 4. Сердитий замок на дверцятах. 5. Широкі двері

відчиняються з лагідним шелестом. 6. Полиці з книжками. 7. Що “промовляє” шафа.)

- Написати докладний переказ.

2.Лілея

Поміж очеретом на довгих ніжках плавали білі й жовті лілеї. Квіти спіралися на кругле листя латаття. Вони розкривали сонцю свої широкі, схожі на човники пелюстки.

Лілеї купчилися там, де мул і болото. Зіна не стрималася, щоб не зірвати хоч одну лілею. Вирвала велику мохнату квітку на довгій ніжці й викинула лілею на берег.

Коли дівчина вилізла з води, лілея вже зів'яла. Білі пелюстки згорнулися, квітка розтріпалась. Чому ж так швидко? Відшукала причину. Стебло надломилось під самісінькою голівкою. Горло у квітки перерізане, як же вона питиме воду?

Жаль стало дівчині річкову красуню. Пустила її на воду. Хвилі підхопили лілею, відбили від берега. Довго стежила за нею, але не могла бачити, чи розпрямилися широкі пелюстки. Якщо й розпрямилися, то ненадовго. (За Б.Харчуком; 120 сл.)

- Пояснити значення слова *латаття* (водяна рослина з великим листям та білими або жовтими квітами).
- Скласти план (орієнтовний: 1. Лілеї на круглому листі латаття. 2. Зіна не стрималася, щоб не зірвати квітку. 3. Лілея швидко зів'яла. 4. У красуні перерізане горло. 5. Річкова красуня на воді. 6. Якщо пелюстки розпрямилися, то ненадовго.)
- Написати докладний переказ.

Дата: _____

Урок № 64

Зв'язне мовлення

Аналіз контрольного переказу

Мета: підбити підсумки контрольного переказу, відзначити позитивне у виконанні письмових робіт, проаналізувати допущені учнями типові помилки й недоліки учнівських творчих робіт; спрямувати учнів на індивідуальне опрацювання допущених помилок.

Хід уроку

I. Повідомлення мети і завдань уроку.

II. Загальна оцінка вчителем виконаної роботи.

III. Аналіз двох-трьох найбільш вдалих робіт.

Схема аналізу письмового переказу

1. Чи розкрито в переказі тему.
2. Чи передано головну думку переказуваного тексту.
3. Чи в правильній послідовності переказано зміст.
4. Чи не пропущено чогось, чи не додано того, чого немає в тексті.
5. Чи відповідає текст переказу типовому значенню переказуваного тексту-зразка (чи правильно побудовано речення розповіді або опису, чи правильно передано роздум).
6. Чи збережено в переказі стиль тексту-зразка.
7. Грамотність. Графічне оформлення.

IV. Повернення учням зошитів. Оголошення оцінок за роботу.

V. Індивідуальне опрацювання допущених помилок. (Учні, які впоралися з роботою, одержують індивідуальне завдання).

VI. Підбиття підсумків уроку.

VII. Домашнє завдання. Завершити роботу над помилками.

*****